

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

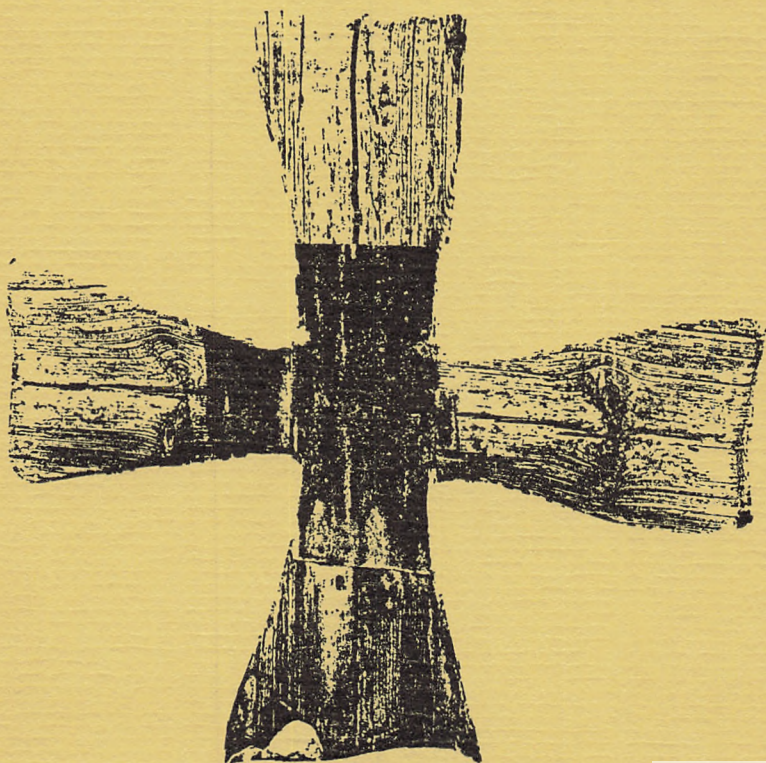
Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

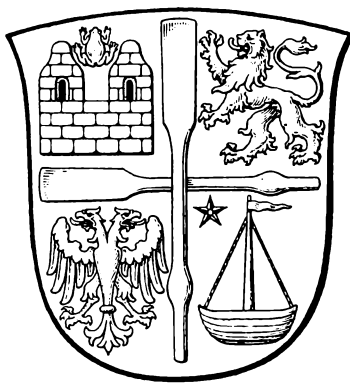
Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Fra Holbæk Amt 1973

FRA HOLBÆK AMT

Årbog for Historisk Samfund
for Holbæk Amt

1973

66. årgang

Historisk Samfund for Holbæk Amt
Holbæk 1973

Omslag: Trækors på grav i strandkanten på Hesselø.
Foto: Ole Refstrup / Grafik: Keld Nielsen.

Redaktion: Mogens Schou Jørgensen.

*Grafisk tilrettelæggelse
og lay-out:* Keld Nielsen.

Tegner: William Panduro.

*Fotografisk
medarbejder:* Ole Refstrup.

Tryk: Fair-Print AS, Roskilde.
Omslaget er trykt på Antikstribet
omslagskarton og papiret er Molino-Cote.
Skriften er Linotype Garamond.

Indhold

O. Bruun Jørgensen 50 år	7
<i>af godsejer, kammerherre I. Estrup.</i>	
Forord	9
Signalement: Hesselø	11
Hesseløs stenalderbosættelser	15
<i>af museumsinspektør, mag. art. Jørgen Skaarup.</i>	
En yngre bronzealders celt fra Hesselø	29
<i>af stud. mag. Mogens Schou Jørgensen.</i>	
Træk fra Hesseløs historie	37
<i>af gartner Ole Refstrup.</i>	
Signalement: Nekselø	67
Oldsager fra Sejerø, Nekselø og Hesselø	71
<i>af antikvar, cand. mag. J. L. Østergaard Christensen.</i>	
Signalement: Sejerø	81
Sejerøs forhistorie	85
<i>af museumsinspektør David Liversage, Pb. D.</i>	
Om „at have dag“ på Sejerø	123
<i>af stud. mag. Else-Marie Jeppesen.</i>	
Litteratur om Hesselø, Nekselø og Sejerø	131
<i>af bibliotekar Ellen Rørbech.</i>	
Historisk Samfund 1973	136
Register	139

O. BRUUN JØRGENSEN

50 ÅR

Et af Historisk Samfunds styrelsesmedlemmer, sognepræst Ove Bruun Jørgensen, Undløse, fyldte den 24. april 50 år.

Pastor Bruun Jørgensens interessesfære som lokalhistoriker spænder over et bredt område, fra forhistorie til nutidshistorie, men i første række er det arkæologi og middelalderarkitektur, der optager ham – i sit hjem-sogn med stenalderundersøgelser på Åmosen og for Nationalmuseet udgravninger i kirkerne i Undløse og Søndersted.

Bruun Jørgensen kom til Undløse Præstegård i 1954 og var inden længe med i det lokalhistoriske arbejde, siden 1955 har han været redaktør af Historisk Samfunds årbog og han har været leder på mange af sommerudflugterne, ligesom andre af samfundets aktiviteter ofte er blevet gennemført i kraft af hans viden og energi.

Selvom de faglige hverv er mange og tidskrævende har interessen gjort, at der i det historiske lægges et stort arbejde, fra studier til noget så håndgribeligt som posten som kasserer i Dansk Historisk Fællesforening – men først og fremmest er hans arbejde en flittig lokalhistorikers.

Historisk Samfund ønsker til lykke på 50-årsdagen.

I. Estrup.

FORORD

Tre øer er valgt som det gennemgående emne i denne årgang af „Fra Holbæk Amt“, Hesselø, Nekselø og Sejerø; tre øer, der i beliggenhed og natur er meget forskellige, men som alle har en rig historisk baggrund. Det er nogle enkelte brudstykker heraf, der belyses gennem de følgende artikler om øernes arkæologi, historie, bygninger og personalhistorie. Det vil være arkæologiske emner, der er i overtal – grunden hertil er at denne del af øernes historie hidtil har været mindst behandlet. Hvad der tidligere er skrevet om emnet er omtalt i bibliografien i nærværende bog.

På vej mod Hesselø. (Foto: Ole Refstrup 1972)

SIGNALEMENT: HESSELØ

Efter „Danmarks små øer“, udgivet af Ministeriet for kulturelle anliggender 1970, gengivet med ministeriets tilladelse.

Areal: 71 ha.

Afstand til fastland: 25 km.

Folketal: 2.

Aldersstruktur: 40 – 64 år: 100 %.

Trafikforbindelser: Hver 8. til hver 14. dag til Hundested, sejltid 120 min.

Terræn- og landskabskarakter: Typisk Kattegat-ø med kraftigt terrænrelief i samspillet med moræneaflejring, gamle kystklinter og marint forland. Karakteristiske skræntbevoksninger.

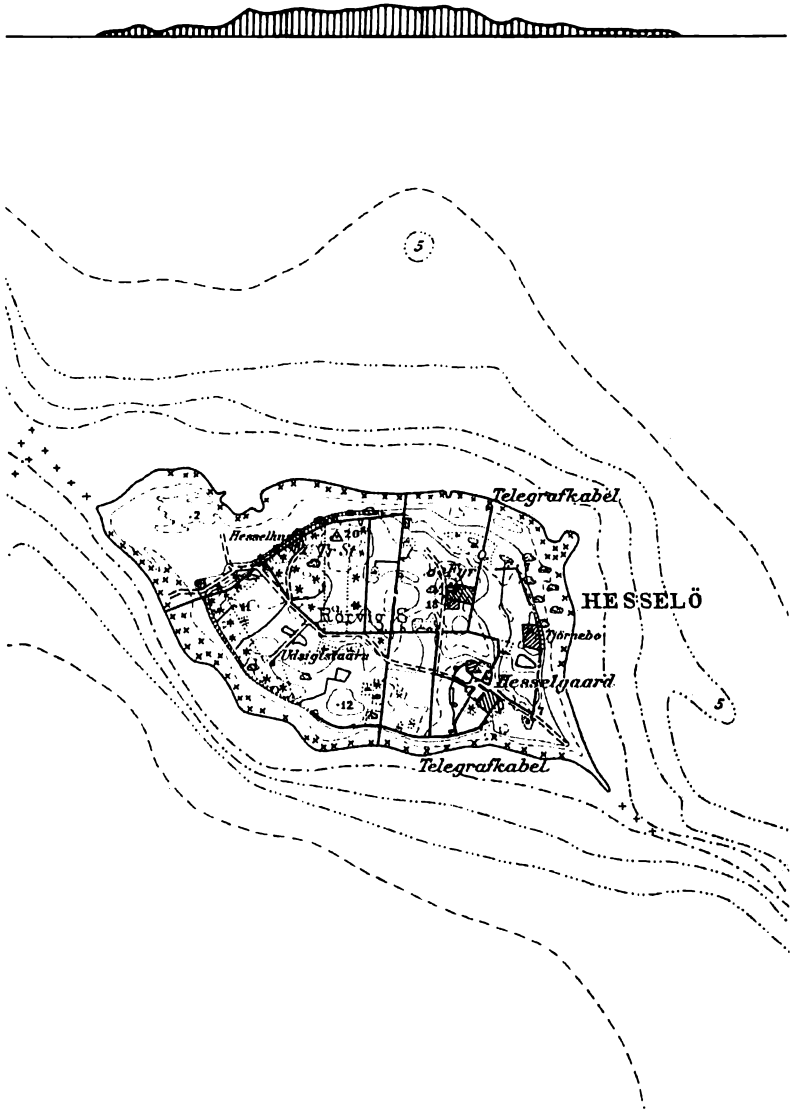
Ferskvandsforhold: Der kan muligvis indvindes mindre vandmængder.

Arealanvendelse: En betydelig del af øens areal er udyrket (63 %). Skovarealet udgør en ret betydelig del af det samlede areal (13 %).

Kystforhold: Mulighederne for ophold og badning er meget gode.

Rekreative forhold: Meget gode.

Bebyggelsesforhold: Bebyggelsen er gennemgående af nogen miljømæssig værdi.

Hesselø. Målebrødsblad M 2424 over øen i målestoksforholdet 1:20.000 Reproduceret med Geodætisk Instituts tilladelse (A. 773/73). Hesseløs kystprofil tegnet af William Panduro.

Havneforhold: Ingen havn eller bro.

Jagtforhold: Et revir. Jagt drives kun i mindre omfang. Øen er udlejet og der er i 1969 udsat 6000 fasankyllinger, som senere tænkes indfanget og eksporteret levende.

Særlige turistfaciliteter: Ingen.

Fritidsboliger: Eksisterende antal 2, ingen planlagte.

Videnskabelige pædagogiske interesser: Hesselø rummer særdeles store interesser bredt fordelt over de videnskabelige fagområder, dog med særlig vægt på det zoologiske og arkæologisk-historiske.

Geologi: Særpræget, kuperet moræneø. Kyst: Moræneø med klinger på de haveksponerede kyster og retoddevækst på læsiden.

Botanik: Kratklædte og mere åbent bevoksede skrænter med interessant flora. Specielt må bemærkes en bestand af en-blomstret fladbælg (*Lathyrus spaericus*), som ellers er hjemmehørende i Syd- og Mellemeuropa, men har nogle få danske og sydsvenske voksesteder, muligvis som relikv fra en varmere klimaperiode.

Zoologi: Mange vigtige yngle- og rasteplasser for sæler. Særlig mange skarver raster på øen. Internationalt berømt trækfugleø på grund af store koncentrationer i træktiden (for- og efterår). Videnskabeligt reservat. Tejst, skærpiber og andre kystfugle yngler. Bestand af småsommerfuglen *Honoeosona sinuellum*, en kontinental art, hvis øvrige forekomst i de nordiske lande er begrænset til Uppland, Øland, Gotska Sandön samt Åbo. På øen findes der klokkefrøer.

Faggeografi: Næsten uden produktiv størrelse, meget isoleret, ringe bonitet. Naturgeografisk er øen af nogen værdi på grund af sin isolerede beliggenhed og sit ringe areal. De marine kræfter har frit spil, og klimatiske observationer er kun lidt lokalt påvirket og får derfor større generel betydning. Relativt tørt område.

Historie og arkæologi: Fra øen er registreret flere boplasser fra stenalderen samt middelalderlige hyttetomter.

Frednings- og ejendomsforhold: Hesselø med omgivende rev, holme og søterritorium har status som videnskabeligt reservat. Hele øen ejes af F. L. Smidth & Co.

HESSELØS STENALDERBOSÆTTelser

af Jørgen Skaarup.

Ca. 25 km nord for Isefjordens mundning ligger den lille ø Hesselø i en-
som majestæt midt i det sydlige Kattegat. Grenå-Hundestedfærgens rute
passerer øen i et par sømils afstand, og mange har sikkert fra færgen
kastet et blik ind mod den lille klat land med de stejle og ugæstfri skræn-
ter. Men derved er det formentlig også blevet. Kun få har besøgt øen, og
det er egentlig synd, for Hesseløen er i høj grad værd at stifte bekendt-
skab med, fyldt som den er med arkæologiske og historiske minder. Lad
os her prøve at give et indtryk af nogle af Hesseløs mærkværdigheder.

Da øens nyere historie er behandlet andetsteds i Årbogen, er emnet for
denne artikel begrænset til øens forhistoriske levn, der i overvejende
grad stammer fra yngre stenalder. Hesselø synes i stenalderen stort set at
have haft den samme form som i nutiden, hvor øens kystlinie danner en
rhombisk figur med længdeakse i nord-vest til syd-øst. Øens længde er
knap 1600 m og bredden 650 m. Det samlede areal er på ca. 70 ha, og
heraf udgør det i nyere tid delvis opdyrkede midterplateau omkring 30 ha.
Dette plateau består af et par sammenvoksede, let kuplede morænelerbak-
ker, hvis højeste punkt ligger omkring 22 m over havet. Midterplateauet
er ved stejle skrænter skilt fra de omgivende lave partier, der udgøres af
brede rullestensbælter og strandengsdannelser (fig. 1).

Allerede i slutningen af ældre stenalder synes denne lille plet på Dan-
markskortet at være blevet opdaget af jæger- og fiskergrupper med til-

knytning til erdebøllekulturen. I hvert fald foreligger der fra et par bopladspletter nær øens sydøstpynt nogle få skiveøkser og en lille samling kerneøkser, hvoraf nogle stykker har den specielle ægbehandling, der er karakteristisk for den sene del af denne kultur (fig. 2).

Disse få vidnesbyrd om at erdebøllekulturens bærere har opholdt sig på øen er for så vidt interessante nok, men det der især har gjort Hesselø til et navn indenfor nordisk arkæologi er tilstedeværelsen af en stor boplads fra en tidlig del af yngre stenalder.

Denne boplads, der ligger ovenfor en 12 m høj skrænt ved øens østside, har været kendt siden begyndelsen af 1860'erne, hvor glarmester Boeg, Nykøbing Sj., indsendte en række oldsager fra Hesselø til Nationalmuseet. Boeg kunne allerede dengang bestemme bopladslagets udstrækning langs skrænten til ca. 25 m og dets tykkelse til en kvart meter. Han beskrev i sin indberetning træffende aflejringen som bestående af „been, flintfliser, potteskaar og askelignende støv uden bløddyrskaller“.

I sidste halvdel af 1860'erne foretog løjtnant i Marinen W. Mariboe en række udbytterige udgravninger på øen og undersøgte ved den lejlighed også en del af den store boplads. Sine resultater beskrev han i en lille utrykt afhandling, der nu sammen med fundene findes i Nationalmuseet.

I 1899 blev Hesselø købt af den meget arkæologiinteresserede hofjægmester Holstein-Rathlou, der allerede samme år formåede at få Nationalmuseet til at begynde en mere videnskabelig undersøgelse af bo-

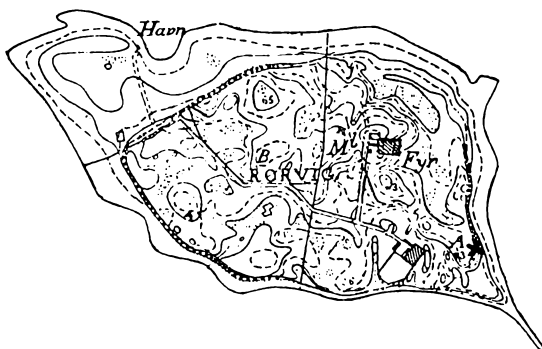

Fig. 1: Et næsten 100 år gammelt kort over Hesselø. Beliggenheden af den store fangstboplads fra yngre stenalder er angivet med et x. (Efter Skaarup 1973).

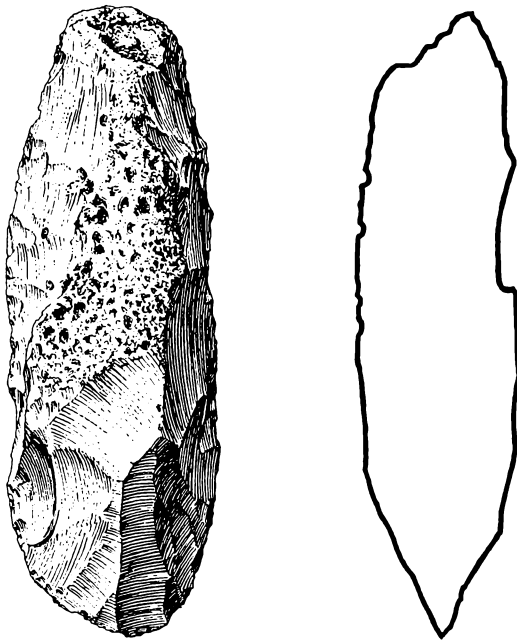

Fig. 2: Kærneøkse med speciel ægbehandling. $\frac{2}{3}$ af naturlig størrelse. (Efter Skaarup 1973).

pladsen. Gravningen ledes i første omgang af C. Neergaard og ved en supplerende gravning i 1916 af den senere leder af det finske Nationalmuseum C. A. Nordman.

Nationalmuseets gravninger, der omfattede omkring 77 m², gav et meget rigt materiale af flintredskaber, lerkarskår og dyrekogler. Ildsteder blev påvist flere steder indenfor udgravningsfelterne, men rester af stenalderfolkenes boliger lykkedes det ikke at finde.

De mange fund fra bopladsen på Hesselø begyndte allerede kort tid efter afslutningen af Nationalmuseets udgravninger at optræde i faglitteraturen, men først for nylig er de blevet genstand for en samlet bearbejdelse og fremlæggelse¹. Det fremgår af denne, at oldsagsmaterialet omfatter mere end 1000 redskaber af flint og sten, knap 2700 lerkarskår, hvoraf over halvdelen er ornamenteret og ca. 5000 dyrekogler. Hertil kommer et par redskaber af ben og nogle få ravstumper.

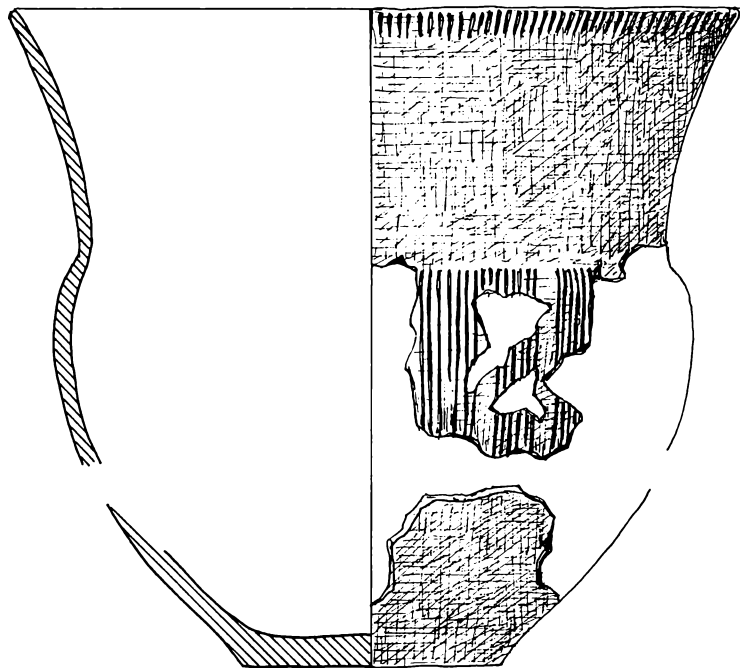

Fig. 3: Stort ornamenteret tragtbæger af en type, der er dominerende i fundet. $\frac{1}{5}$ naturlig størrelse. (Efter Skaarup 1973).

Uden at gå i detaljer skal der her gives en kort gennemgang af de forskellige redskabs- og lerkartyper i dette store materiale. Da lerkarskårene er de talrigeste og udgør det bedste udgangspunkt for en kulturel placering og datering af fundet, er det rimeligt at begynde med dem. De mange skår synes med ganske få undtagelser at stamme fra vor tidlige bondekulturs almindeligste lerkarform, tragtbægeret, der på Hesselø-bopladsen optræder i en stor og en lille udgave med lidt forskellig profilinie (fig. 3 og 4). De store bægre har randdiametre på 30–35 cm, mens diametrene hos de små ligger omkring 15 cm. Der er gennemgående tale om velbrændte kar med glattede rødbrune overflader. Karrenes rand- og bugpartier er hyppigt udsmykkede med forskellige indridsede eller indstemplede mønstre. Plastisk ornamentik i form af påsatte lerlister eller -knopper optræder også (fig. 5). Ud over tragtbægrene er der blot fundet

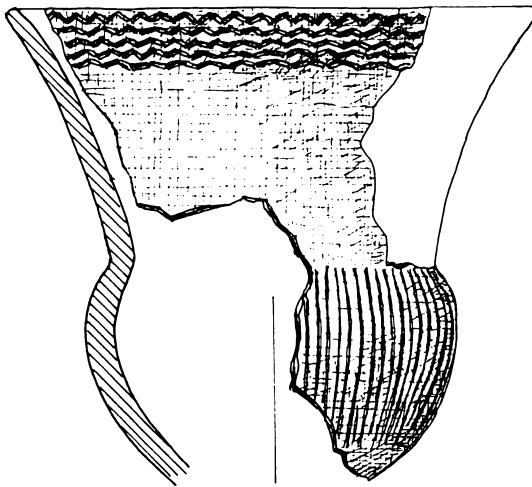

Fig. 4: Lille elegant tragtbæger med vinkel- og stregornamentik. $\frac{1}{2}$ naturlig størrelse. (Efter Skaarup 1973).

rester af et par uornamenterede åbne skåle, to hankekar – begge ornamenterede – mindst et øksenbæger og en eller to små kraveflasker. Et stort spandformet kar foreligger også i materialet, men det synes at være betydelig yngre end fundets øvrige keramik, der udgør et kulturelt meget homogent materiale. Materialet kan på grundlag af talrige paralleller henføres til tragtbægerkulturen, der repræsenterer den første bondekultur på nordisk område. Keramikken giver mulighed for en datering af bosættelsen i absolut tid til omkring 3200 f. Kr., d.v.s. små 1000 år efter at tragtbægerkulturen for første gang dukker op på nordisk område².

De mange oldsager af flint og sten bekræfter stort set keramikens ud-sagn om bopladsens kulturelle tilhørsforhold og alder. Dog forekommer i flintmaterialet enkelte oldsager, der vidner om mindre bosættelser på stedet eller i nærheden af grupper tilhørende andre kulturer.

Slebne økser er kun sparsomt repræsenteret, men til gengæld forekommer både den svære tyndnakkede type, der er samtidig med stedets hovedbosættelse, og den tyknakkede type, der repræsenterer en langt senere indblanding i kulturlaget. Mejsler findes også, både slebne og uslebne. Forarbejder til økser, såkaldte flintplanker, er – velsagtens på grund af øens flintrigdomme – meget almindelige (fig. 6), og det samme gælder

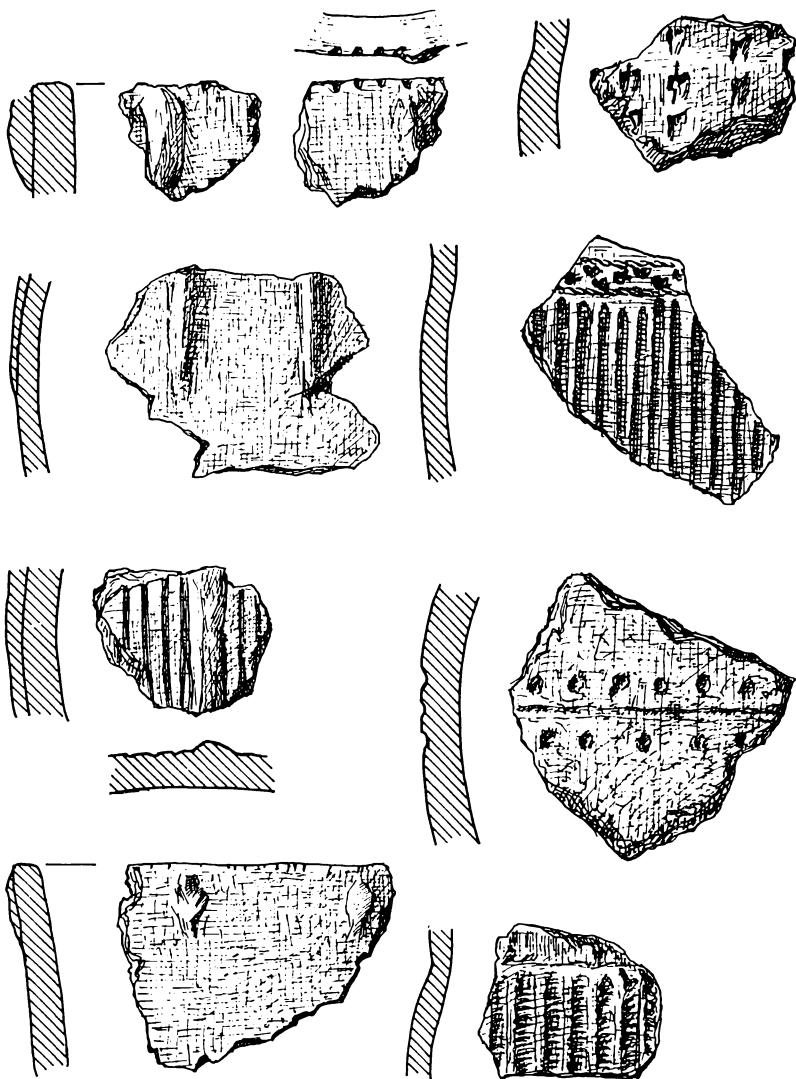
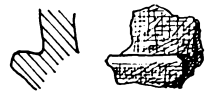
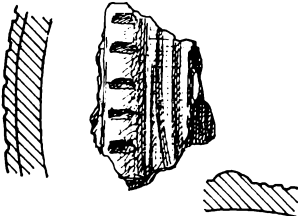
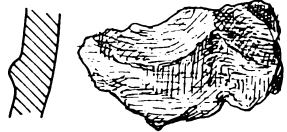
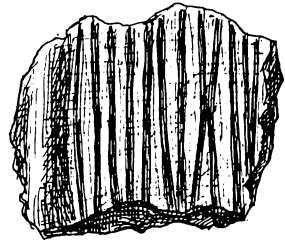
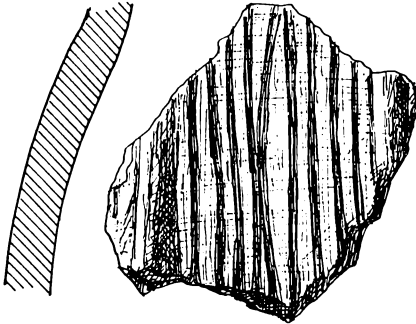
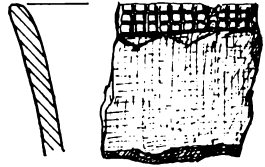

Fig. 5: Et udvalg af ornamenterede skår fra Hesselobopladsen. Nederst i højre hjørne på modstående side et karakteristisk halsskår fra en kræveflaske. $\frac{1}{2}$ naturlig størrelse. (Efter Skaarup 1973).

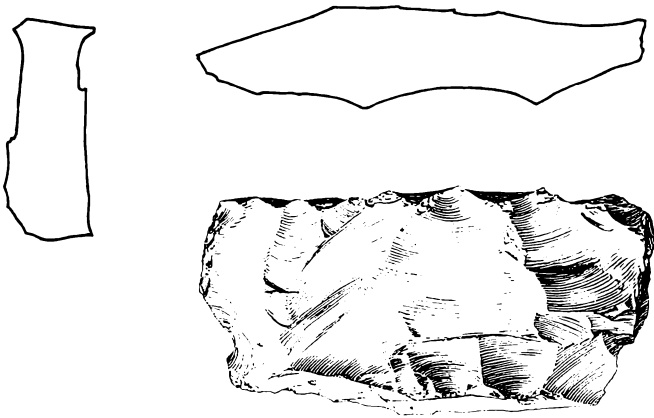

Fig. 6: En flintplanke, d.v.s. en flintknold, der ved en grov tilhugning har fået form af et råemne til fremstilling af en økse. $\frac{1}{3}$ naturlig størrelse. (Efter Skaarup 1973).

Fig. 7: Et af fundets svære kærnebor. $\frac{2}{3}$ naturlig størrelse. (Efter Skaarup 1973).

knusesten og store kernebor, der ofte bærer tydelige slidspor på spidsen (fig. 7). Af skiveafslag er fremstillet talrige bor og skrabere med videre. Særlig almindelig er en række kraftige knive med buet retoucheret ryglinie og slidte ægge (fig. 8). Flintflækker er blevet tildannet til knive, bor (fig. 9), stikler og skrabere (fig. 10).

Et par flækkepile og en række cylindriske flækkeblokke med to modstående slagflader må antagelig tilskrives bosættelser, der først har fundet sted nogle hundrede år efter hovedbosættelsens opgivelse (fig. 11 og 12). De to flinttyper er karakteristiske for en særlig, sen gren af tragtbægerkulturen, der efter lerkarrenes dominerende grubeornamentik oftest benævnes grubekeramisk kultur. Små bopladspletter med levn fra denne kultur er fundet flere steder langs øens sydkyst. Endelig dokumenteres endnu en lille bosættelse i stenalderens allersidste del af forekomsten af enkelte fladehuggede redskaber: dolke (fig. 13), spydspidser og segle.

Af andre stenarter end flint kan nævnes et par tyndnakkede grønstensøkser, et forarbejde til en stridsøkse ligeledes af grønsten og nogle fragmenter af helt opslidte slibesten af kvartsit.

Bestemmelsen af det ret omfattende knoglemateriale har givet forklaringen på tilstedeværelsen af den store tragtbægerboplads på den lille isolerede ø, og forklaringen har antagelig også gyldighed for årsagerne til de senere stenaldergruppers gentagne ophold på øen. Ikke mindre end 99 % af knoglematerialet har nemlig vist sig at stamme fra samme dyreart, den nu meget sjældne gråsæl. Fra forskellige skriftlige kilder vides, at Hesselø til langt ned i historisk tid har været en stor yngleplads for netop denne sælart, og dette har utvivlsomt også været tilfældet i yngre stenalder. En nærmere analyse af knoglematerialet viser, at jagten tilsyneladende er foregået efter samme retningslinier som det tidligere var tilfældet på en anden af Kattegatøerne Anholt, hvor der endnu findes en ret stor sælbestand. Fra denne ø foreligger der fra slutningen af 1700-tallet en beskrivelse af beboernes sæljagt³. Forberedelserne til jagten begyndte i december måned, hvor de voksne sæler samler sig i store flokke ved ynglepladserne. Her føder hunnerne i januar-februar deres unger. Disse er i de første 4–5 uger efter fødslen særlig nemme jagtobjekter, idet deres pels indtil hårskiftet ved dette tidspunkt ikke tåler vand. På Anholt startede jagten på ungerne omkring kyndelmisse. Fra et baghold sneg jægerne sig forsigtigt ind på de værgeløse unger og slog dem en efter en ihjel med

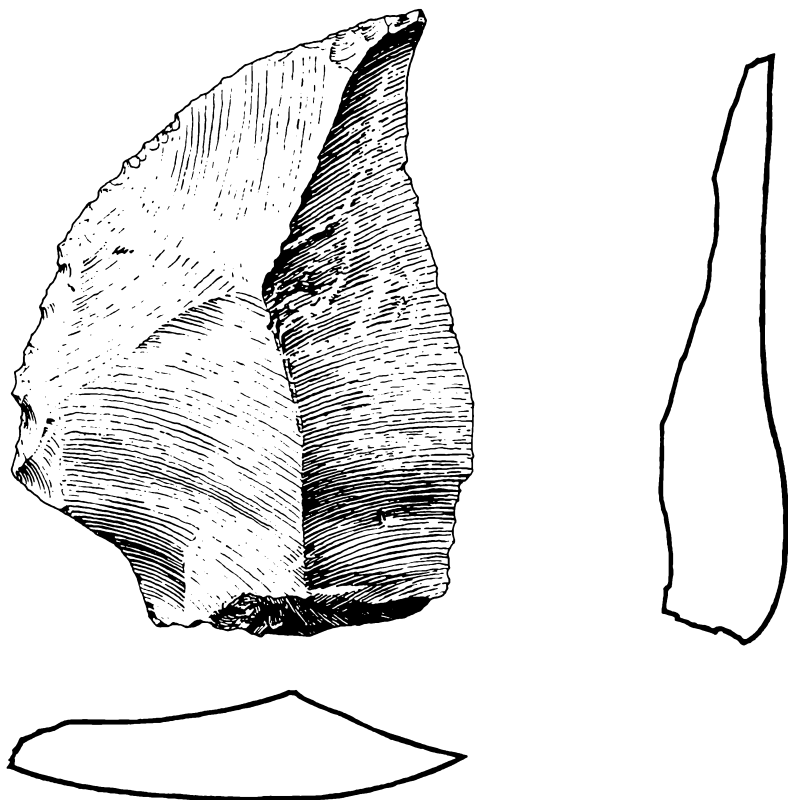

Fig. 8: Buekniven – Hesseløjægernes foretrukne flænserevskab. $\frac{2}{3}$ naturlig størrelse. (Efter Skaarup 1973).

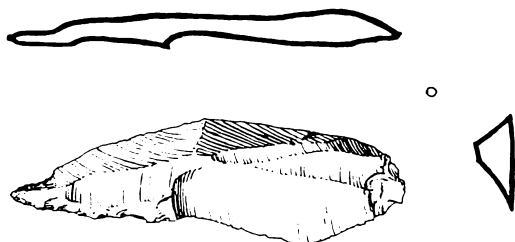

Fig. 9: Flækkebor. $\frac{2}{3}$ naturlig størrelse. (Efter Skaarup 1973).

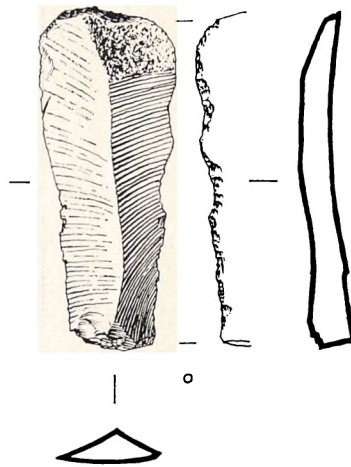

Fig. 10: Flækkeskraber. $\frac{2}{3}$ naturlig størrelse. (Efter Skaarup 1973).

trækøller, og først derefter, når størsteparten af ungerne var dræbt, forsøgte man sig med et overrumplingsangreb på de voksne dyr, der kan veje helt op til 250 kg og derfor var knap så nemme modstandere.

En lignende teknik kan meget vel være anvendt af stenalderfolkene på Hesselø, hvor knogler af helt unge dyr spiller en påfaldende stor rolle i faunaresterne. Denne tese støttes yderligere af et interessant fund fra en mose lige nord for bopladsen. Her fremkom i godt halvanden meters dybde 6 svære grenkøller og sammen med dem talrige skiveskrabere af samme type som på bopladsen. Det forekommer rimeligt at antage, at vi her står direkte over for stenalderfolkernes våben og skraberredskaber til skindbearbejdning.

Sælfangsten på Hesselø har tilsyneladende i overvejende grad været vinterarbejde, og muligvis har bopladsen kun været beboet på denne årstid. Et fingerpeg i denne retning giver zoologen H. Wings iagttagelse af, at der indenfor de fundne sælknogler var en stærk overvægt af kranieknogler og tænder. Denne iagttagelse må formentlig tolkes som vidnesbyrd om, at sælerne er blevet parteret på stedet – derfor behovet for de mange svære flåknive på bopladsen – og kroppene er derefter, eventuelt i tørret tilstand blevet ført bort fra øen til tragtbægerfolkernes basisboplads i Jylland, Skåne eller på Sjælland. Den forbavsende ensidighed

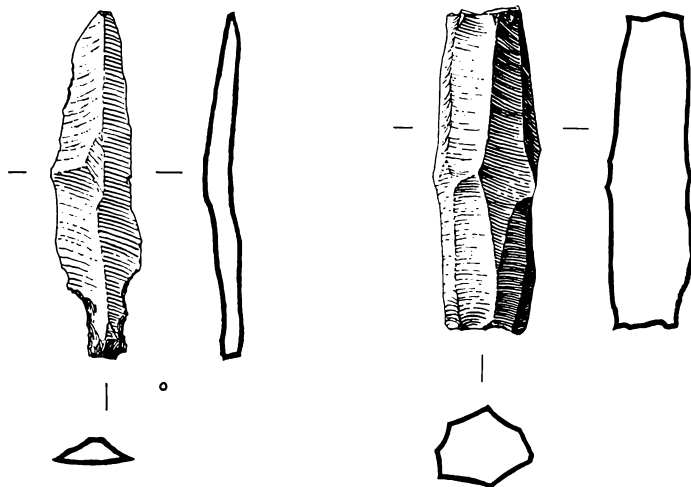

Fig. 11-12: Flækkepil (til venstre) og dens forudsætning, den cylindriske flækkeblok (t. b.), der giver mulighed for at producere flækkeafslag uden krumning. $\frac{2}{3}$ naturlig størrelse. (Efter Skaarup 1973).

inden for lerkarrene hænger antagelig også sammen med disse forhold. Formentlig har man i særlig grad haft behov for store tragtbægre til opbevaring og transport af sælspækket.

Sælfangstpladsen på Hesselø er på grund af fundets størrelse og den stærke specialisering noget ret enestående inden for såvel nordisk som nordeuropæisk tragtbægerkultur. Paralleller er dog nu ved at dukke op flere steder i Sydsandinavien og Nordeuropa. Mens det indtil for få år siden var god latin at hævde, at jagt og fiskeri overhovedet ikke havde spillet nogen rolle for vore ældste bønder ⁴, må denne opfattelse derfor nu revideres. Hesseløfundet føjer sig idag smukt ind i en nyligt udskilt række af bopladsfund fra kyst og indsøområder med et redskabsinventar og en keramik, der tydeligvis hører hjemme indenfor tragtbægerkulturen, men med en helt fangstpræget fauna ⁵.

Disse pladser, der fordeler sig jævnt over hele det sydskandinaviske område, og som også kendes inden for den polske ⁶ og nordtyske ⁷ tragt-bægerkulturs udbredelsesområde må opfattes som bondebefolkningens særlige jagtstationer. Herfra har udsendte grupper på bestemte tider af året, når de kunne frigøres fra arbejdet på basisbopladsen suppleret hjem-

mebefolkningens kødforråd gennem jagt og fiskeri, og her har man i år med misvækst og sygdom blandt husdyrene haft en rimelig alternativ mulighed for at skaffe sig føden og sikre de sårbare tidlige bondesamfunds overleven til bedre tider.

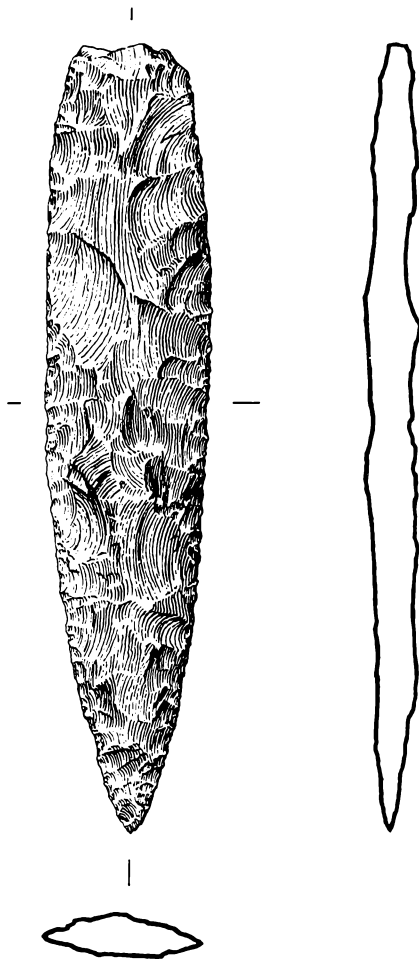

Fig. 13: Lancetformet dolkblad fundet på Hesselo-bopladsen. $\frac{2}{3}$ naturlig størrelse. (Efter Skaarup 1973).

Litteratur:

- ¹ **Jørgen Skaarup. Arkæologiske Studier I. Hesselø – Sølager. Jagdstationen der südsandinavischen Trichterbecherkultur. 1973.**
- ² **Jvf. H. Tauber. Radiocarbon chronology of the Danish Mesolithic and Neolithic. Antiquity XLVI 1972, pag. 106 f.**
- ³ **L. Bynch. Om sælhundefangsten på Anholt. Iris og Hebe. April 1801. Se også U. Möhl. Fangsttyrene ved de danske strande. Kuml 1970 pag. 303 f.**
- ⁴ **F.eks. J. Brøndsted. Danmarks Oldtid I. 2. udg., 1957 pag. 384.**
- ⁵ **Jvf. note 1.**
- ⁶ **W. Tetszlaffowna. Stanowisko Kultury pucharow lejkowatych w Szlachcinie. Przegląd archeologiczny XVII 1966 pag. 59 f.**
- ⁷ **En ny plads er netop udgravet af professor E. Schuldt på en lille ø i Malchiner-søen.**

EN YNGRE BRONZEALDERS CELT FRA HESSELØ

Af Mogens Schou Jørgensen.

Stenalderen er, som det fremgår af Jørgen Skaarups foregående artikel, vægtigt repræsenteret på Hesselø. Om bronzealderens mennesker er der – hidtil ialtfald – kun et enkelt vidnesbyrd: en celt fra yngre bronzealder ¹.

I 1862 blev der til Nationalmuseet indsendt en række oldsager, der var fundet på Hesselø: flintredskaber, knogler, keramik – og den enlige celt ². Indsenderen, glarmester A. P. Boeg i Nykøbing Sjælland, meddelte, at den var fundet „nær en Tørvemose“ ³.

Navnet „celt“ stammer fra den ældste arkæologiske forskning, det er afledt af det latinske ord „celtis“, der betyder „stenhuggermejsel“, hvilket altså blev den fejlagtige benævnelse for dette bronzeredskab ⁴. Celte dukker frem i fundmaterialet i ældre bronzealder, og de kendes gennem hele den yngre bronzealder. De tidligste former er normalt de største ⁵, de er sjældent ornamenterede i modsætning til en del pålstave, celtene er almindelige arbejdsredskaber, hvilket også forklarer den store udbredelse. Støbeforme viser, at celte blev fremstillet i stor mængde herhjemme ⁶.

Der foreligger enkelte vinkelbøjede træskafter til redskaber af celtkonstruktion fra oldtiden, omend der er diskussion, om disse stammer fra bronzealderen ⁷. Det eneste fund af en skæftet celt er fra overgangen mellem ældre og yngre bronzealder, og det er fra Schweikwitz på Rügen ⁸.

Skæftningen af redskabet blev foretaget med øskenen nedad, i øskenen er celten så bundet fast til træskaftet, se fig. 3.

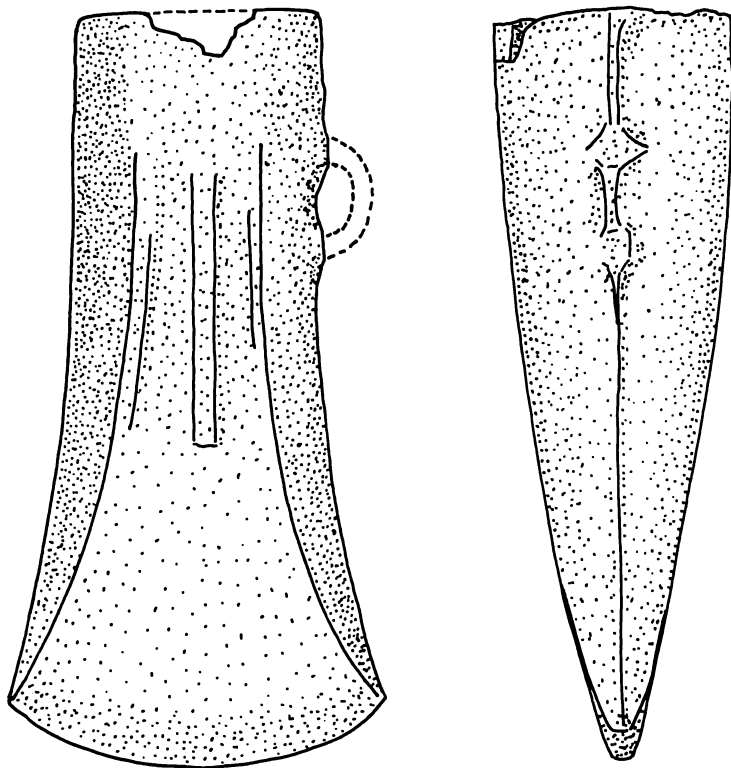

Fig. 1: Hesselo-celten. Gengivet i naturlig størrelse. (Tegnet af Kirsten Malling).

Celten, der i dag fremtræder med en grøn og grønbrun patinering, er 100 mm lang fra æg til skaftåbning, bredden er ved skaftåbningen 33 mm og ved æggen 51 mm. Skaftåbningen, der er svagt oval, måler i indre diameter 24–27 mm, godstykkelsen er ved åbningen 3 mm. Se fig. 1.

Celten er temmelig ødelagt. I kanten ved skaftåbningen mangler fragmenter, det største 6×14 mm. Enkelte uskadede partier omkring randen viser dog den oprindelige længde af halsen.

Øskenen er afbrudt i bronzealderen. Resterne, der viser, at celten har haft forlænget hals, bærer spor af slid, muligvis kan der være foretaget en slibning af stykket, efter at øskenen var brækket af. Øskenens tykkelse

har været ca. 3 mm. De to knopper, der er tilbage heraf, sidder med 10 mm's mellemrum, stykkets forlængede hals har været 13 mm.

Stykket har udsvejet æg og sekskantet tværsnit (fig. 2). På begge sider er den dekoreret med lister, langs hver kant med en 40 mm lang og 2 mm bred liste. Imellem disse to lister ligger midt på stykket en 40 mm lang og 3 mm bred liste (fig. 1).

I skaftåbningen har celten to vertikale støttelister (fig. 2), midt for hver af de brede sider findes én med en længde på 61 mm. Disse støttelister, der kendes i forskellige udformninger, menes at have haft til formål at støtte træskaftet og forhindre, at celten ved brug drejede sig. Selvom de forskellige former for „støttelister“ ikke altid synes at være lige velegnede til formålet, er det den hidtil sandsynligste tolkning ⁹.

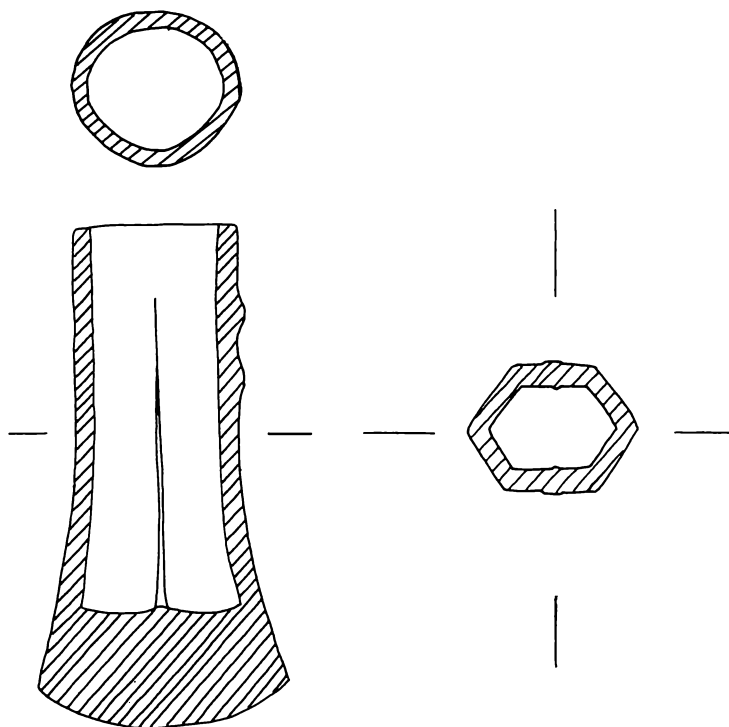

Fig. 2: Hesselo-celten. Schematisk tegning, gengivet i 2/3 af naturlig størrelse. (Tegnet af Kirsten Malling).

Mens den overvejende del af celte kendes i mange typologisk set ens eksemplarer, har vi her en form, der ikke umiddelbart lader sig passe ind i hovedformerne ¹⁰. Den tilhører en mellemform og har som en sådan hentet træk fra forskellige former ¹¹. De to hovedformer, der ligger til grund for Hesseløcelten, er Mälartypen og den skånske type ¹².

Celte af Mälartypen inddeles i to former, opkaldt efter deres hovedudbredelsesområde, den mellemsvenske type og den norske type ¹³. De er karakteriseret ved en slankere form end Hesseløcelten, samme tværsnit, forlænget hals og udsmykning med ribber. Kun enkelte eksemplarer har den vertikale støtteliste (fig. 3).

Celte af den skånske type kendes fra Mellem- og Sydsverige, her findes under denne hovedtype mellemformer med Mälartypen ¹⁴. Den er af en lidt mere klump form end Hesseløcelten, har samme tværsnit, har ingen eller kun lidt dekoration i ribber og ellers ved en ribbe omkring den forlængede hals i øskenhøjde. Den skånske type har vertikal støtteliste (fig. 3).

Nu kan den arkæologiske typologi jo ikke opstilles på samme måde som biologisk arvelighedslære, og det er både naturligt og hyppigt forekommende, at nye typer henter træk fra flere forskellige forgængere. Typerne kan være lokalt fremstillede og med ringe udbredelse optræde i få former.

Celten fra Hesselø er af samme tværsnit under øskenen som begge de foreslåede typer, formen er lidt slankere end den skånske og mere som Mälartypen uden dog at have dennes svagt kegleformede udvidelse af den forlængede hals. Ribbernes udformning kommer nærmest den norske Mälartypes, dog kun fra øskenen og nedefter. De vertikale støttelister findes kun i enkelte af Mälartypens celte, mens de forekommer i hovedparten af de skånske celte.

Det vil derfor være sandsynligt, at Hesseløcelten er et, vel nok svensk, eksemplar, der har taget elementer fra to hovedformer til sig; her foreligger således endnu en mellemform af Mälartypen og den skånske type.

Fra Danmark iøvrigt kendes nogle fund af celte af disse to hovedformer. Af den mellemsvenske Mälartype det store mosefund fra Balsmyr på Bornholm med 16 celte ¹⁵ og et eksemplar uden stedsangivelse ¹⁶. Den norske Mälartype kendes i ét eksemplar fra Bornholm ¹⁷, den skånske ty-

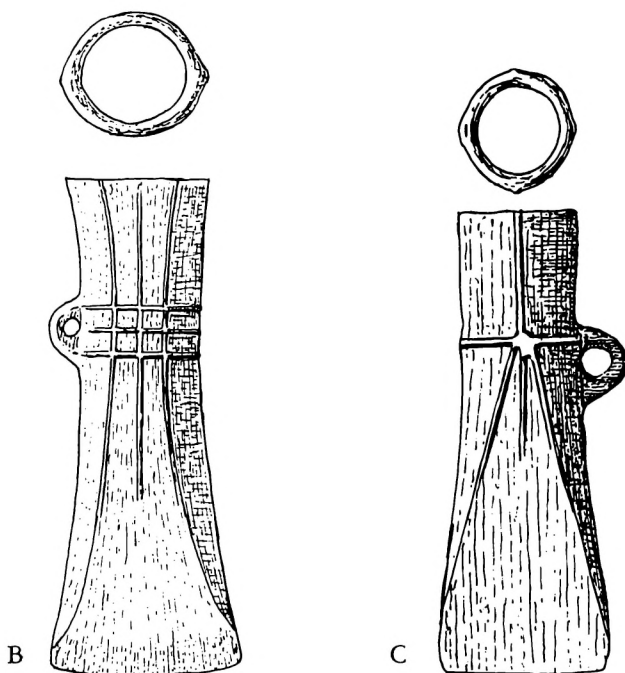
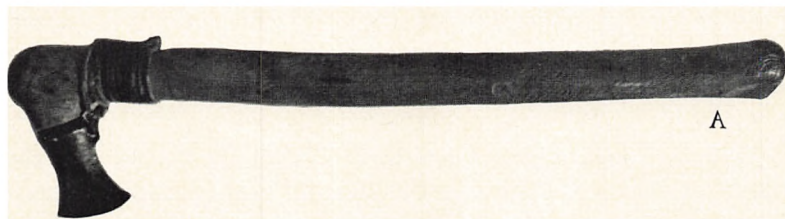

Fig. 3: A: Rekonstruktion af skæftet celt på Nationalmuseet. (MSJ fot.). B: Celt af Mälartype, norsk form (Efter Baudou 1960). C: Celt af skånsk type, mellemform mellem Skånsk hovedtype og mellemsvensk Mälartype (Efter Baudou 1960).

pes mellemform med mellemsvensk Mälartype kendes i 3 eksemplarer fra henholdsvis Samsø ¹⁸, Femø ¹⁹ og fra Dronninglund i Vendsyssel ²⁰.

Da de fleste af hovedformernes celte er enkeltfundne, kan dateringen kun ske ved en ret bred tidsangivelse. Hesseløcelten må henføres til et sted i sidste halvdel af den yngre bronzealder, der strakte sig 1000–500 f. Kr. ²¹.

Til hvilken fundkategori vi skal henføre celten fra Hesselø, kan ikke siges med sikkerhed. I den store Nordvestsjællandundersøgelse ²² registreres den som et løsfund, men egentlig kan her ligeså godt være tale om et offerfund, placeringen nær en mose taler herfor, men at skulle afgøre, om her er tale om et tilfældigt tabt redskab eller en offernedlæggelse, er umuligt.

Skal vi se Hesseløcelten i sammenhæng med den øvrige bronzealder, vil det kun kunne blive gætterier, det samme vil gælde, hvis vi skal finde en forklaring på, at ét bronzealderredskab er dukket op på Hesselø, men vi må ialtfald se det i forbindelse med Hesseløs beliggenhed midt i Kattegat, hvorfra der over vandet er direkte forbindelse til Norge og Sverige, hvorfra celtens stiltræk stammer.

Noter og litteraturhenvisninger:

- ¹ Celten findes på Nationalmuseet, NM I inv. nr. 20360.
- ² Oplysningerne stammer fra NM I's arkiv. I fundprotokollen er endvidere anført, at finderen modtog 48 Skilling i dusør for celten.
- ³ Det har ikke været muligt at lokalisere stedet på Hesselø, hvor celten er fundet. Boegs meddelelse om findested „nær en Tørvemose“ har ikke kunnet hjælpe på sporet heraf, idet der ikke foreligger oplysninger om, at der i det hele taget er gravet tørv på øen. Hvis celten er fundet forholdsvis kort tid før indsendelsen, mener bestyrer Svend Jensen, Hesselø, at det sandsynligste er, at fundstedet er mosen ved huset Tjørnebo på den sydøstlige del af øen.
- ⁴ **Sophus Müller: Vor Oldtid.** 1897. S. 225–27.
- ⁵ Se f. eks. **Johannes Brøndsted: Danmarks Oldtid II.** Bronzealderen. 2. udg. 1958 og **H. C. Broholm: Danske Oldsager III og IV.** Ældre og Yngre Bronzealder. 1952 og 1953.
- ⁶ Oversigt over fund af yngre bronzealders støbeforme i **Evert Baudou: Die regionale und chronologische Einteilung der jüngeren Bronzezeit im Nordischen Kreis.** Studies in North-European Archaeology I, Acta Universitatis Stockholmiensis. 1960. Side 168 ff.
- ⁷ **H. C. Broholm: Øxeskafter af Træ og Horn fra Danmarks Bronzealder.** Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1934 s. 123 ff. og **Henrik Thrane: Nye mosefundne celtskafter af træ fra Danmarks oldtid.** Aarb. f. n. o. H. 1964 s. 72 ff.
- ⁸ Thrane ovenf. anf. og **W. Petsch: Neuerwerbungen des Stralsunder Museums.** Prähistorische Zeitschrift XVII. 1926 s. 235, afb. fig. 2.
- ⁹ Støttelisten er af Baudous type C, se Baudou ovenf. anf. Taf. III.
- ¹⁰ Om yngre bronzealders former se Baudou ovenf. anf.
- ¹¹ Hesseløcelten er ikke taget med i Baudou ovenf. anf.
- ¹² Baudou ovenf. anf. type VII B 1 og VII B 2.
- ¹³ Baudou ovenf. anf. type VII B 1 a og VII B 1 b. udbredelseskort tavle 10.
- ¹⁴ Baudou ovenf. anf. type VII B 2 c og d.
- ¹⁵ Baudou ovenf. anf., **H. C. Broholm: Danmarks Bronzealder.** Bd. III, 1946, s. 244, i fortegnelsen M 217, afbildn. s. 249.
- ¹⁶ Baudou ovenf. anf. B 1 a nr. 2.
- ¹⁷ Baudou ovenf. anf. B 1 b nr. 1.
- ¹⁸ Baudou ovenf. anf. B 2 c nr. 1.
- ¹⁹ Baudou ovenf. anf. B 2 c nr. 2.
- ²⁰ Baudou ovenf. anf. B 2 c nr. 3.
- ²¹ Hovedformernes datering hos Baudou ovenf. anf.

- ²² **Therkel Mathiassen: Nordvestsjælland Oldtidsbebyggelse.** Nationalmuseets Skrifter, Ark.-Hist. Rk. VII. 1959. Celten anført i listen s. 156 under Rørvig sogn.

TRÆK FRA HESSELØS HISTORIE

Af Ole Refstrup.

„Denne Artikels Overskrift er – det veed jeg – ikke meget lovende, og Emnet ei heller rigt; . . .“. Således begynder forfatteren, løjtnant W. Mariboe i 1866 en artikel om Hesselø ¹. At denne påstand ikke gælder øens forhistorie, fremgår af de to foregående af årbogens artikler, og jeg vil påstå, at det ej heller gælder livet på Hesselø i historisk tid – nærværende artikels overskrift antyder til gengæld, at det kun kan blive træk af øens historie, der skal behandles her ².

Første gang øen er omtalt i skriftlige kilder, er i Valdemar d. II's Jordebog fra 1231, hvor den kaldes Esæl ³ – det kan tænkes, at det er på grund af sin rigdom på sæler. I Pontoppidans Danske Atlas, udgivet 1763–84 ⁴, kaldes den Hasselø, og det anføres, at grunden er dens store haselskov. Øen skulle på hans tid være halvt dækket af små skove, men disse skulle ifølge et sagn være afbrændt af engelske soldater, som besatte Hesselø under krigen 1807–14 ⁵. Om det er rigtigt vides ikke, men sikkert er det ialtfald, at alle de træer, der findes på øen idag, er af nyere oprindelse. Ad den vej kan det altså ikke afgøres, om navnet fører tilbage til vegetationen, eller navnet Hesselø er en videreudvikling af det oprindelige navn – sælernes ø.

Sælerne har fra stenalderen haft betydning for øen, og i et forleningsbrev dateret 1523 ⁶ står anført, at halvdelen af de sæler, der fanges på Hesselø, skulle sendes til Københavns Slot, skind og tran har sandsynligvis været de ønskede varer.

Nordsjællandsk Landskab med Udsigt mod Kattegat og Hesseløen. Maleri af Johan Thomas Lundbye, 1838. 7.

I en længere periode har øen været brugt til hestestutteri; både Christian III og Frederik II havde et sådant på øen ⁸. Den ejedes af Jørgen Ulfeldt i 1565, og rigsadmiral Claus Daa (1579–1641) ⁹ fik af Christian IV i 1628 bevilget øen efter lensmand og statholder Gert Rantzow (1558–1627) ¹⁰ mod årligt at levere kongen en smuk fole – hvilket jo tyder på, at øen også da har været brugt til hesteopdræt ¹¹. Ved Claus Daas død i 1641 fik Jørgen Vind til Gundestrup livsbrev på Hesselø.

Hvem, der ellers i tidens løb har boet på øen, ved vi kun delvis. Man må regne med, at den i lange perioder har været ubeboet, og mens der blev drevet stutteri, var den sikkert kun beboet af nogle hestepassere. Der har i tidens løb været mange ejere; indtil begyndelsen af attenhundretallet har den næsten skiftet ejer med vejret, i flere perioder var den krongods, og indimellem har den været i forskellige – ikke altid navngivne – sjællandske herremænds eje, en stor del af tiden altså som „hestefold“.

Fra kirkegården på Hesselos nordvestende. (Foto: Ole Refstrup).

På det flade land på Hesseløs nordvestende findes en af den lille øs mange mærkværdigheder, en kirkegård, der af forskellige overleveringer dateres til 1807–14. Omkring kirkegården er der rejst et stendige, et halvt hundrede meter i diameter og omkring en meter højt. Indenfor diget findes en halv snes grave, hver bestående af en stenbunke, der netop er stor nok til at dække liget af et menneske. Det fortælles, at gravene skulle rumme ligene af engelske soldater, som blev dræbt i Englandskrigen, nogle overleveringer henfører gravene til englændere fra kampen ved Sjællands Odde den 22. marts 1808. Achton Friis anfører under sin omtale af øen i „De danskes Øer“¹², at han finder det usandsynligt, at soldater i felten skulle gå igang med noget så besværligt som at bygge et dige til faldnes grave. Fra engelske aktioner i de danske farvande findes ingen nøjagtige, pålidelige om man vil, tabsopgivelser fra engelsk side – under kampene ved Sjællands Odde skulle man på den danske flåde have observeret, at mindst 12 mand blev smidt i vandet fra de engelske skibe¹³, hvilket gør overleveringerne lidet sandsynlige. Desuden skal det nævnes, at det engelske admiralitet på en forespørgsel fra øens daværende ejer, hofjærgermester C. F. E. von Holstein-Rathlou, svarede, at der ikke i deres arkiver fandtes noget som helst, der kunne tyde på, at en sådan begravelse havde fundet sted på øen. På kirkegården findes idag foruden gravene et trækors og en stenpæl med ordet „Fred“ indhugget, begge dele rejst af Holstein-Rathlou.

Udenfor den egentlige kirkegård findes en del grave spredt ud over et areal af samme størrelse; på et par af dem er en aflang sten rejst på højkant som en slags bautasten, for disse grave gælder det samme som for hovedparten af øens øvrige, man ved ingenting om dem, og kan kun gisne om deres oprindelse. Formodentlig er det strandede søfolks sidste hvilested, og diget er måske rejst af en tidligere ejer af øen, vel en af de sjællandske herremænd.

Da englandskrigen sluttede i 1814, blev Hesselø påny handlet, denne gang solgt til kaperkaptajnen Robert, der, omend han under krigen havde haft officielt kongeligt kaperbrev, nu drev forretningen på mere privat plan. Er pålidelige og sikre kilder om denne sørøver få, så er historierne så meget mere talrige.

Robert lod opføre et stort granithus på det sted, hvor Hesselgård nu ligger. Det skulle have bestået af syv eller otte værelser, deriblandt en

Gravene på „Nordvesten“ 1932. (Foto: Gunnar Rasmussen).

Hesselgård, i dag den eneste belårsbeboelse på øen. Til højre for gården et af de mange kampestensdiger, som Holstein-Rathlou lod bygge. (Foto: Ole Refstrup 1973).

mægtig sal på omtrent 120 kvadratalen. I dette store rum var der en niche, antagelig med en kamin, og her ved siden af fandtes en lem i gulvet, der førte til en stor kælder med solide mure, kælderen fik sit lys fra en opadgående lang og smal sprække i muren. Om denne kælder fortælles det, at Robert brugte den til at holde sin kone indespærret i, når han tog bort fra øen, sprækken blev brugt til at give hende mad igennem, og han sørgede på denne måde for, at den, stadig ifølge overleveringer, meget smukke kvinde ikke kom for tæt på eventuelle rivaler blandt tjenestefolkene. Når han kom tilbage til øen fra sine ture til land, skete det som regel om natten, og han skulle ikke da være ganske ædru; han larmede op og bankede alle dem, han fik fat i, konen med, hvis energien slog til så længe ¹⁴. En anden historie fortæller, at han anbragte konen på den store sten på nordvestrevet, der kaldes „Jydeknoppen“ ¹⁵.

•

William Panduro: Udsigt fra Hesselo fyr mod Hesselgård.

Forfatteren Mariboe, der står for de to udokumenterede historier, slutter endda med at ødelægge sørøverromantikken helt ved at foreslå, at kælderens snarere har været brugt til at opbevare den store formue i, som Robert skulle have tjent ved sin kapervirksomhed, den lange sprække har så haft ganske samme funktion som sprækken i en sparegris. Måske er den første forklaring om logi for konen og eventuelle fanger, til hver sin tid naturligvis, alligevel rigtig, for nogen udsøgt gentleman havde Robert ihvertfald ikke ry for at være. En schweitzisk pige, som han havde haft med sig til Hesselø for at bestyre mejeriet, skulle have fået et barn sammen med ham, senere slog han både hende og barnet ihjel og begravede dem på en mark. Stedet, hvor de skulle være begravet, blev udpeget for Mariboe i 1860'erne, da han besøgte øen – men da var det tilsået med rug, og han kunne ikke komme til at grave efter ligene! ¹⁶.

Det er vel også naturligt, at der vil opstå mange overleveringer og skrøner omkring den legaliserede form for sørøveri, som kapervæsenet blev. Det fungerede ved, at kaperen ved en kongelig bemyndigelse, kaperbrevet, havde tilladelse til at opbringe fjendtlige handelsskibe. Opbringelsen skulle dog prøves ved en priseret, men utænkeligt er det vel ikke, at nogle mere eller mindre arbejdede for egen regning – en fremgangsmåde, der bl. a. tilskrives Robert. Kapervæsenet spillede en stor rolle for Danmark i Englandskrigen, og det blev først endelig forbudt i 1856 ¹⁷.

Det eneste, der i dag er tilbage af Roberts gård, er fundament og noget af kælderen; Holstein-Rathlou opførte i 1902 den nuværende Hesselgård, der idag beboes af bestyrerparret Grethe og Svend Jensen; laden blev bygget på resterne af Roberts residens ¹⁸.

En del af murværket i laden skulle stamme fra Roberts gård, dog tror jeg ikke, at det drejer sig om mere end en genanvendelse af materialer som kampesten o. lign. Kælderen, der skulle have funktion som den gamle sørovers sparegris, kan idag ses i en temmelig restaureret form ¹⁹, hvor kun enkelte træk fra kapertiden er synlige – og så bruges den i dag til noget så prosaisk som viktualiekælder.

Oplysningerne om Roberts afståelse af øen er ligeså svævende som de mange andre fortællinger om ham, nogle mener, at han ødsler sin formue bort og må sælge Hesselø, andre overleveringer siger, at han blev på øen som ejer indtil sin pludselige og ganske voldsomme død ²⁰, det sidste

er nok det, der passer bedst ind i sørøverromantikken. I altfald ved vi, at øen overtages af nogle sjællandske bønder, som ansætter en mand til at passe jorden og de dyr, man sendte derover.

På denne tid må Hesselø samtidig have fungeret som en slags dansk Alcatraz, omend i en noget mildere form, her har nemlig boet en eller muligvis to fanger på øen. Mariboe fortæller om en kaptajn, som var sendt til Hesselø i „hæderligt fangenskab“, og Achton Friis fortæller om en slave, som af regeringen var anbragt på Hesselø for at formilde hans straf. Formodentlig er her tale om den samme person, da Friis har læst Mariboets artikel og selv i anden forbindelse henviser hertil, men han omtaler altså ingen kaptajn.

Friis nævner kun, at slaven ikke er nogen sagnfigur, og at en gammel Gillelejev fisker havde en træskammel, som hans far havde haft med hjem, den var udført af slaven på Hesselø ²¹. Mariboe derimod fortæller om kaptajnen, at han var en stor spøgeflugt, og at han fordrev tiden med at gå på jagt. Det eneste, der minder om beretningen om slaven, er, at denne mand også havde kontakt med fiskerne, der kom ind til øen efter at have sat deres garn. Således fortælles det, at kaptajnen en dag kom hen til

„Bådstederne“ på Hesselø sydostende. (Foto: Ole Refstrup).

fiskerne og var meget oprevet. De spurgte, hvad der var i vejen, og han fortalte, at han aftenen før var kommet gående langs stranden med sit gevær, pludselig fik han øje på et eller andet, som lå på stranden, han gjorde sig øjeblikkelig klar til at skyde og listede forsigtigt nærmere for at komme på skudhold. Da han kom tæt nok, blev han forskrækket, så han nær havde tabt geværet, han så nemlig, at det var en havfrue. Han besindede sig lidt og lagde igen an til skud, men da, skriver Mariboe, „gav hun sig til at græde, som hun var pidsket“. Kaptajnen, som var en flink mand, nænnede derfor ikke at skyde hende. Da fiskerne var kommet tilbage til Sjælland, fortalte de naturligvis om hændelsen, og rygter om havfruen på Hesselø spredte sig hurtigt, som rygter jo har for vane. Det nåede også til Frederikssund, hvor det kom birkedommeren for øre, og som den pligttopfyldende mand han var, lod han optage forhør om episoden, hvilket dog næppe førte til, at havfruen blev optaget i folkeregisteret ²². Nu kan man jo roligt sige, at det var så som så med ægtheden af denne havfrue fra Hesselø – men mon ikke det viser, at det gik fangen på Hesselø, som det rent psykisk er gået mange andre isolerede fanger.

Inde på den flade nordvestslette findes næsten helt ude ved vandet cirka 40 fordybninger i jorden, et lignende antal findes på en bakke ud mod vandet på sydøstenden af øen. Disse fordybninger omtales som bådsteder, man har regnet med, at det var et sikkert sted for bådene at ligge, når de var halet på land. På sydøstenden af øen har det været vanskeligt at hale båden op, og det er vanskeligt at forestille sig, at der samtidig har været brug for 80 både af den størrelse på Hesselø. Overleveringer kan ikke hjælpe os på sporet her, idet disses „dateringer“ rækker fra oldtid til Roberts residieren på øen ²³. Magister Jørgen Skaarup, Langelands Museum, der har arbejdet med stenalderbosættelserne på Hesselø ²⁴, har om dette store antal ovale fordybninger omgivet af en nu helt sammensunken græstørsvæg oplyst, at en mindre prøvegravning i sin tid foretaget af Nationalmuseet viste, at der var tale om tomter af hytter eller boder med let forsænket gulv. De sparsomme fund peger i retning af en datering af anlæggene til tidlig middelalder. Antagelig har hytterne huset sæljægere eller fiskere under kortere ophold på stedet ²⁵. Det lyder jo også mere sandsynligt, at det er fiskere fra Sjælland, der har haft disse depot- eller overnatningshytter, dengang var det sværere end nu at komme så langt til søs. Hytter med dette formål kunne man for få år siden endnu se en-

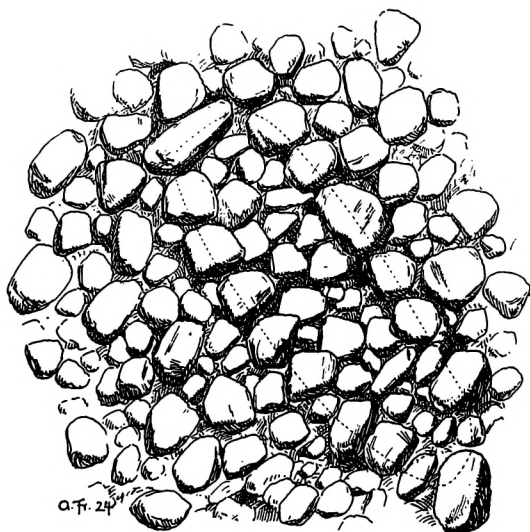
kelte steder ved de jyske fjorde, her havde man netop lager af fiskegrej m. m. samt et nødtørftigt sted for overnatning ved længere fisketure.

En nu forsvunden tomt ved sydøstpynten opgives at have været længere end de andre og mere spidst oval. Måske står vi overfor et af de sjældne „nauster“, som vikingerne anlagde som vinteroplægningsplads for deres skibe. ²⁶. „Nauster“ kendes herhjemme kun i meget få tilfælde, to i 1958 undersøgte ved Harrevig ved Sallingsund i Limfjorden var ca. 30 meter lange og ca. 10 meter brede ²⁷. Desværre er en undersøgelse af Hesseløanlægget og en eventuel konstatering af vikingernes tilstedeværelse på øen jo ikke mere mulig.

Som nævnt findes der mange grave på Hesselø, kirkegården på „Nordvesten“ er tidligere omtalt, og langs den nordlige strand findes mange grave på et ganske kort stykke af kysten, de ligger i det rullestensbælte, der udgør stranden. Achton Friis blev, da han besøgte øen, gjort opmærksom på gravene af fyrmesterens søn. Det eneste, der gør gravene synlige, er at de sten, der danner kanten af gravene, ligger en lille smule over det øvrige niveau ²⁸. Man kan stille det sædvanlige spørgsmål om, hvem der er begravet i disse grave, og svaret bliver det sædvanlige: man ved det ikke! Achton Friis regnede med, at alle de 70 grave, der er fundet på de cirka hundrede meter strand, er anlagt samtidig, dog har han som eneste begrundelse for denne teori gravenes ensartede form og det forholdsvis korte stykke strand, hvor de forekommer. Der findes ingen datering af gravene, hvor der i enkelte er fundet menneskeknogler ²⁹.

Der findes kun to grave på Hesselø, som vi ved noget om. I den ene hviler en norsk tømrer, på hvis grav der er rejst et trækors, hvor der i sin tid stod følgende at læse: „Tømmermand Niels Nielsen Krokeide af Bergen, født 3.6. 1844, død 1880. – Han er druknet her på kysten og kom ikke længere, skønt han havde tænkt sig det“ ³⁰. Mon ikke en stor del af de mange grave på Hesselø rummer resterne af mennesker, der har lidt samme skæbne som den norske tømrer.

I umiddelbar nærhed af nordmandens grav, findes endnu en grav, hvis historie vi kender. Her er intet kors, men det fortælles, at den døde var røgter på øen, mens hofjægermester Holstein-Rathlou ejede den. En aften kom røgteren gående over øen, da et par kænguruer pludselig hoppede ud af et krat foran ham, han troede, det var trolde eller andre uvæsener og blev så chokeret over sin oplevelse, at han gik hjem og hængte sig ³¹.

En af gravene i rullestensbæltet langs den nordlige strand indtegnet med stiplede linie i forhold til de omkringliggende sten. (Efter Achton Friis).

Hesselø. En af gravene i rullestensbæltet langs den nordlige strand. (Jørgen Skarup foto 1970).

Røgteren blev begravet 8. juli 1902 ³². Hvor utroligt det end lyder, at den stakkels mand på Hesselø skulle træffe på kænguruer, er det faktisk sandt. Holstein-Rathlou opbyggede, som det skal fortælles senere, en stor, smuk og særdeles særpræget park omkring sin bolig på Hesselhus – og en af de mærkværdigheder, der blev indført til denne park, var netop kænguruer!

At Hesselø er en stenbunke, er der ingen tvivl om, en dybdeboring har vist, at man først i en dybde af 81 meter støder på skrivekridt, ellers er alt, hvad man borer igennem, ler og granit. Det sidste er grunden til Hesseløs farlighed for søfarten, ikke så meget selve øen som de to lange rev, der rager ud til hver sin side, sydøstrevet, der mest består af grus og ral, og nordvestrevet, der med sine store-sten rækker næsten en kilometer ud. Det er herude Hesseløs mange sæler holder til. Kaster man bare et flygtigt blik ud over revet, ser man en masse sten, men giver man sig tid til at kikke, vil man se, at stenene indimellem tager sig en svømmetur – det er sæler i hundredevis. Jagten på disse dyr har spillet en rolle siden stenalderen, de har været jaget på en ikke altid lige human måde. På den store sten „Jydeknoppen“ lidt syd for spidsen af nordvestrevet findes der stadig huller, hvori der har været indsat opadvendte jernkroge, som sælerne hang fast i, når de efter et solbad atter ville glide ned i vandet. Hvornår man har jaget sæler på denne usmagelige måde, har ikke kunnet efterspores ³³.

En af forklaringerne på Hesseløs mange ukendte grave, er øens beliggenhed i Kattegat på et sted, der er farligt for skibsfarten. I årenes løb er denne trafik til og fra Lillebælt, Storebælt og Øresund vokset kraftigt, så da Sprogø fyr i 1830 blev slukket, fordi dets antændelse ville gøre det lettere for skibe at snige sig igennem uden at betale told, resulterede det øjeblikkelig i en klage til Admiralitetet indsendt af 12 bæltskippere. De anmodede om, foruden en genantændelse af Sprogø fyr, at få oprettet fyr på Hirsholmene, Fornæs, Refsnæs og Hesselø. Som det vel også dengang var vanligt, skete der i lang tid ikke noget; da trafikken gennem bælteerne nåede en størrelse af cirka 3000 skibe om året, blev der igen indsendt en klage – denne gang fra 45 skibsredere på Fyn og Langeland. Sagen blev taget op på stænderforsamlingen i 1835–36, og efter en del forhandlinger blev det vedtaget, at der skulle oprettes fyr på Hirsholmene, Fornæs og Hesselø ³⁴.

Udsigt fra Hesselhus' karnap over „Nordvesten“ og revet, hvor sælerne holder til. I dag brydes naturens linier på Nordvesten dog en smule af store hvide dunke – de angiver landingsområde for helikoptere. (Mogens Schou Jørgensen fot.).

Hesselø fyr. (Foto: Gunnar Rasmussen 1932).

Hesselø fyrtårn blev tegnet af arkitekt Holmgreen og opført i 1841, en tænding af fyret planlagt til 1. oktober blev forsinket til 1. november. Det beskrives som et roterende fyr, der i hvert minut lyste stadigt i 19 sekunder, derefter gav et stærkere glimt i 11 sekunder, derefter stadigt lysende i 19 sekunder for så at være slukket i 11 sekunder. Højden over vandfladen var 85 fod, og lyset kunne fra et skibsdæk ses i en afstand af $3\frac{1}{2}$ sømil i klart vejr. Tårnet blev hvidkalket for også at kunne tjene som dagmærke. Fra påske til Mikkelsdag blev det tændt en time før solens nedgang, fra Mikkelsdag til påske $\frac{1}{2}$ time før. Det skulle hele året brænde til solopgang ³⁵.

I 1902 ombyggedes Hesselø fyr; det blev herved cirka en meter højere og blev nu udstyret med en glødenetslampe for petroleumsgas, det var en engelsk konstruktion, som her anvendtes for første gang i det danske fyrvæsen ³⁶, prismesystemet var af fransk fabrikat og flød på et leje af kviksølv ³⁷.

Hesseløes fyr er nu automatisk, og der er ikke mere fyrpersonale på øen.

I fyrtårnet har Marineforeningen sat en sandstensplade til minde om en begivenhed 15. november 1872, hvor fyrmesteren på Hesselø, P. H. Bjørneboe, og hans assistent reddede 10 mand fra den grundstødte norske bark „Hildur af Hvitsten“. Barkens redningsbåde var knust, og mandskabet havde surret sig fast til skibet. Fyrets båd var for lille til at gå ud i stormvejret, og fyrmesteren sprang i vandet med et reb om livet og svømmede ti gange ud til det nødstedte skib. Efter tre timer var alle reddet i land på øen ³⁸.

Staten var ejer af øen, da den i 1871 blev solgt til gårdejer P. Jeppesen i Ellinge for 6.740 rdlr. ³⁹. Jeppesen beholdt Hesselø i 28 år, og i 1899 solgte han den til hofjærgemester C. F. E. von Holstein-Rathlou ⁴⁰.

Christian Frederik Emil von Holstein-Rathlou blev født 11. november 1849 på herregården Rathlousdal ved Odder. Allerede som 1-årig overtog han formelt godset ved faderen, Niels Rosenkrantz von Holstein-Rathlous død i 1850. Godset, der blev bestyret af moderen og stedfaderen, omfattede i 1859 1251 tdr. htk. ⁴¹. C. F. E. von Holstein-Rathlou blev gift i 1878 med Sophie Jerichau, en datter af billedhuggeren Jens Adolf Jerichau ⁴².

Holstein-Rathlou, stamhusbesidder og hofjærgemester, havde sit hjem på Rathlousdal til sin død den 29. januar 1919, og vi finder i hans virke

Hofjærgermester Christian Frederik Emil von Holstein-Rathlou sammen med sin hund „Ecco“ på sejlads ved Hesselø. (Egnsarkivet i Odder).

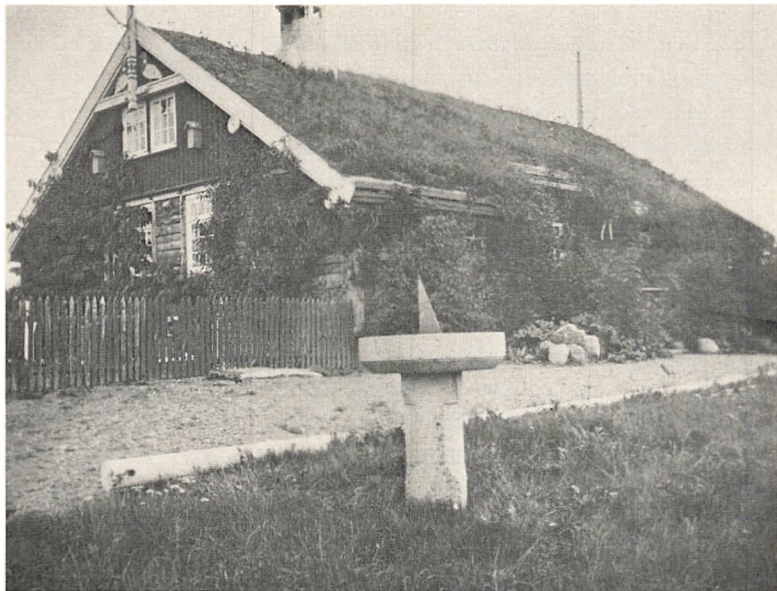

Fra parken omkring Hesselhus 1932. (Foto: Gunnar Rasmussen).

på godset og på det nærliggende Rodstenseje, som han købte i 1869 ⁴³, træk, som vi senere vil kunne genkende på Hesselø: han anlagde havnen i Hou, i Lystskoven ved Rathlousdal opbyggede han en dyrepark, og han udstyrede Rathlousdal med renæssancepaneler, loftsdekorationer og svære egetræsmøbler ⁴⁴.

Med denne noget exentriske mands overtagelse af øen begynder en tid, som vi næsten kan kalde for Hesseløs blomstringstid. Indtil hans overtagelse groede der ikke andre træer end tjørn og hyld, men nu blev der indført og plantet bl. a. eg, gran og hassel. Ligeledes blev der opført en række bygninger. Hesselgård, hvor bestyrerparret nu bor, er bygget i 1902. Her boede en skytte, der drev landbruget og passede den af hofjægermesteren oprettede vildtbestand. Selv boede han i villaen „Hesselhus“, også bygget på hans foranledning. Det er et stort, smukt bjælkehus med græstørvstag beliggende på skrænten ud mod „Nordvesten“. Huset er tegnet af professor Martin Nyrop, arkitekten bag bl. a. Københavns Rådhus og Landsarkivet på Jagtvej, og det blev opført i 1900 ⁴⁵.

Omkring villaen blev der anlagt en stor park, idag tilgroet, men alligevel med spor af, hvor smuk og særpræget den har været. Rundt om en lille sø går mange gange imellem træerne, hist og her var anbragt en stenbæk eller små „stole“, udformet som fluesvampe med skærmen malet

Hesselhus 1932. I forgrunden soluret i hvis sokkel der med pile var angivet hvilke fyr man kunne se. (Foto: Gunnar Rasmussen).

Hesselhus set fra parken 1973. (Foto: Ole Refstrup).

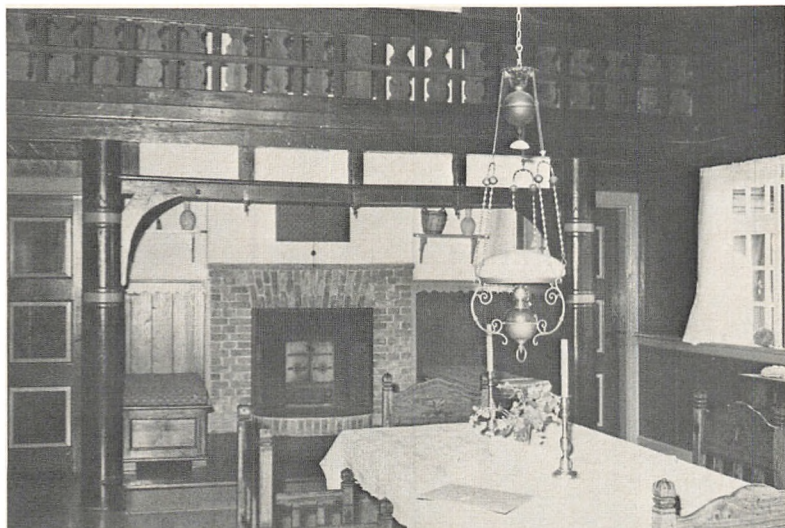
rød med hvide prikker, og ved den østlige indgang til parken var rejst to hvalbarder som indgangsportal. Ved siden af den lille sø var der en hejsebrønd, og umiddelbart foran huset havde et stort solur plads, i det cirkulære stenfundament var der hele vejen rundt indhugget pile og ved hver pil navnet på det fyr, man kunne se i den pågældende retning.

Går man ind i Hesselhus, der i dag på mange måder står som dengang, kommer man først ind i en stor entré, her hang der i hofjægermesterens tid fire lokumsbrædder i hver sin farve. Når der kom gæster, fik hver anvist sin særlige farve, som så skulle anvendes i aktuelle situationer under hele opholdet på øen ⁴⁶ – så tro ikke at hygiejne er en ny opfindelse!

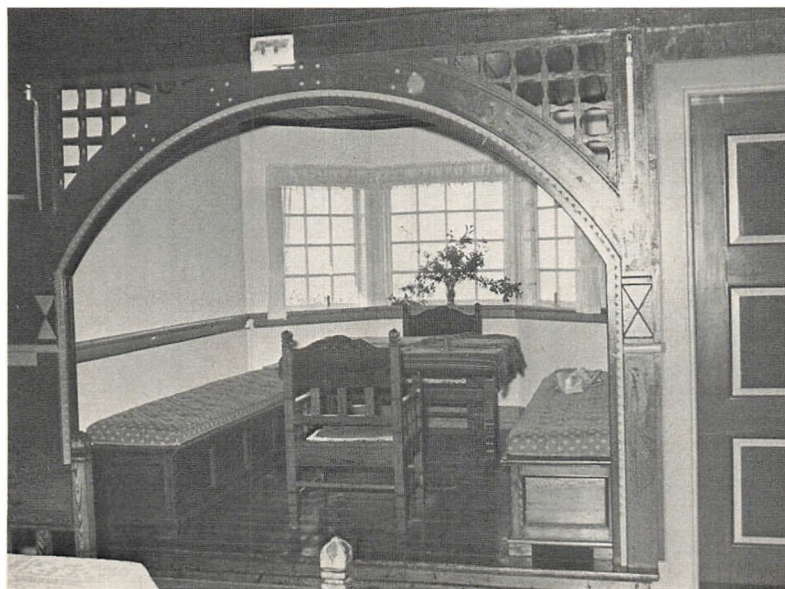
Fortsætter man gennem gangen, kommer man ind i stuen, et særpræget smukt rum, ved begge endevægge er der døre til de tilstødende rum og i nordenden tillige en stor åben kamin. I den side af stuen, der vender ud mod „Nordvesten“, er der udbygget en karnap med bænke langs væggen, her kunne man nyde udsigten eller spille kort – for der blev spillet kort i huset, Holstein-Rathlou havde installeret en så moderne ting som en elektrisk trumf-viser ⁴⁷.

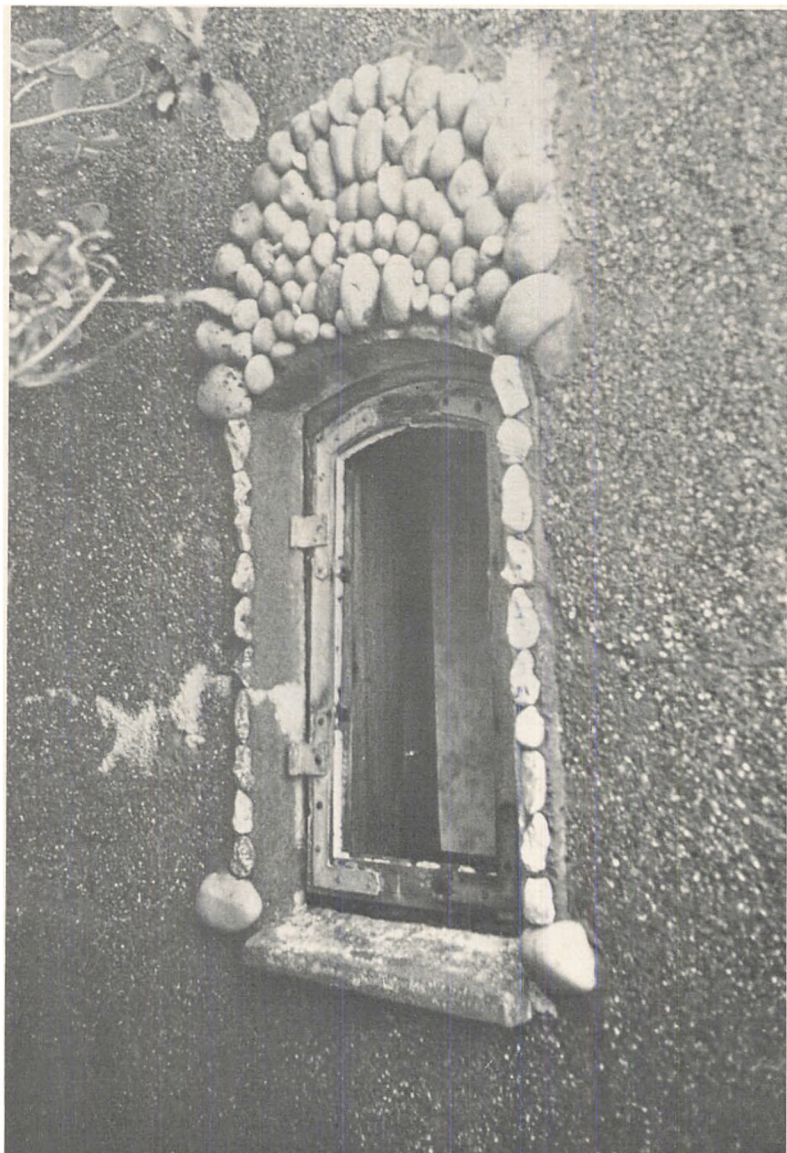
Fra parken ved Hesselhus 1932. (Foto: Gunnar Rasmussen).

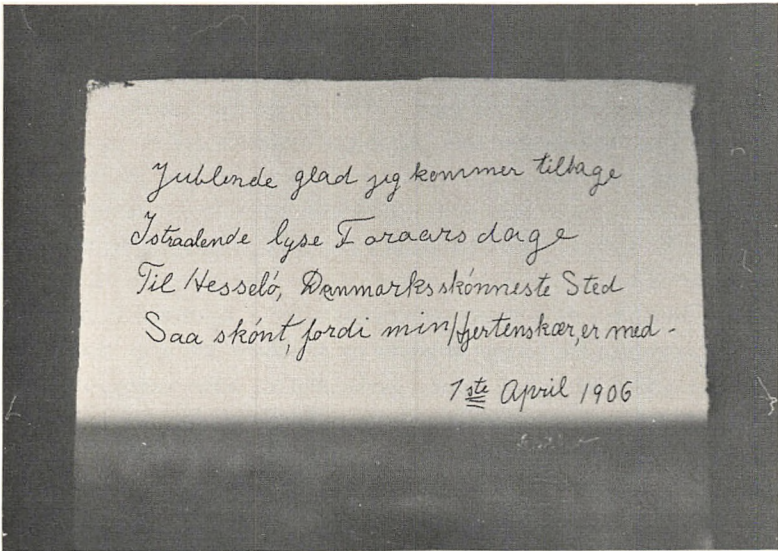
Interiør fra Hesselbus. (Foto: Ole Refstrup).

Interiør fra Hesselbus. Karnappen. (Foto: Ole Refstrup).

Alle vinduer i badstuen ved Hesselbus er ndsmykket med strandsten. (Mogens Schou Jørgensen fot.).

Jublende glad jeg kommer tilbage
I straalende lyse Foraars dage
Til Hesselø, Danmarks skønneste Sted
Saa skönt, fordi min Hjertenskær er med -
1ste April 1906

Verset i ruden i Hesselhus' karnap, indridset af hofjægermesterens datter Elisabeth Hertha von Holstein-Rathlou. (Mogens Schou Jørgensen fot.).

I en rude i karnappens venstre vinduesfag er indridset følgende digt:

Jublende glad jeg kommer tilbage
I straalende lyse Foraarsdage
Til Hesselø, Danmarks skønneste Sted,
saa skönt fordi min Hjertenskær er med.

1ste April 1906

Hertha

Forfatterinden hertil er hofjægermesterens datter, Julie Elisabeth Hertha von Holstein-Rathlou ⁴⁸.

Langs det ene panel i det store rum i Hesselhus står et stort geværstativ, der idag vidner om flittigt brug, en af dørene er dekoreret med to malerier udført direkte på træværket, det ene er malet af Knud Kyhn ⁴⁹.

Husets møbler er udført i svært egetræ og rigt udskåret med bemalinger i sarte farver, alle møbler i huset er i samme stil og farve – „jægerstilen“ er virkelig gennemført.

To steder ved stranden opførtes små badepavilloner, ud til hver af dem anlagdes en ret bred dæmning, opført af store sten fra stranden.

Over hele øen blev der bygget stengærder som afgrænsning for markerne – og samtidig var de et glimrende jagtskjul for de mange jagtselskaber på Hesselø. Både fasaner og råvildt var indført til jagtbrug, til glæde for fasanerne blev der også indført en art italiensk skovmyre, der er særlig stor. Udover dyr som jagtobjekt indførtes dyr til parken, her blandt andet kænguruer! Der findes stadig kænguruspor på Hesselø – afsat i cement tre meter over jorden. Forklaringen er den, at da man i sommeren 1973 kalkede Hesselgårds ladebygningens sydgavl, blev man opmærksom på to fordybninger i muren, som er kænguruspor; de sad ved siden af hinanden med 30–40 centimeters afstand, og man kan forestille sig, at kænguruen har forsøgt at hoppe op ad muren, muligvis til den lille luge, der sidder lidt højere oppe i gavlen ⁵⁰. Den sidste kænguru på øen mistede livet ved at springe ud gennem et lukket vindue, derved pådrog den sig nogle snitsår på halen, som den døde af ⁵¹. Det sidste rådyr blev indfanget i 1947 ⁵². Til sidst skal nævnes, at bestyrerparret på Hesselø hvert år i august-september ser spor af en temmelig stor skildpadde, som bevæger sig rundt på øen, men sporet ender altid blindt i en af moserne. Øens tidligere bestyrer har set skildpadden, der må være et levn fra Holstein-Rathlous dyrepark ⁵³.

Et af de badebuse, som Holstein-Rathblou lod bygge to af på stranden. I baggrunden Tjørnebo. (Foto: Gunnar Rasmussen 1932).

Interior fra Hesselhus. Solidt og rigt udsmykket møblement præger hele huset, alle møbler er i samme stil og med de samme farver. (Foto: Ole Refstrup).

Et af de eneste vidnesbyrd i dag om Holstein-Rutbloms mærkelige dyrebold på Hesselø er kænguruspor tre meter oppe i muren på Hesselgårds lade. (Mogens Schou Jørgensen fot.).

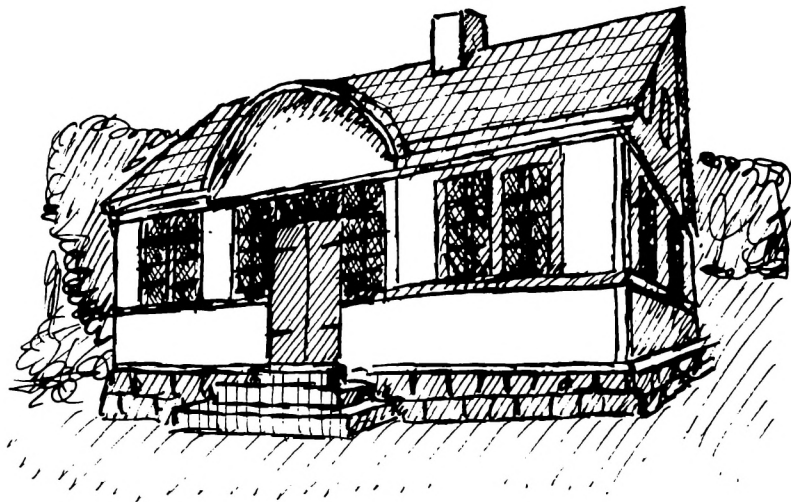

William Panduro: Jagttårnet på Hesselø.

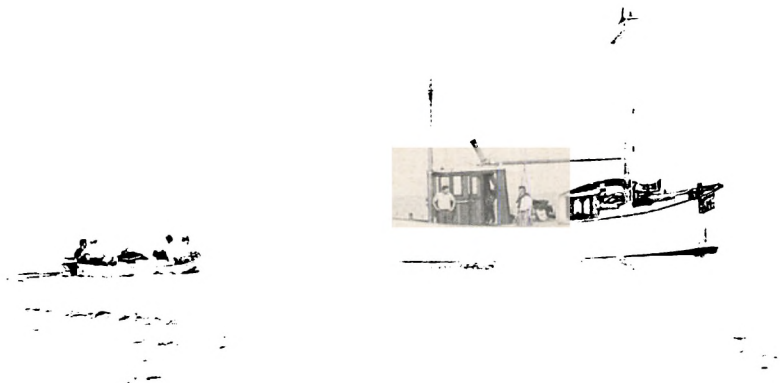
I specielt jagtøjemed blev der på den sydlige del af Hesselø opført et tårn, det er ca. 6 meter højt og 4 meter i diameter; foroven er det forsynet med brystværn og skydeskår, som et borgtårn. På marken lidt nord for tårnet ligger, skjult i et krat, en „osteklokkeformet“ kragehytte. I siderne findes skydeskår, og i toppen et røghul.

På Hesseløs nordside ligger endnu et hus, som er bygget på Holstein-Rathlous foranledning, „Tjørnebo“. Dets første formål var at huse patienter fra Statshospitalet i Nykøbing Sjælland. De var på Hesselø for at bygge de mange stengærder; da dette arbejde var tilendebragt, blev huset brugt til rekreativshjem for sygeplejersker ⁵⁴.

Ved C. F. E. von Holstein-Rathlous død i 1919 overtog sønnen Adolf Viggo Rudolf Heine von Holstein-Rathlou (1881–1957) stamhuset, men han afhændede en del af Rathlousdals ejendomme ⁵⁵. Han brugte Hesselø som jagt- og ferieø og forsøgte at få den solgt i midten af tyverne for 60.000 kr. ⁵⁶.

William Panduro: Tjørnebo, Hesselø.

Hundested Motorfabriks postbåd „Tunny“ opretholder forbindelsen mellem Hesselø og Sjælland. „Tunny“ må lægge til ud for stranden, hvor det bedst passer med strøm- og vindforhold. (Foto: Ole Refstrup 1972).

C. F. E. von Holstein-Rathlou. (Efter Danmarks Adels Arbog 1920).

I 1939 skete det hidtil sidste ejerskifte, da Adolf von Holstein-Rathlou solgte Hesselø til ingeniørfirmaet F. L. Smidth & Co., der nu bruger stedet som ferieø for sine funktionærer med boliger i Hesselhus, Tjørnebo og de tidligere boliger for fyrpersonalet, og de begivenheder, der nu sker på Hesselø, er af mere privat karakter. Forbindelsen med omverdenen, der siden fyrtårnets oprettelse er blevet varetaget af Fyrvæsenet med sejlads fra Hundested og Nykøbing Sj. hver fjortende dag, ordnes nu af Hundested Motorfabrik, hvis postbåd „Tunny“ i feriesæsonen hver uge og udenfor sæsonen hver fjortende dag sejler til øen ⁵⁷. De eneste, der bor fast på øen i dag, er bestyrerparret Grethe og Svend Jensen, som passer jorden og bygningerne og sørger for, at alt er, som det skal være.

De store ændringers tid er foreløbig forbi for Hesseløs vedkommende, men det gør heller ikke noget, for øen er dejlig, som den er.

Noter og litteraturhenvisninger:

- 1 **Wm. Mariboe: Et Par Dage paa Hesseløen.** Fra alle Lande 1866. Bd. 4, s. 1–11.
- 2 Indsamlingen af materiale om Hesselø er sket gennem en række museer og arkiver, der alle takkes for stor velvilje og hjælpsomhed. For oplysninger om de mange overleveringer om øen takker jeg bestyrerparret Grethe og Svend Jensen på Hesselø, der har indsamlet en del ikke-nedskrevet materiale ligesom de takkes for hjælp og gæstfrihed under mine besøg på Hesselø. For hjælp under „research“ og artiklens udarbejdelse vil jeg gerne takke Mogens Schou Jørgensen.
- 3 **Valdemar II's Jordebog.** Ølisten. 1. udg. 1866.
- 4 **Erik Pontoppidan: Den danske Atlas.** 1763–1781. Fotografisk optryk 1969–72. Bl. 2, s. 401–03.
- 5 **Achton Friis: De danske Øer.** 1926–28. Bd. 3, s. 193–210.
- 6 Friis ovenf. anf.
- 7 Billedet, der er 45,5 cm højt og 59 cm langt, er i privateje. Gengivelsen og oplysningerne efter **Karl Madsen: Johan Thomas Lundbye 1818–1848.** Anden forøgede udgave udgivet af Viggo Madsen og Risse See. Heri er billedet omtalt i listen som K.M. 64, endvidere s. 84 og s. 91.
- 8 Friis ovenf anf.
- 9 Pontoppidan ovenf. anf. samt **J. A. Fredericia/Th. Topsøe-Jensen: Claus Daa.** Dansk Biografisk Leksikon. Bd. 5 s. 479–80.
- 10 Pontoppidan ovenf. anf. samt **C. O. Bøggild Andersen: Gert Rantzau.** Dansk Biografisk Leksikon. Bd. 19, s. 130–33.
- 11 Pontoppidan ovenf. anf.
- 12 Friis ovenf. anf.
- 13 **H. G. Garde: Den dansk-norske Sømagts Historie 1700–1814.**
- 14 Mariboe ovenf. anf., Friis ovenf. anf.
- 15 Mariboe ovenf. anf., meddelelse fra Grethe og Svend Jensen, Hesselø.
- 46 Mariboe ovenf. anf.
- 17 **Kay Larsen: Danmarks kapervæsen 1807–14.** 1973.
- 18 Oplysninger fra Grethe og Svend Jensen.
- 19 Oplysninger fra Grethe og Svend Jensen.
- 20 Oplysninger fra Grethe og Svend Jensen.
- 21 Friis ovenf anf.
- 22 Mariboe ovenf. anf.
- 23 Oplysninger fra Grethe og Svend Jensen. Disse „bådsteder“ er omtalt i den meste litteratur om Hesselø, men med en nok så afvigende datering.
- 24 **Jørgen Skaarup: Hesselø-Sølager. Jagdstationen der südsandinavischen Trichterbecherkultur.** Arkæologiske Studier I. 1973.

- 25 Oplysninger fra Nationalmuseets arkiv og fra Jørgen Skaarup 1973. Jeg vil gerne takke magister Skaarup for velvilligt at have stillet sine oplysninger samt billedmateriale fra sit arbejde på Hesselø til min rådighed.
- 26 Oplysninger fra Jørgen Skaarup og Nationalmuseets arkiv.
- 27 **Thorkild Ramskou: To »Naust« ved Harrevig.** Aarbøger for nordisk Oldkyn-dighed og Historie 1960, s. 168 ff. Afbild. s. 169.
- 28 Friis ovenf. anf.
- 29 Friis ovenf. anf.
- 30 Friis ovenf. anf.
- 31 **Johan Westborg: Drengear på Hesselø, skrevet af en 12-årig.** 1950.
- 32 **A. Hilsøe: Hesselø Kirkegaard.** Vore Kirkegaarde bd. 14, s. 126–128. 1941–44.
- 33 Westborg ovenf. anf.
- 34 **Det danske fyrvæsen 1560 – 8. juni – 1960.** 1960.
- 35 Oplysninger fra Handels- og Søfartsmuseet, Kronborg.
- 36 **Illustreret Familie Journal søndag 5. oktober 1902.** Denne henvisning venligst givet af Det Nationalhistoriske Museum på Frederiksborg Slot.
- 37 Westborg ovenf. anf.
- 38 **Tage Christiansen: Vi går i land på Hesselø, sælernes og de døde mænds ø i Kattegat.** Det skønne Odsherred 1944, s. 27–30.
- 39 **Gunnar Olsen: Ellingegården.** Danske Slotte og Herregårde. 2. udg. Bd. 3, s. 355 ff.
- 40 Friis ovenf. anf.
- 41 Kilder til de biografiske data om slægten Holstein-Rathlou stammer fra **Danmarks Adels Årbog** og **Kraks Blå Bog**. For hjælp med de personalhistoriske kilder vil jeg gerne takke Rathlousdals nuværende ejer, godsejer Iver Tesdorpf og lederen af egnsarkivet i Odder, fru Otzen. Som kilder om ejendommene er foruden de netop nævnte **Ejler Haugsted: Rathlousdal.** Danske Slotte og Herregårde. 2. udg. 1967, bd. 17 s. 65 ff. og **S. Nygård: Rodsteenseje.** Danske Slotte og Herregårde. Ovenf. anf. bd. 17, s. 73 ff.
- 42 Billedhuggeren J. A. Jerichau (1816–1883) har bl. a. udført David-statuen foran Frue Kirke i København (1852–59) og H. C. Ørsted-monumentet i Ørstedsparken i København (1860–76). Oplysninger fra **V. Thorlacius-Ussing: Jens Adolf Jerichau.** Dansk Biografisk Leksikon bd. 11 s. 546–54.
- 43 Nygård ovenf. anf.
- 44 Haugsted ovenf. anf.
- 45 **Knud Millech: Martin Nyrop.** (1849–1921). Dansk Biografisk Leksikon bd. 17, s. 320–24.
- 46 Oplysninger fra nationalbankfuldmægtig Poul Holm. Fredensborg, der i tyverne deltog i jagter på øen sammen med A. V. R. H. von Holstein-Rathlou.
- 47 Oplysninger fra Poul Holm, Fredensborg.
- 48 Født 22. august 1880.

- ⁴⁹ Maleriet er ikke dateret, men er et af kunstnerens tidlige arbejder, jfr. **Kai V. Timm: Signaturbogen**. 1962. Signatur nr. 542. Om Knud Kyhn (f. 1880) iøvrigt **Sigurd Schultz: Knud Carl Edvard Kyhn**. Dansk Biografisk Leksikon bd. 13 s. 471–72, og **Erik Zahle: Danmarks Malerkunst**. Fra Middelalder til Nutid. 4. udg. 1956, s. 290–91.
- ⁵⁰ Oplysninger fra Grethe og Svend Jensen.
- ⁵¹ Friis ovenf. anf.
- ⁵² Oplysninger fra Grethe og Svend Jensen og fra den tidligere postbådfører Thomas Rasmussen, der var med til at indfange rådyret.
- ⁵³ Oplysninger fra Grethe og Svend Jensen. Den tidligere bestyrer, Egon Jensen, er en bror til fru Grethe Jensen.
- ⁵⁴ Oplysninger fra Grethe og Svend Jensen.
- ⁵⁵ Haugsted ovenf. anf.; Nygård ovenf. anf.
- ⁵⁶ Oplysninger fra Poul Holm, Fredensborg – til hvem Holstein-Rathlou ville sælge øen!
- ⁵⁷ Oplysninger om trafikforbindelser til øen fra Grethe og Svend Jensen.

SIGNALEMENT: NEKSELØ

Efter „Danmarks små øer“, udgivet af Ministeriet for kulturelle anliggender 1970, gengivet med ministeriets tilladelse.

Areal: 223 ha.

Afstand fra fastland: 1,8 km.

Folketal: 35.

Aldersstruktur: Under 15 år: 31 %, 15–39 år: 34 %, 40–64 år: 26 %, over 65 år: 9 %.

Trafikforbindelser: 2–3 gange dagligt til Havnsø, sejltid 20 min.

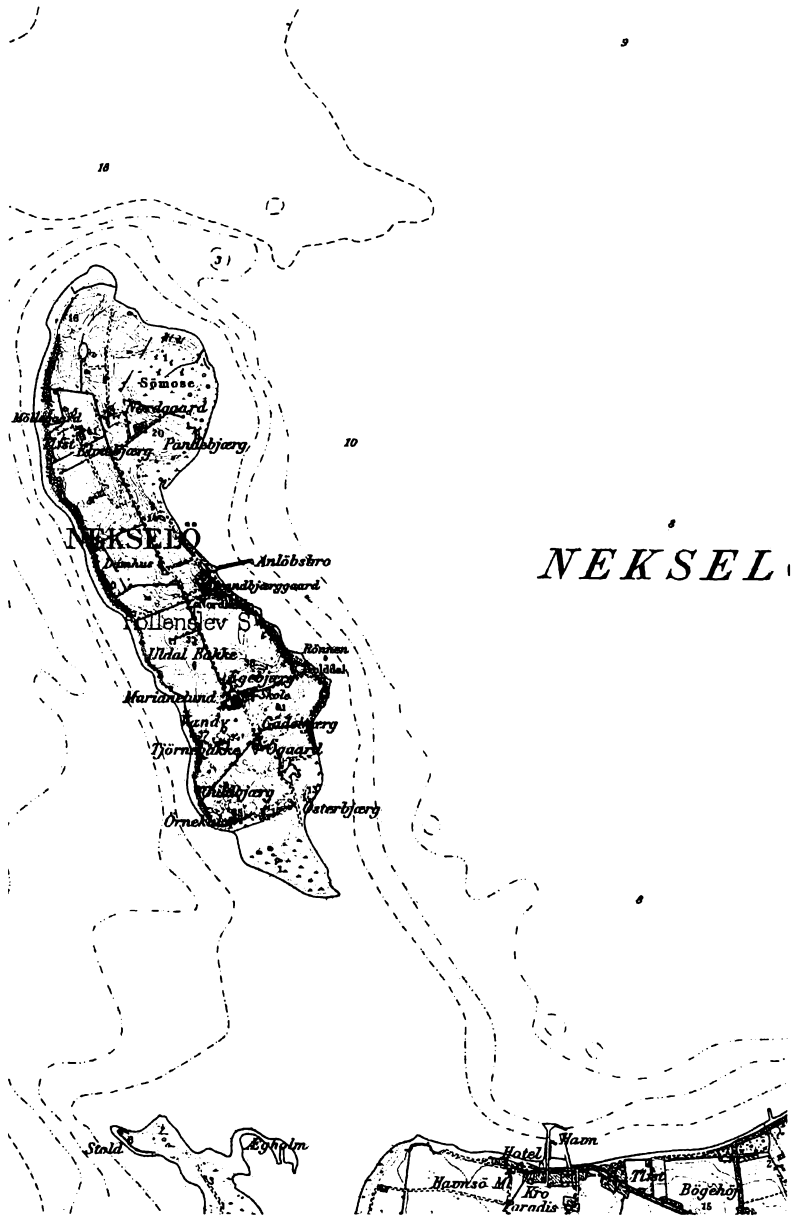
Skoleforhold: 1 skole, 1.–5. skoleår. Skolen indstillet 1973.

Terræn- og landskabskarakter: Øen er præget af et stærkt bevæget terræn og meget varierende kystlandskaber med marint forland og kraftige havskrænter. Skrænternes krat- og skovvegetation samt de mange levende hegn støtter yderligere den stærkt varierende og indholdsrige landskabskarakter.

Ferskvandsforhold: Der synes at være en vis mulighed for yderligere indvinding i begrænsede mængder.

Arealanvendelse: Øen er extensivt landbrugsmæssigt udnyttet. En betydelig del af arealet er uden for omdrift (45 %). Skov eller skovlignende vegetation udgør kun en ubetydelig del af det samlede areal (5 %).

Kystforhold: Mulighederne for ophold og badning er middelgode.

Rekreative forhold: Gode.

Bebyggelsesforhold: Middel miljømæssig værdi.

Havneforhold: Ringe, bro med lille kajlængde (40 lb.m).

Jagtforhold: God harebestand.

Særlige turistfaciliteter: Ingen.

Fritidsboliger: Eksisterende antal: 6, ingen planlagte.

Videnskabelige og pædagogiske interesser: På øen findes områder af stor interesse. For det botaniske fagområde må øen prioriteres særdeles højt, men også de arkæologisk-historiske interesser er af stor betydning.

Geologi: Øen indgår som en morfologisk vigtig del af hele Odsherred-landskabet. Kyst: Udligningskyst på vindeksponeret vestside. Tilgroningsforland (sømose) på østsiden.

Botanik: Formentlig landets rigeste repræsentation af de specielle tørbundsvegetationer, der knytter sig til det nedbørsfattige område omkring det sydlige Kattedgat og det nordlige Store Bælt, især vestskrænten er vigtig, men også den korte sydskrænt og fladen nedenfor denne.

Zoologi: Mange ynglende strandskader, med flere vadefugle. Tejst i kliner. Øen er af interesse for entomologiske studier.

Faggeografi: Formodentlig uden produktiv størrelse, isolering ringe, middel bonitet. Naturgeografisk er de store kystskrænter af interesse. Kulturøkologisk er stedets tørhed af betydning.

Nekselo. På modstående side Atlasblad A 3022 over øen i målestoksforholdet 1:40.000. Reproduceret med Geodætisk Instituts tilladelse (A. 773/73). Herover Nekselos kystprofil tegnet af William Panduro.

Historie og arkæologi: Denne ø rummer et stort antal bopladser fra stenalderen, især placeret på kanten af de gamle kystskrænter. Bopladsernes udstrækning og betydning er kun delvis kendt, men enkelte af dem er udgravet.

Frednings- og ejendomsforhold: Hele øen er status quo fredet.

OLDSAGER FRA SEJERØ, NEKSELØ OG HESSELØ

af J. L. Østergaard Christensen.

En gennemgang af de nordvestsjællandiske museers oldsagssamlinger fra de tre øer

Historisk Samfund for Holbæk Amt har i årbogen for 1973 ønsket at præsentere de tre øer Sejerø, Nekselø og Hesselø for årbogens læsere. I denne forbindelse har man fundet det naturligt også at gøre opmærksom på, hvad landsdelens museer måtte rumme af oldsager fra disse øer.

De museer, der kan komme på tale i denne forbindelse, er – i geografisk rækkefølge fra nord mod syd – Odsherreds Folkemuseum i Nykøbing Sj., Højby Sogns Museum i Stenstrup, Hjemstavns museet for Asnæs sogn og Omegn i Høve, Hjemstavns museet for Asnæs og Faarevejle Sogne i Fårevejle, Kalundborg og Omegns Museum samt Museet for Holbæk og Omegn. Forfatteren har i sommeren 1973 haft lejlighed til at gennemgå oldsagssamlingerne på alle de nævnte museer med henblik på præsentation af oldsager fra de tre øer og benytter lejligheden til at rette en hjertelig tak til alle nabomuseerne for gæstfrihed og hjælpsomhed.

Desværre var resultatet kun magert. Museerne i Stenstrup, Høve og Fårevejle er i deres sigte rene sognemuseer og indeholder som følge deraf – som venteligt – ikke materiale fra de tre øer, og på museet i Nykøbing Sj. er alle oplysninger om proveniens for museets oldsager desværre gået tabt. Kun museerne i Kalundborg og Holbæk er i besiddelse af oldsager,

som kan stedfæstes til de nævnte øer, og desværre kun fra to af øerne. Hesselø, som forfatteren havde håbet at finde repræsenteret på Odsherreds Folkemuseum, må udgå af billedet. Fra Nekselø findes i Holbæk Museum en lille samling flintredskaber, og for Sejerøs vedkommende er både Kalundborg Museum og Holbæk Museum i stand til at præsentere noget mere fyldige samlinger.

De tre øers forhistorie i almindelighed

Der er den ejendommelighed ved oldtidsfundene fra alle de tre øer Sejerø, Nekselø og Hesselø, at de ganske entydigt viser, at øernes forhistoriske bebyggelse er af relativt sen dato. De palæolitiske og ældre mesolitiske kulturer, som er kendt fra det øvrige Danmark, er endnu ikke påvist i fund fra disse øer. Først fra Kongemose-kulturen dukker de første antydninger af bosættelse op, og det er ikke før den følgende periode, Ertebølle-kulturens tid, som er den mesolitiske periodes slutafsnit, at fundmassen bliver stor nok til, at man har sikker grund under fødderne.

Den „klassiske“ oversigt over Nordvestsjælland oldtidsbebyggelse er givet af Therkel Mathiassen i 1959¹, men desværre omfatter hans oversigt ikke Hesselø. Fra Sejerø er registreret 33 bopladser fra ældre stenalder, og de henføres alle til periodens slutfase, Ertebølletiden. Nekselø har 6 bopladser fra ældre stenalder, hvoraf en henføres til Gammel Kystkultur, som er Therkel Mathiassens benævnelse for den kulturfase, der nu er kendt som Kongemose-kulturen. 4 af bopladserne er henregnet til Ertebølletiden, mens den sidste er ubestemmelig. Desværre fremgår det ikke, på hvilke præmisser Therkel Mathiassen bygger denne antagelse af, at een eneste af øernes bopladser kan være ældre end Ertebølletiden.

På Nekselø fortsætter bopladsfundene igennem tidlige neolitisk tid, hvor de suppleres af gravfund og løsfund. Sejerø mangler bopladsfund fra denne periode, mens derimod grave og løsfund forekommer. I mellemneolitisk tid er alle fundkategorier repræsenteret både på Sejerø og Nekselø, og fra anden side² foreligger tillige beskrivelser af fund fra Hesselø. Også bosættelsen i senneolitisk tid er veldokumenteret for både Sejerøs og Nekseløs vedkommende.

Bronzealderfolkenes tilstedeværelse på Sejerø kan konstateres gennem et ganske righoldigt fundmateriale, hvorimod bronzealderfundene er meget sparsomme for Nekseløs vedkommende. Jernalderen er i det store og

Fig. 1: Spidsvåben af blågrå flint. Tosidet; på den ene side findes lidt kalkskorpe fra flintblokkens oprindelige overflade. L.: 0,167 m. Br.: 0,042 m. Holbæk Museum, no. 6.148. Fundet på Sejero. (Frits Meldgaard fot.).

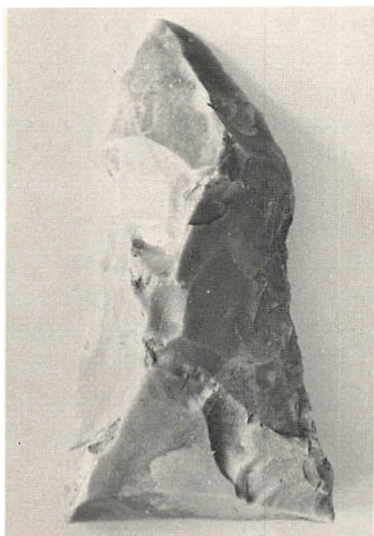

Fig.2: Skiveøkse af grå flint; kantbugget. L.: 0,093 m. Br.: 0,047 m. Holbæk Museum, no. 6.154. Fundet på Sejero.

(Frits Meldgaard fot.).

Fig. 3: Kerneøkse af hvid flint. Symmetrisk retøkse. L.: 0,109 m. Br.: 0,050 m.

Holbæk Museum, no. 2.258.

Fundet på Nekselø.

(Frits Meldgaard fot.).

hele kun svagt dokumenteret i det nordvestsjællandske fundmateriale, men fra denne periode foreligger dog både bopladsfund, gravfund og løsfund fra de to øer, især fra Sejerø.

Ældre stenalder - Sejerø

Efter ovenstående bemærkninger om den generelle situation, som den tegner sig ud fra det samlede oldsagsmateriale både på Nationalmuseet, lokal-museerne og i private samlinger, kan det ikke undre, at også Kalundborg Museums samlinger fra Sejerø især omfatter Ertebølle-materiale. Fra mu-seets ældste periode, tiden før 1911, foreligger et udsnit af et samlet fund, som ikke længere kan lokaliseres indenfor øens område. Dette udsnit omfatter en halv snes utildannede flintflækker samt 9 kanthuggede skiveøkser og 3 kerneøkser³.

I 1920'erne havde Kalundborg Museum en tid forbindelse med en kontaktperson på Sejerø, og fra denne foreligger et par afleveringer, opsamlet på en boplads syd for Nordby (matr. nr. 11 d, Hørhaven). Disse bopladsfund omfatter 7 kanthuggede skiveøkser og 8 kerneøkser, hvoraf flere er ganske smalle og kan opfattes som mejslers. Fundet omfatter til-lige tre kernebor, et flækkebor, en flækkeskraber samt en flintspån med afspaltningsar og en tyk, klumpet skive med lige æg i den ene side, måske en primitiv økse⁴.

Også på Holbæk Museum opbevares et bopladsfund fra Ertebølle-perioden. Det angives at være fundet ved stranden nær øens nordende, og det er indgået til museet i 1939. Fundet omfatter en del flintstykker: et spidsvåben (fig. 1), 7 skiveøkser, en kerneøkse, en flintknode og en flint-skive samt 18 utildannede flækker og en halv snes afslag. Men hertil kom-mer en del køkkenmødding-indhold af anden art, nemlig østersskaller, sneglehuse, skaller af hjertemusling, knoglestykker fra rørkogler samt et lille lerkarskår⁵.

En ejendommelig forskel kan iagttages mellem Kalundborg Museums og Holbæk Museums her nævnte oldsager, nemlig hvad farven angår. I sig selv er flinten grå eller sortgrå, men overfladen på de enkelte stykker kan patineres og antage næsten enhver farve, afhængig af de jordlag, hvori flintstykket kommer til at ligge. Og mens oldsagerne på Holbæk Museum alle er uden eller næsten uden patinering og altså fremtræder med en grå overflade, er Kalundborg Museums oldsager praktisk taget

alle hvidpatinerede. Den hvide overflade skyldes en kalkbelægning, som man ofte træffer på oldsager, der har ligget i havvand.

Ældre stenaldre - Nekselø

På Holbæk Museum opbevares en lille samling flintsager fra Nekselø. Herimellem findes en skiveøkse (fig. 2), en kerneøkse (fig. 3) og en langagtig skraber samt spidsen af en knækket flintflække. Disse oldsager hidrører fra en privat samling, hvor de var placeret sammen med oldsager fra andre lokaliteter, og det er ikke muligt at afgøre, om stykkerne fra Nekselø er fundet samlet; det hele er indgået til museet i 1926 ⁶.

Endnu en langagtig spånkraber – med dårlig æg, men med lidt behugning på den ene langside – skriver sig fra Nekselø, ifølge påskrift på genstanden. Stykket henligger uden nummer, så det vides ikke, hvornår eller hvorfra det er indkommet til museet. I øvrigt er det lidt af en tilsnigelse at placere de to nævnte skraber i afsnittet ældre stenaldre – de kan lige så godt være fremstillet i yngre stenaldre.

Yngre stenaldre - Sejerø

Til trods for, at bosættelsen på Sejerø i yngre stenaldre er veldokumenteret gennem mange fund, er perioden yderst sparsomt belagt på de nordvestsjællandske museer. Kun på Kalundborg Museum findes et par fladhuggede spydspidser med kort skafttunge, typiske repræsentanter for yngre stenalders slutafsnit, dolktiden. Stykkerne er fundet henholdsvis på præstegårdens og på Eskebjerggårds jord, og de er indleveret til museet af den ovenfor omtalte kontaktmand i 1922 ⁷.

Yngre stenaldre - Nekselø

Når vi derefter vender os til Holbæk Museum, finder vi her en tyknakket, slebet flintøkse fra mellemneolitisk tid. Desværre er øksen stærkt beskadiget, så en nærmere bestemmelse kan ikke foretages ⁸.

Fra den følgende periode, dolktiden, foreligger et par fragmenterede spydblade eller dolkspidser, der er udført i den for perioden karakteristiske, fladehuggede teknik ⁹. Såvel øksen som de fladehuggede blade er indgået til museet i 1926 fra den ovenfor nævnte privatsamling, kun ledsaget af den oplysning, at de er fundet på Nekselø, men ikke hvor på øen.

Fig. 4: Smykkeplade af bronze med grøn-brun patinering. Kegleformet midterparti med tværstang på undersiden. Høj, opragende spids med knop. Ornamentet med omlobende ringe, tildels med skrårifling. Tværmål: 0,056 m. H.: 0,055 m. Kalundborg Museum, no. 2.658.7. Fundet på Sejerø. (Frits Meldgaard fot.).

Bronzealder - Sejerø

En lille, men smuk bronzealdersamling fra Sejerø befinder sig på Kalundborg Museum, hvortil den er indkommet fra en privat samling i 1922. Samlingen omfatter en smykkeplade, en spydspids og en celt, alt af bronze. Smykkepladen har kegleformet midterparti med en høj, opragende spids, og den har på bagsiden en kort tværstang, så den ved hjælp af et bånd eller en strop kan gøres fast på dragten. På forsiden er pladen ornamenteret med 12 omløbende, udhævede ringe, der tildels er skrårifledede (fig. 4). På museet opbevares en lignende, men dårligere bevaret smykkeplade, hvis tilknytning til Sejerø imidlertid ikke er sikker. Sådanne smykkeplader dateres til ældre bronzealder, 3. periode.

Spydspidsen har skaftdølle og flade ægflige. Den yderste spids er knækket af og mangler, men der er bevaret tilstrækkeligt til, at man kan se, der har været tale om en meget stor spydspids. Den nederste ende af skaft-røret er ornamenteret med smalle, udhævede ringe. I modsætning til smykkepladen, som har en grøn-brun patineringsring, er spydspidsen ensartet brunfarvet, men dens overflade er meget arret. Spydspidsen må snarest henføres til yngre bronzealder, periode 5 (fig. 5).

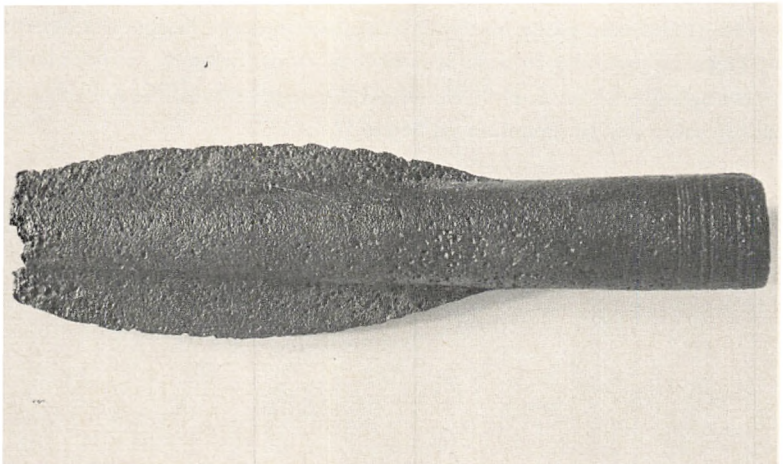

Fig. 5: Spydspids af bronze, brunfarvet. Konisk skaftdølle og jævnt buede ægflige. Defekt ved spidsen. Ornamentringe ved døllens åbning. Nuværende længde: 0,166 m. Br.: 0,044 m. Døllens mundingsdiam.: 0,020 m. Kalundborg Museum, no. 2.658,10. Fundet på Sejerø. (Frits Meldgaard fot.).

Celten er et lille økseblad med skaftdølle, og den skriver sig ligeledes fra yngre bronzealder. Den har kileformede facetter på breddesiderne, men den mangler den lille øsken, som findes ved randen på de fleste eksemplarer. Denne mangel skyldes dog ikke nogen beskadigelse, for celten er særdeles velbevaret, men den er støbt uden øsken. Celten er brunfarvet med et gyldent parti ved æggen ¹⁰ (fig. 6).

På Holbæk Museum opbevares et bopladsfund fra Gniben, Sejerøs nordspids. Her kunne lokaliseres en plet med mørkfarvet jord, ikke mere end ca. 5 m i tværmål. Fra denne plet opsamlede arkæologer fra Schleswig-holsteinische Landesmuseum i 1967 en lille samling oldsager, som via Forhistorisk Museum på Moesgård er kommet til Holbæk Museum. Fundet omfatter 3 stykker flintafslag, en hestetand, 14 lerkarskår og 2 brudstykker af raspesten eller slibeplader. Disse sidste er fremstillet af sandstensskifer. Lerkarskårene, der ser ud til at stamme fra mindst 2 lerkar, er sortbrændte, og nogle har en gulbrun eller rødbrun overflade ovenpå den sorte skærv. Muligvis er der dog her tale om en senere dannet belægning. Et par af skårene viser en jævnt afrundet rand. Oldsagerne i fundet er ikke særlig karakteristiske, men med forsigtighed anslås det til at være fra bronzealderen ¹¹.

Der findes ikke på de nordvestsjællandiske museer oldsager fra Sejerøs og Nekseløs jernalder, men det kan nævnes – som kuriosum – at der blandt fotostatgengivelserne i Holbæk Museums jernalderudstilling findes et motiv, som viser en bautasten på Sejerø ¹².

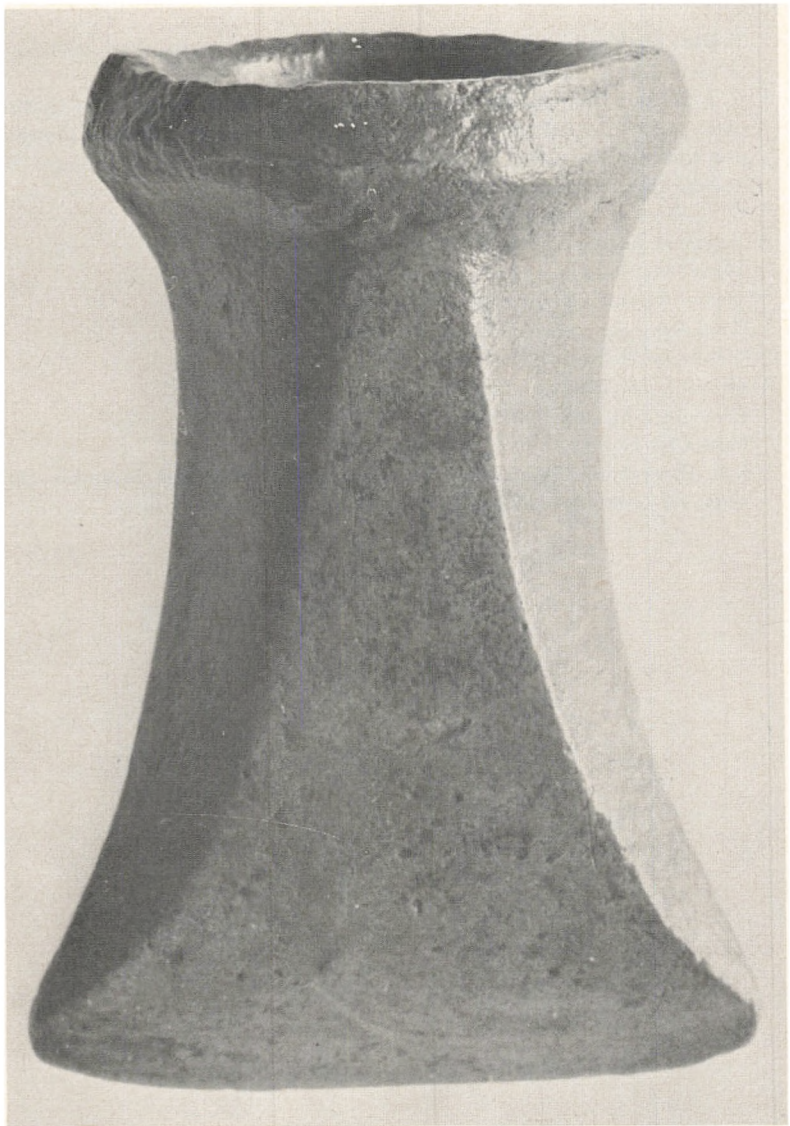

Fig. 6: Celt af bronze, brunfarvet med et gyldent parti ved æggen. L.: 0,067 m. Br.: 0,046 m. Mundingsdiam.: 0,031 m. Kalundborg Museum, no. 2.658,12. Fundet på Sejerø. (Frits Meldgaard fot.).

Noter:

- ¹ **Therkel Mathiassen: Nordvestsjælland Oldtidsbebyggelse.** Nationalmuseets skrifter, Arkæologisk-Historisk Række, VII. 1959.
- ² **C. J. Becker: Den grubekeramiske kultur i Danmark.** I: Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie, 1950, p. 153–274. Se tillige **C. J. Becker: Ørnekul paa Neksøl.** En sjællandsk stenalderboplads med hustomter. I: Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie, 1952, p. 60–108.
- ³ Kalundborg og Omegns Museum, no. 13.604–13.625.
- ⁴ Kalundborg og Omegns Museum, no. 2.625 og 3.043.
- ⁵ Museet for Holbæk og Omegn, no. 6.148–6.165.
- ⁶ Museet for Holbæk og Omegn, no. 2.258.
- ⁷ Kalundborg og Omegns Museum, no. 2.626–2.627.
- ⁸ Museet for Holbæk og Omegn, no. 2.257.
- ⁹ Museet for Holbæk og Omegn, no. 2.258.
- ¹⁰ Kalundborg og Omegns Museum, no. 2.658.
- ¹¹ Museet for Holbæk og Omegn, no. 14.762.
- ¹² **J. L. Østergaard Christensen: En præsentation af Holbæk Museums oldsags- og jordsfundsudstilling.** I: Formidlingsproblemer, 1973, p. 18.

SIGNALEMENT: SEJERØ

Efter „Danmarks små øer“, udgivet af Ministeriet for kulturelle anliggender 1970, gengivet med ministeriets tilladelse.

Areal: 1237 ha.

Afstand til fastland: 9 km.

Folketal: 607.

Aldersstruktur: Under 15 år: 20 %, 15–39 år: 23 %, 40–64 år: 35 %, over 65 år: 22 %.

Trafikforbindelser: 4–8 gange dagligt til Havnsø. Sejltid 70 min.

Skoleforhold: 3 skoler. Der undervises på øen fra 1.–7. skoleår.

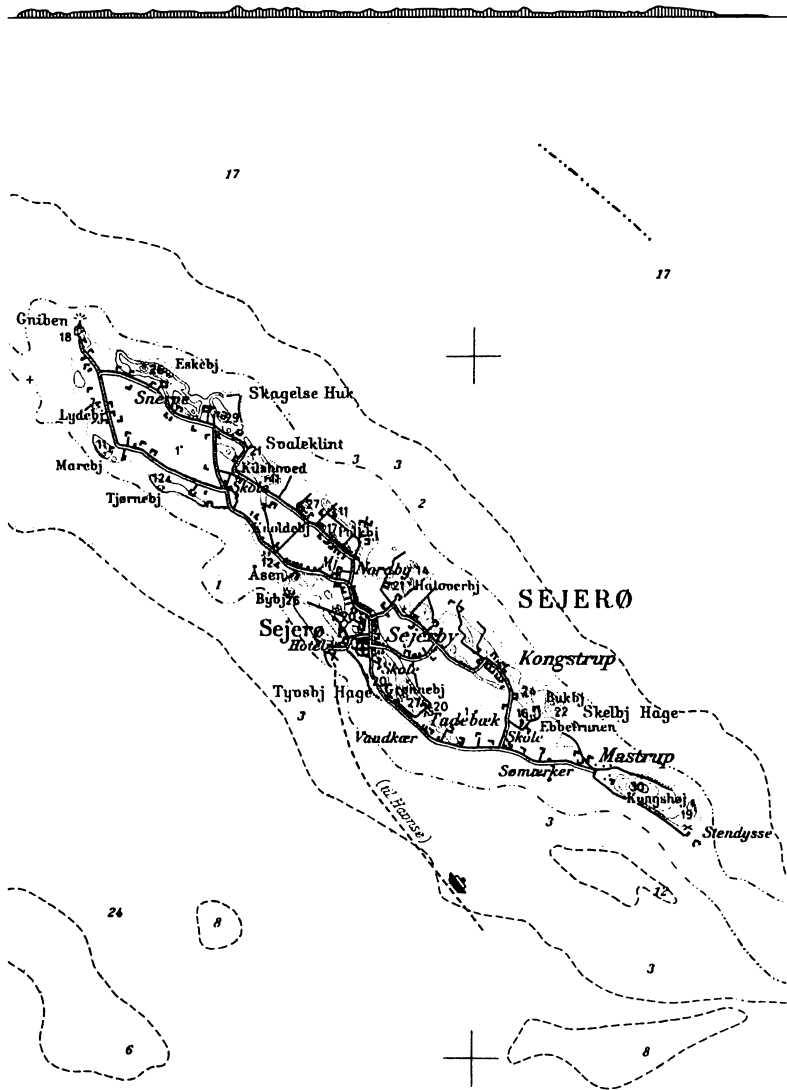
Terræn- og landskabskarakter: Kuperet terræn med karakteristisk kontrast mellem rækker af kuplede morænebakker og mellemliggende senere opdyrkede marint forland.

Ferskvandsforhold: Vanskelige indvindingsforhold, ringe vandkvalitet.

Arealanvendelse: Øen er intensivt landbrugsmæssigt udnyttet. Kun et mindre areal er uden for omdrift (20 %). Skov eller skovlignende vegetation udgør kun en ubetydelig del af det samlede areal (1 %).

Kystforhold: Mulighederne for ophold og badning er meget gode.

Rekreative forhold: Meget gode.

Sejerø. Generalstabskort 1414 over øen i målestoksforholdet 1:100.000. Reproduceret med Geodætisk Instituts tilladelse (A. 773/73). Sejerøs kystprofil tegnet af William Panduro.

Bebyggelsesforhold: Middel miljømæssig værdi.

Havneforhold: Meget gode, havnebassin med stor kajlængde, 300 lb.m.

Jagtforhold: Mange lodsejere. God harebestand.

Særlige turistfaciliteter: På Sejerø findes 1 hotel, 1 cafe og 1 campingplads.

Fritidsboliger: Eksisterende antal: 30, planlagte: 700.

Videnskabelige og pædagogiske interesser: Sejerø rummer ret store interesser. Øen er i sin helhed af særdeles stor geografisk interesse, mens de øvrige faginteresser især knytter sig til de kystnære landskaber samt øens syd-øst spids.

Geologi: Sejerø er en morfologisk særpræget ø, bestående af markante enkeltbakker (drumlins) sammenholdt af marint forland. Kyst: Sammenbinding af moræneøer ved landhævning og dragdannelse. Øens længderetning er bestemt af vindvirkeresultanten. Særdeles instruktive kystforhold.

Botanik: Her findes en smuk repræsentation af de vegetationstyper, som er karakteristiske for skrænter og stenstrande i den nedbørsfattige del af Danmark.

Zoologi: Måske største yngleplads for Tejst her i landet. Yngler i klinger. Strandskade dominerer på marker. Øen er af interesse for entomologiske studier.

Faggeografi: Den produktive størrelse nær det marginale i landbrug og turisme, fordi tørhed og varierende bonitet giver klare kulturøkologiske grænser. Fiskeriet mærkeligt lavt. Isoleringen er stor, dog foregår en befolkningsmæssig remigration af ældre.

Historie og arkæologi: På øen findes 1 dysse og 7 bronzealderhøje spredt beliggende. Et stort antal bopladser fra stenalderen er registreret. Endvidere findes 2 bautasten og fra historisk tid en skanse. Særlig interesse knytter sig til øens sydøstspids (fra Mastrup). Her ligger i åbent, næsten ubebygget landskab en stendysse, en gravhøj og jordskansen samt et par bopladser. Hvis spidsen her ikke er tilstrækkeligt beskyttet gennem de eksi-

sterende fredninger, bør disse sikkert suppleres. Dele af øens bebyggelse har en vis kulturhistorisk værdi.

Frednings- og ejendomsforhold: Fredning af kristtjørnelund, Kongstrup.
11 jordfaste fortidsminder.

SEJERØS FORHISTORIE

af David Liversage.

En sammenfatning af arkæologien indenfor et lille område som Sejerø kaster lys på vidt forskellige ting. Den fortæller om den indsamling af fund og oplysninger om oldtiden, der er foregået i løbet af de sidste 100–150 år; den forklarer, hvad der findes eller fandtes af fund og mindesmærker, og den belyser i en vis grad livet på øen i de forhistoriske tider. Man træffer forskellige generationer af lokale folk med interesse for fortidslevnene omkring dem og ser den gensidige inspiration amatører og fagfolk har haft for hinanden. Samtidig får man præciseret dette fortidslevns karakter og får at vide, i hvilken udstrækning fund og oplysninger er gået tabt. Med hensyn til forhistorien selv må man dog erkende, at kilderne ikke blot er ufuldstændigt indsamlet, men også i sig selv for tvetydige i deres udsagn til, at man kan bygge en ret sikker beretning på dem. Forhistorien er ikke nogen lokal videnskab, og fundene siger mest, når de betragtes i så bredt perspektiv som muligt.

Hovedkilden til denne oversigt er Nationalmuseets samling og arkiv, som kan suppleres med enkelte mundtlige oplysninger fået af nulevende folk på Sejerø. I denne forbindelse vil jeg gerne takke fiskerne Jens Pedersen og Marius Pedersen for de ting, de har fortalt og vist mig. Jeg ville også gerne især kunne takke Werner Johansen, der bragte mig ud til Sejerø for første gang i 1969 i forbindelse med et skeletfund, men han er død. At han ikke kunne være med, har taget en del af fornøjelsen i at

forberede denne oversigt. Jeg vil gerne have værket, hvis det kan kaldes et sådant, betragtet som en lille mindeskrift til ham.

Ældre stenalders bosættelse og køkkenmøddingerne fra ældre og yngre stenalder

Vi kan først konstatere, at der ikke er fundet noget fra Maglemosetiden på Sejerø. I denne tidsalder stod havet væsentligt lavere end i dag, og den nuværende ø fremtrådte blot som en række bakker på fastlandet. Befolkningen holdt mest til på de lavereliggende steder, og hvis de nogen gange strejfede over bakkerne, er deres efterladenskaber i hvert fald endnu ikke fundet. At der virkelig levede mennesker i de områder, som nu danner Sejerø Bugt, fremgår af flintredskaber og brændt træ trukket op med vod på 14–22 m vand ¹.

Havet steg, og en hel del af tiden mellem 5000 og 2000 år f. Kr. stod det et par meter over nuværende vandstand i området. Sejerø må på dette tidspunkt have tegnet sig som en gruppe småøer, omtrent som det er vist i fig. 1, imellem hvilke der lå beskyttede sund. Forholdene må have fremmet et rigt fiske- og fugleliv, som på trods af afstanden tiltrak mennesker fra Sjælland. I hvert fald viser de store mængder af flintsager fra Ertebølle-tiden, som findes på markerne, at folk med deres stammebåde ikke lod sig skræmme af 12 kilometer åbent farvand. De ældste fund fra den nuværende ø kan være nogle flintsager fundet under en meter sand midt ude i det nordlige sund ². Hvis de skyldes bebyggelse på stedet, må dette være sket på et tidspunkt, hvor vandet stod væsentlig lavere end vist på fig. 1. Fra småøerne i sundets sydvestside har Holger Kapel på Marebjerg og Tynnebjerg opsamlet flint af gammelt præg, hvor kærneøkser dominerede over skiveøkser og de sidstnævnte ikke havde udviklet den for sen-Ertebølle-tiden karakteristiske form med udsvajede æghjørner. Der er også fundet to skævpile på øen, og disse er yderligere vidnesbyrd om bosættelse langt tilbage i Ertebølle-tiden ³.

Hovedparten af øens talrige overfladefund synes dog at være fra sen-Ertebølle-tiden, og de kan samles op næsten overalt på markerne i nærheden af stenalderens kystlinie. Den største koncentration synes at være at finde på Kils ås ved indsejlingen til det nordlige sund. Grundige recognosceringer foretaget af Holger Kapel i forbindelse med Therkel Mathias-

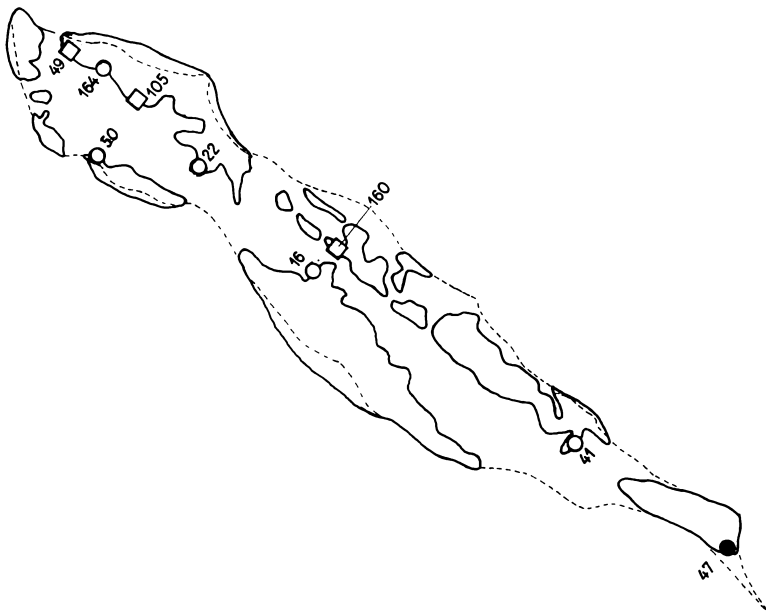

Fig. 1: Sejerø som øgruppe i stenalderen. Den nuværende kystlinie er stipleet. □ = køkkenmødding, ○ = sløjftet dysse, ● = fredet dysse. Numrene henviser til Nationalmuseets sognebeskrivelse (citeret sb.). Sb. 41's beliggenhed er kun omtrent. Sb. 50 er måske en forkert afsætning på kortet af sb. 164.

sens Nordvestsjællands-undersøgelse giver et udmærket indtryk af fordeling af overfladefundene på Sejerø.

Selv om ingen af dem har været genstand for en egentlig videnskabelig undersøgelse, giver køkkenmøddingerne os lidt mere at vide. En mødding ved Rødhals (sb. 49) blev delvis udgravet i ca. 1928–29 af Thor Thorsen, der skrev til Nationalmuseet, „Der findes 3 omtrentlig runde pletter på 6 à 10 alen i diameter med til dels forbindelse. I pletterne er til 12" tykt lag, som består af østersskaller og blåmuslinger og i spandevs af flint“. Fra denne mødding har Nationalmuseet en skiveøkse og en slagstok af almindelig sen-Ertebølle art, to bennåle og en pren, som formentlig er fra samme tid, samt desuden nogle fund, der påviser bosættelse senere. De sidstnævnte er tyndvæggede lerkarskår af ikke-Ertebølle art og et ejendommeligt smykke lavet af hugtanden af et vildsvin (fig. 2). Den er

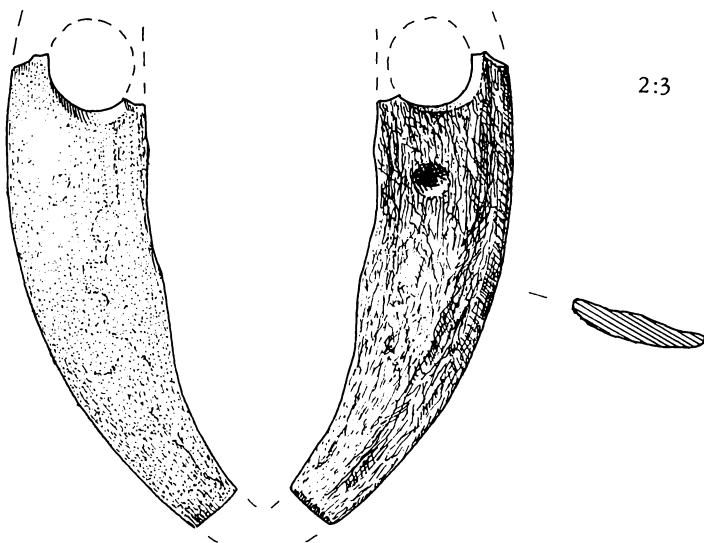

Fig. 2: Et smykke af vildsvinetand fra en mødding ved Rødhals. Inventarnummer i Nationalmuseet i København (citeret NMK) A 39022. (Tegnet af Grete Karl Sørensen).

fremstillet af tandens hvælvede udadvendte flade, og i den brede ende er bevaret rester af et stort hul, hvor stykket gik i stykker i oldtiden; ved siden af dette hul ses begyndelsen til et andet hul, boret fra bagsiden. Den anden ende mangler. Beslægtede smykker er knyttet til Grubekeramisk kultur⁴. Blandt de dyreknogler, der blev sendt ind fra Thorsens udgravninger, har Magnus Degerbøl bestemt følgende arter: gråsæl, marsvin, kronhjort, vildsvin, hund, ræv, svane (to arter), måge (to arter), skarv, gejrfugl. Det er et spørgsmål om øerne var store nok til at have deres egen hjorte- og vildsvinebestand; måske blev forsyninger af hjorte- og svinekød medbragt fra Sjælland.

En kilometer længere mod syd ligger en køkkenmødding ved Ragelbjerg (sb. 105). Det er oplyst, at kulturlaget er noget tyndere end ved Rødhals og en del flade gruber er blevet fundet under det. Stedet har været beboet i mange forskellige tider. Fundene omfatter Ertebølle-flintsager og -potteskår, lerkarskår fra tidlig og mellemneolitisk Tragtbægerkultur, planken til en tyknakket flintøkse og flækkeblokke fra Grubekeramisk kultur.

Den tredje mødding blev fundet i 1968 på Ohlsbjerg (sb. 160). Den lå i en vis afstand fra den daværende vandkant på en beskyttet sydendt bakke og siges at have været temmelig lille. Keramikken, som museet modtog fra Werner Johansen, omfatter dele både af Ertebølle-krukker med spids bund og tidlig neolitisk tragtbægerkeramik med pindstik- og fingerneglornament under randen og ved skulderen (fig. 3). Flintmaterialet synes at have et rent sen-Ertebølle præg. Ifølge Zoologisk Museum omfatter dyreknoglerne både tamdyr (okse, får, svin) og vildt i form af rådyr, kronhjort, sæl og marsvin; hertil kommer flere forskellige fuglearter. Dette er et udpræget overgangsfund mellem ældre og yngre stenalder, og berører et helt sæt problemer, som arkæologer er specielt interesseret i. Det er en kedelig historie, at pladsen blev totalt splittet ad i en meningsløs jagt efter oldsager, og at den ikke længere gennem en videnskabelig undersøgelse kan bidrage til vores viden om overgangen fra et jæger-fisker til et hyrde-bonde samfund.

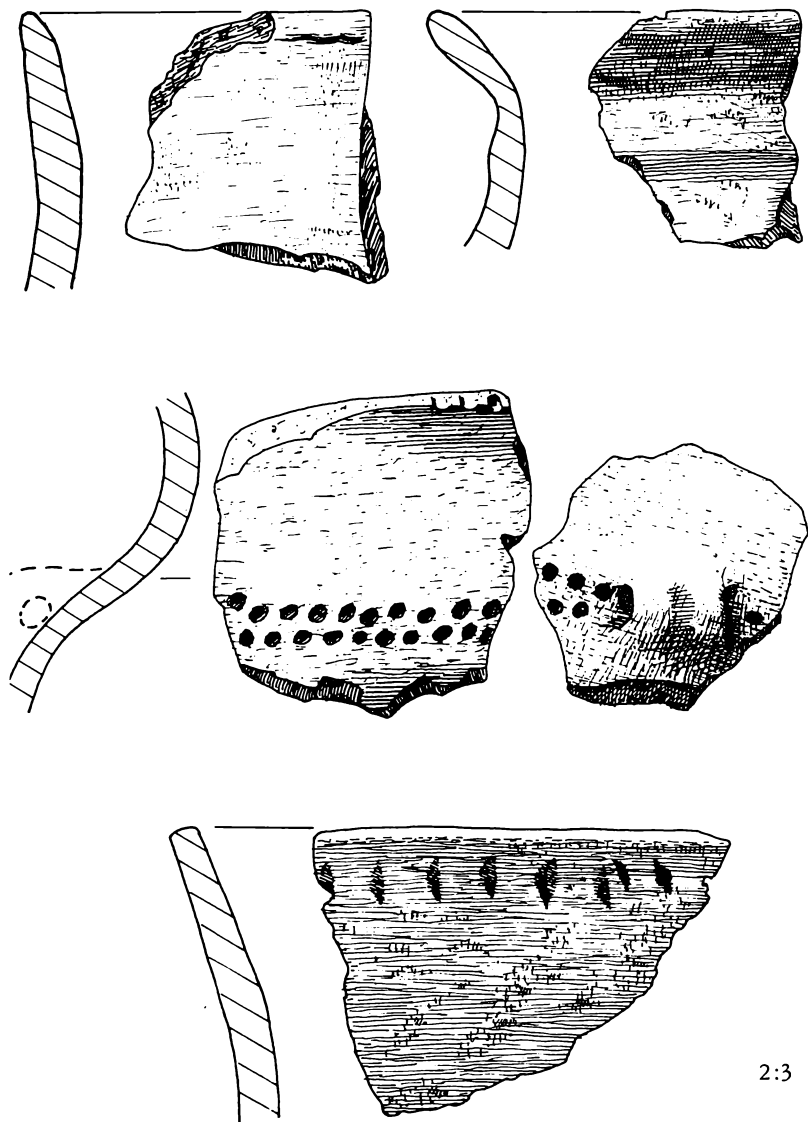
Der skal også tidligere have været en køkkenmødding på Kils ås, men den skyldtes en misforståelse, som omtales fornedet. Under Holger Kappels recognosceringer blev der en del andre steder bemærket skaller i pløjelaget, men der er ikke påvist uforstyrret kulturlag.

Endelig skal nævnes, at Ulrich Møhl fra Zoologisk Museum har udtalt, at fuglearterne fra møddingerne på Sejerø tyder på, at i hvert fald en stor del af bosættelsen fandt sted om vinteren.

Tragtbægerkulturens tid iøvrigt

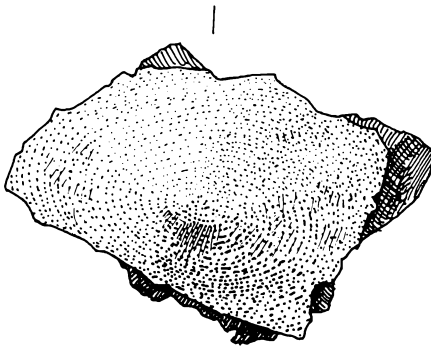
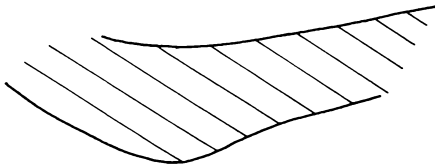
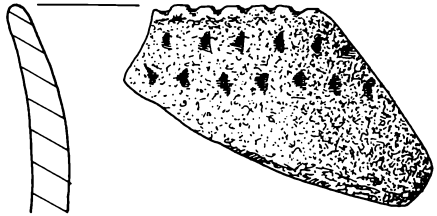
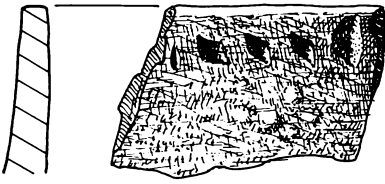
Her bliver grænserne for det arkæologiske stofs udsagnskraft mere påfaldende. Andetstedsfra ved man, at tamdyr og korndyrkning blev udbredt på nuværende dansk område ca. 4000 år f. Kr. Hvornår og i hvilken grad Sejerø blev forvandlet fra en jagtstation til delvist dyrket område med fast befolkning, kan dog næppe afgøres på det eksisterende grundlag.

Vi har allerede set, at der er fundet inventar fra tragtbægerkulturen i køkkenmøddingerne. Dette tyder i sig selv på en vis fortsættelse af jagttraditionen, da en landbrugsbefolkning formentlig ville have valgt andre bosteder i tilknytning til deres marker. Men deres kost var ikke begrænset til vildt, idet knogler af tamdyr er fundet i møddingen ved Ohlsbjerg; d.v.s. øen var næppe ren og skær en jagtstation.

2:3

Fig. 3: Tidligneolitiske lerkarskår fra en modding ved Ohlsbjerg. (Tegnet af Grete Karl Sørensen).

2:3

Fig. 4: Et fotografi fra 1896 af dyssen ved sydspidsen af Sejero – øens eneste bevarede megalitgrav. De to personer på billedet er Sophus Müller og A. P. Madsen. (K. I. V. Steenstrup fot.).

Desuden var befolkningens ophold tilstrækkelig vedvarende til, at man fandt det påkrævet at bygge nogle af de mærkelige kult- eller begravelsessteder, nu kaldet lang- og runddysser. Kun én af dem er bevaret – en kort bred langdysser med et mindre firesidet kammer beliggende ved øens sydspids (fig. 4). Kammeret var allerede gravet ud til bunden, da den i 1892 blev fredet. Assistent Neergaard fra Nationalmuseet fik samme år desuden oplysninger om tre allerede sløjfede runddysser, og én, der i trediveerne blev registreret i henhold til gamle folks udsagn og endnu én, som Jens Pedersen blev fortalt om i sine unge dage. Imidlertid er ingen af de 5 sløjfede dysser blevet set hverken af Neergaard eller noget nulevende menneske, og det kan ikke udelukkes, at der kan være sket forvekslinger eller misforståelse i overleveringen. På trods af usikkerheden er alle de opgivne findsteder vist på kortet fig. 1, hvor det kan ses, at alle dysserne skulle have ligget på lavt terræn i nærheden af kystlinien,

d.v.s. i typiske Ertebølle-omgivelser. De blev ikke ligesom bronzealderhøjene anlagt inde på øerne, som man vil kunne vente det af en landbrugsbefolkning, der havde ryddet skoven og ikke havde nogen særlig tradition for en kystbunden livsform.

Man kan forsøge at komme nærmere ind på spørgsmålet ved at undersøge spredningen af overfladefund af slebne flinteøkser. På Nationalmuseet er der registreret ca. 4 findesteder for tydnakkede og 12 for tyknakkede flinteøkser, som dog ikke alle er bevaret. Med undtagelsen af tre tyknakkede økser fra et depot nedlagt i nærhed af mosen ved Borrebjerg⁵ har økserne de samme kystnære findesteder, som kendetegner Ertebølleflintsagerne. Der er intet, der på afgørende vis tyder på bosættelse i midten af øerne, hvilket ville tyde på lysninger i skoven. På den anden side er vore oplysninger om flinteøksernes forekomst meget ufuldstændige og usikre. Endvidere samles der fortrinsvis på de steder, hvor man i forvejen ved, der er noget at finde, d.v.s. hvor der har været Ertebølle-bosættelse. Kun en virkelig grundig undersøgelse af forekomsten af forarbejdet flint i pløjejorden, udført systematisk over en årrække og spredt over hele øen, vil kunne give et pålideligt resultat. Kort sagt, hvis vi vil holde os til de foreliggende beviser, må vi indrømme, at øens plads i tragtbægerkulturens livsmønster endnu er uvis.

Grubekeramisk kultur

Denne kultur betragtes af de fleste danske arkæologer som båret af et fremmed folk, som med udgang fra Kattegats kyster gjorde sig gældende i den senere del af mellemneolitisk tid, ca. 2500–2000 f. Kr. Deres kraftige flækkepilespidser kendes fra 4 steder på øen, og at de ikke blot har jaget, men også har boet og hugget flint fremgår af en del fund af cylindriske flækkeblokke, blandt andet i møddingen ved Ragelbjerg samt af smykket i Rødhals-møddingen (fig. 2).

Et af deres flinthugningssteder blev opdaget i 1973 af færgeskipper Julius Petersen og undersøgt af forfatteren. Mere end en halv snes cylindriske flækkeblokke samt en del grove forarbejdede lå sammen med meget flintaffald på en lille plet, kun 2–4 m i diameter. Råmaterialet var øjensynlig flintknolde fra den nu hævdede stenstrand, der lå lige ved siden af. Der fandtes stort set kun affaldet fra flintforarbejdning og ikke det

sædvanlige redskabsinventar, som kendes fra bopladser. Alt tyder på, at der var tale om et engangs-værksted, hvor man kom sejlene og hentede flækker hjem, måske til flintfattige egne i Sverige på den måde, det er skitseret af C. J. Becker i „Den grubekeramiske kultur i Danmark“.

Dolktiden

Denne periode kendes mest fra overfladefund af ofte fragmentariske flintdolke og -segle samt især af forarbejder til disse (de såkaldte dolkplanker). Men i 1902 blev der fundet en jordgrav fra denne tid. I hvert fald 3 år efter indkom der til Nationalmuseet en 28 cm lang flintdolk af den lancetformede type, som karakteriserer jordgravene (fig. 5). Det er oplyst, at den er fundet i en brink sammen med menneskeben på et ikke nærmere angivet sted i Sejerø Vester.

Et par af seglene er fundet på stiv lerjord på den store ø, hvor Sejerby nu ligger. Desuden synes seglenes forekomst i sig selv at tyde på, at der blev dyrket og høstet afgrøder på øen. Fundbilledet er, som sagt, især præget af forarbejder, som er fundet flere steder og navnlig omtrent midt

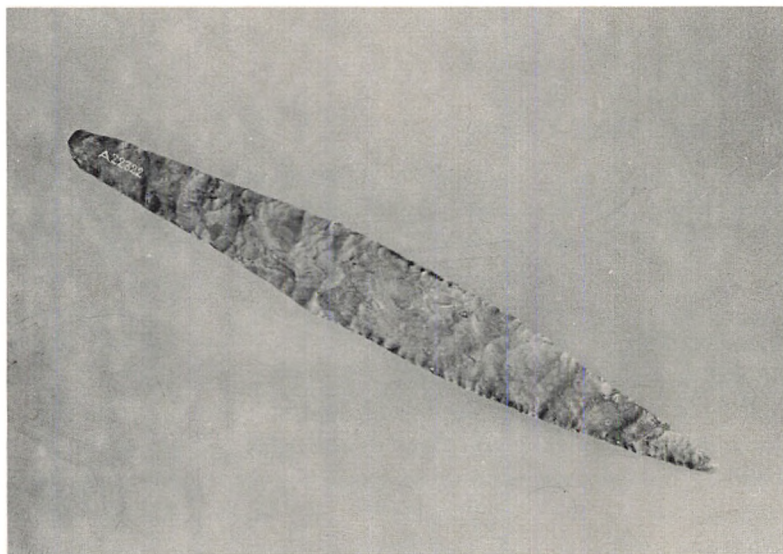

Fig. 5: Flintdolk fra en skeletgrav på Sejerø. NMK A 22322. (David Liversage fot.).

Fig. 6: Forarbejder til senneolitiske flintsager, øverst t.v. to næsten færdige segle. (David Liversage fot.).

for nordkysten. Et udvalg forarbejder er vist her i fig. 6. Der var tale om forarbejdning af store flintknolde fra stranden på samme måde som synes at være gjort ved det grubekeramiske værksted ved Skelbjerg hage. Råmaterialet var ikke af alt for god kvalitet, og tilhugning blev i mange tilfælde opgivet på et tidligt stadium, mens andre stykker er næsten færdige, men som følge af et uheldigt rettet slag gået i stykker. Det er selvfølgelig muligt, at tilhugningsstederne bare skulle dække det lokale behov, men det kan også være, at der fandt en fortsættelse sted ind i dolktiden af den afhentning af flint, måske til Sverige, som er foreslået for den grubekeramiske kultur. Dette vil give en forklaring på den forskydning af fundene mod nordkysten, som karakteriserer perioden, idet nordkysten vil være den naturlige side af øen, hvor sådanne ekspeditioner vil komme i land.

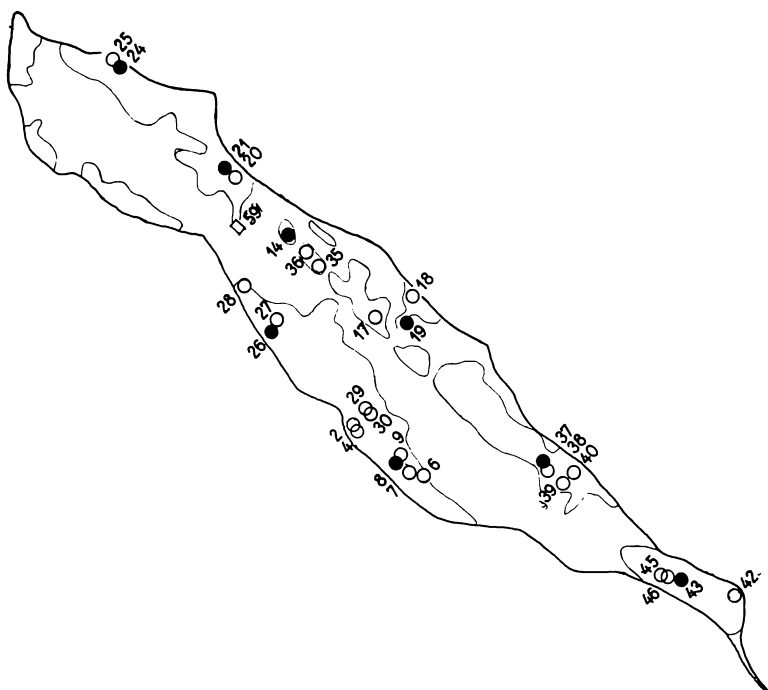

Fig. 7: Gravhøje på Sejerø. Numrene henviser til Nationalmuseets sognebeskrivelse (sb.). De sorte høje er fredet, de andre er overpløjede eller helt sløjfede.

Bronzealderen

Bronzealderen på Sejerø er ligesom andre steder i Danmark mest kendt gennem gravfund. Resultatet er blevet det, at man kender meget til metalarbejde men forholdsvis lidt til befolkningens liv i almindelighed. I brinken ved Sejerøs sydspids er der dog fundet et tyndt kulturlag med flade gruber indeholdende flint og ubestemmelige lerkarskår ⁶. Knoglerne var fra tamdyr og flintarbejdet kunne godt være fra bronzealderen, men giver intet sikkert holdepunkt.

Vores viden bygger således på de 30 gravhøje, der er blevet registreret på øen (fig. 7). Otte er fredet, men nogle af disse er desværre en del beskadiget. De ikke-fredede høje kendes fra registreringen i 1892 og fra andre berejsninger af øen ⁷. Nogle er endnu synlige som overpløjede høje, mens andre er helt forsvundet. Man må gøre sig klart, at gravhøje ikke blot er jorddynger, men at de ved omhyggelig udgravning viser sig at være overordentlig komplicerede anlæg, hvor der gentagne gange er blevet foretaget ændring og tilbygning i forbindelse med nye gravlæggelser. Desværre er langt den største del af vore bronzealders gravfund imidlertid kommet for dagen på tilfældig vis, uden at noget er kendt til højenes anatomi; men i heldigt fald har man en kort beskrivelse af selve graven i højen, hvor tingene blev fundet.

Det første gravfund, der er bevaret, kom ved sløjfning af én af Svinehøjene i Mastrup i 1856 ⁸, og dens bevarelse skyldtes en pensioneret underlæge ved navn Fencker. Vi ser allerede spillet mellem hjemmehørende og tilrejste i øens arkæologi! I Nationalmuseets protokol står der, „Omtrent 3 alen under jordens overflade fandtes en stensat kiste, der strakte sig fra øst til vest og var 5 alen lang, 1–2 alen bred og ca. 1 alen høj. I denne fandtes alle bronzesagerne, og i højen iøvrigt stod 4 flade sortagtige askekrukker fyldte med brændte ben og jord, men disse hensmuldrede øjeblikkeligt ved berørelse“. Bronzesagerne omfatter to grupper – den ene, bestående af en knap og dele af et sværd, er fra den ældre bronzealder, mens den anden (fig. 8) omfatter en arming, 4 dobbeltknapper, en ragekniv og en tapsegl fra yngre bronzealder. Enten blev den gamle gravkiste genanvendt til begravelse et par hundrede år efter sin oprindelige brugstid, eller, hvad ikke ville overraske med et så gammelt fund, er der fejl i oplysningerne. Det kan være, at nogle af sagerne i virkeligheden blev fundet i de hensmuldrede askekrukker.

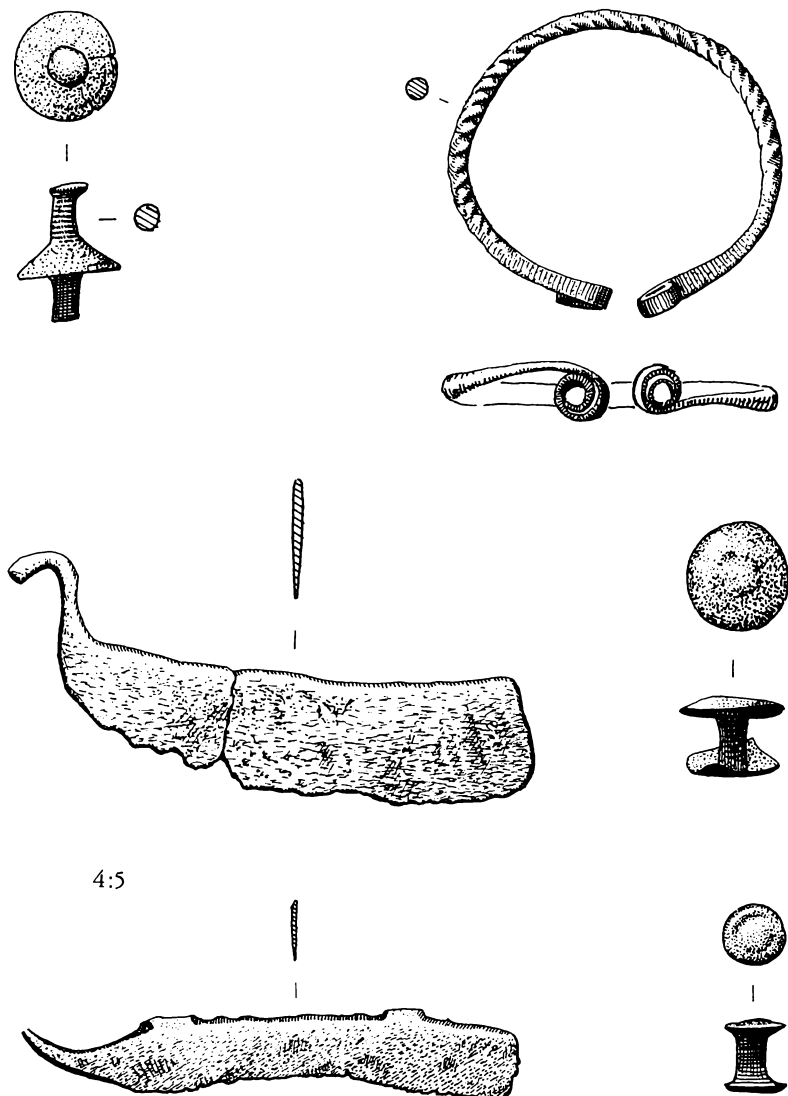

Fig. 8: Yngre bronzealders oldsager (NMK 15505–10 fra sb. 46). (Tegnet af Grete Karl Sørensen).

Der står videre, „Den ved siden liggende høj har ejeren også begyndt at udgrave, men efter dr. Fenckers anmodning har han atter ophørt indtil videre“. Det blev indtil 1859, i hvilket år pastor Ravn indsendte en del sager fra ældre bronzealder fundet i denne høj⁹.

Sløjfningen af gravhøje må have fortsat i de følgende årtier, og i 1872 indsendte pastor Ravn på gårdmand Søren Jørgensen af Sejerbys vegne en dobbelknep, kniv og pincet af bronze, som var blevet fundet i en høj. Museets svar lød, „... de er i en så dårlig forfatning, at de ikke har nogen videre betydning som oldsager... dette så meget mere som han (finderen) står i den formening, at de er af guld, hvilket ingenlunde er tilfældet“. Sagerne blev sendt retur og der kom ikke flere fund foreløbig. Herredsbeskrivelsen af 1892 indeholder en sørgelig liste over sløjfede mindesmærker.

Videnskaben begyndte pludselig at interessere sig for Sejerø, da Nationalmuseet i juni 1896 modtog et brev fra geologen V. Milthers, der under Danmarks Geologiske Undersøgelses kortlægning af Sejerø mente at have fundet en køkkenmødding på Kils ås (sb. 59), som han beskrev som 3' dyb og på siderne begrænset af en muldblandet pakning af sten noget større end et hoved. I forståelse med museet foretog Milthers en prøveundersøgelse, hvor han gravede ét længde- og 3 tværsnit gennem højen. Køkkenmødding-forskning var i luften, og allerede den 3. juli ankom til Sejerø (vi citerer Neergaards beretning) „Den sædvanlige kreds af arkæologer og naturforskere – mus. dir. Müller, kapt. Madsen, lektor Rostrup, dr. Steenstrup, viceinsp. Winge. Til dem sluttede sig geologerne Rørdam og Milthers“. Efter at de kloge herrer havde set lidt på Milthers grøfter, blev de klar over, at der ikke var tale om nogen egentlig køkkenmødding. Som Steenstrup skrev i en tilføjelse til Neergaards beretning, var der „hele klumper og stykker af det atlantiske skallag, der fandtes aflejret i lavningen ved foden af banken“ i højens fyld, så anlægget måtte være bygget senere af skallag bragt op fra lavningen. I fylden blev der fundet mange oldsager af sen-Ertebølle præg og en interessant samling knogler, mest af fugle.

Først efter at arkæologerne og naturforskerne var draget hjem, kom den egentlige udgravning i gang, og intet er tilbage af langhøjen. I september måned skrev sognefogeden, at lærer Thorsen havde fundet nogle menneskeben (bestemt af Winge som „adskillige knogler af en voksen

og et barn“) liggende, så vidt forstås, i naturlig leje; sognefogeden selv fandt flere Ertebøllesager og et ildsted. Senere i samme måned begyndte ejeren at køre højen bort, og derved kom der en stensætning frem, som sognefogeden undersøgte. Han fandt rester af menneskeben samt et typisk kvindeudstyr fra ældre bronzealder bestående af halskrave, et arm-bånd, en lille bælteplade og to tutuli. Der var åbenbart tale om en jord-fæstegrav, men om den daterer højens opførelse er ikke bevist⁹.

I de følgende år blev det småt igen med meddelelser fra øen, indtil kommunelægen i 1925 kom ind med en smuk gravgruppe fra yngre bronzealder, som var fundet i en urne på Bybjerg¹⁰. Efter en del korrespondance blev sagerne indlemmet i Nationalmuseets samling. I 1928 foretog Thor Thorsen en efterundersøgelse på stedet, hvorom han skrev

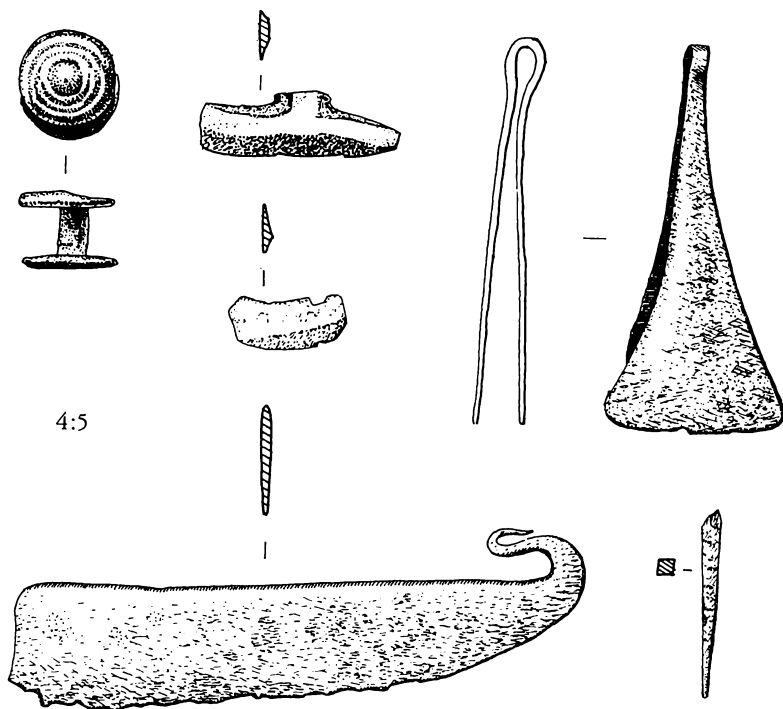

Fig. 9: Yngre bronzealders gravfund (NMK B 12909–13) fra Grønnebjerg, sb. 8. (Tegnet af Grete Karl Sørensen).

„... desværre alt ødelagt. Det eneste jeg fik bevist var dette, at der var brugt groft grus i bunden af graven. Jeg spurgte (ejeren) om jeg måtte skrive til Dem (Johannes Brøndsted) og fik det svar, 'Ja skriv! Han skulle have været her – han havde bedre forstand på det!'“

Brøndsted var ret aktiv på Sejerø i denne tid og hans gode forhold til Thorsen reddede mange fund og oplysninger. I 1927 udgravede han en skeletgrav bag Kils ås. Den var ret forstyrret forinden, såvidt man forstår dels fordi den havde fået lov at ligge i nogen tid efter den blev fundet, og man kan godt lide at foretage egne undersøgelser på Sejerø! Han fandt „et i undergrunden let forsænket gravleje lagt med små strandrullesten“. Den lå i Ø-V og målte 200×85 cm, og havde været omgivet af en „i undergrunden ca. 30 cm dybt nedsat ramme af middelstore sten“. Et meget ødelagt skelet lå på gravlejet med optrukne ben og hoved i øst, men der var intet gravgods. Ifølge K. Brøstes bestemmelse tilhørte knoglerne en „ung formentlig kvinde“ med legemshøjde på ca. 151 cm.

Denne grav er udateret, men på naboejendommen blev der året efter pløjet to grave op. De lå nogle alen fra hinanden, og Thorsen blev tilkaldt til begge. Museet fik fra den ene grav en armrings samt dele af en halsring og halskrave, og fra den anden to tutuli, alle fra ældre bronzealder¹¹. Thorsen skrev om den ene grav, „Der så ud som der var noget af en trækiste og kraniet... ploven havde ryddet rund med det“. Der har formentlig været to af de ikke alt for almindelige fladmarksgrave fra ældre bronzealder.

I 1934 blev en del af højen på Polkbjerg kørt væk. Thorsen fik undersøgt stenlejet for en stor bulkiste i højens (daværende ?) NØ-side. Et fotografi af graven er bevaret sammen med Thorsens beskrivelse. Graven gik i Ø-V, og mod vest blev der fundet en del sammenpresset strandtang. Stenlejets tilgroede rester kan stadigvæk ses i højens SV-side. Gravgodset bestod af et bronzesværd og bøjlen til en fibula fra ældre bronzealder¹².

I det samme år gjorde man fortsat indhug i Grønnebjerg¹³. Denne var allerede ved herredsberedningen i 1892 „en stærkt afgravede høj, oprindeligt ca. 10' høj og 60' i tværmål“. Der kunne på dette tidspunkt ses resterne af to stenkister. Den ene, et par alen under højens top havde en 4' 6" lang dæksten, men manglede allerede de fleste bæresten; den anden, som lå i højens udkant, var kun 2½' lang og 10" bred. I 1932 undersøgte Thorsen en lille stenkiste i højen, der indeholdt brændte ben og en „grøn

klump“, og i 1933 en anden 80×25 cm stor stenkiste med brændte ben og gravgods bestående af en ragekniv, pincet, dobbelknep, syl og tapsegl (fig. 9). En af kisterne kan endnu ses.

Thorsen gjorde et bronzealderfund til. På Tynnebjerg fandt han en pålstav af bronze og en sav og spydspids af flint i et område muldjord, der ved siden af en stor sten, der skulle sprænges, gik ned i en dybde af 1 meter. Han mente selv, der var tale om en forstyrret grav, men der mangler gode argumenter for denne antagelse. Der kunne være tale om et depot nedlagt ved siden af en stor sten, men intet er sikkert ¹⁴.

Endelig har Nationalmuseet en lille spydspids fra yngre bronzealder, der blev fundet på en mark i Kongstrup, og fisker Marius Pedersen har et lille stykke af klingens til et sværd fra ældre bronzealder, som han har fundet på Kils ås, og som måske oprindeligt stammede fra Milthers langhøj.

Alle disse fund og anekdoter kan være meget morsomme og interessante, men hvad fortæller de egentlig om Sejerø i bronzealderen?

Vores kendskab til dagliglivet i bronzealderen er temmelig begrænset, men visse almindelige træk begynder at lade sig erkende. I stedet for skov og vand, som i ældre stenalder, må overdrevet have spillet en vigtig rolle i tilværelsen. Det blev brugt til græsning af kvæg, og dele af det blev pløjet op til dyrkning af byg, hvede, hirse og lign. Man byggede også sine gravanlæg på det, og, når disse bliver omhyggeligt udgravet, findes ofte spor efter pløjning på kryds og tværs under dem. Furernes regelmæssige afstand tyder ofte på, at stedet kun en enkelt gang blev bragt under plov, før højen blev bygget. Det peger i retning af en art landbrug, hvor pletter i overdrevet blev pløjet op og dyrket i kun et år, for derefter at falde tilbage til græs. Man har ikke været tilstrækkelig opmærksom på, at jorden, hvor sådanne plovfurer findes, nødvendigvis må have ligget som overdrev i nogle år, inden der blev pløjet, idet rodnettets fra skov- eller kratvegetation måtte rådne bort. Plovfurerne plejer at forløbe regelmæssigt, så det er klart, at der ikke var forhindringer af denne art i jorden, da pløjning foregik. Ved siden af denne engangs-dyrkning af pletter i overdrevsområderne kendte man indhegnede marker, der blev gødet og holdt i stadig drift. I hvert fald i Jylland har man fundet sådanne marker fra den yngre bronzealder ¹⁵ og de har sikkert været kendt mange steder. Gødningen blev vel tilvejebragt ved overvintring af kvæget i hus, og det kan med rimelighed antages, at langhuse med stald og lukkede marker

dukkede op samtidigt i løbet af bronzealderen. Også i middelalderen kendtes samme kombination af midlertidig dyrkning på overdrevet med gødede marker nær ved husene. I Tyskland kaldtes de henholdsvis *Rottland* og *Dunland*, på de britiske øer *outfield* og *infield*.

Med hensyn til Sejerø tyder gravhøjenes beliggenhed inde på lerområderne – resterne af stenaldrens småøer – på, at landet stod frit som overdrev. Når de blev anlagt på de højeste steder for at kunne ses langvejs fra, kan man forstå, at landet ikke længere var skovklædt over det hele. Der må også have været en nogenlunde fast befolkning til at passe kvæget og opføre de mange gravhøje. Det er på den anden side ikke sikkert, at øen havde en fast befolkning gennem hele bronzealderen næsten 1000 år. Fundene falder i hvert fald i to klare grupper, den ene fra periode II, den anden fra periode IV, og indenfor hver gruppe har de fleste oldsager en så stor lighed indbyrdes, at man fristes til at tro, at alle grave blev anlagt i løbet af få generationer. Det er imidlertid et spørgsmål, om vi til vores rådighed har en pålidelig stikprøve af øens grave. For det første forstyrres billedet af to tutuli fra periode III fra et ukendt findested på Sejerø¹⁶. Desuden er et stort antal fund gået tabt – og denne side af sagen burde vi se lidt på.

Ved herredsberedningen i 1892 gjorde Neergaard følgende optegnelser over fund, som man ikke kender noget til i dag. I stenkistehøj (sb. 21) en urne og en guldring; på Knoldebjerg (sb. 14) en guldfingerring; i Gåsehøj (sb. 27) urner og tynde bronzestænger; midt i Tynnemønnehøj (sb. 30) en benfyldt urne omsat med 4 sten; i Lykhøj (sydenden af Kongstrup, men nøjagtig beliggenhed uvis) 5–6 urner med brændte ben; i Røddensbjerg (sb. 7) aske og brændte ben, ingen oldsager; og endelig de urner fra Svinehøj (sb. 46), som hensmuldrede øjeblikkelig ved berøring. Dertil kommer senere meddelelser. Thor Thorsen kunne huske, at da han var barn i 1892, blev der fundet en lille stenkiste med brændte ben i Polkbjerg. Fisker Jens Pedersen har fortalt, at hans far og bedstefar fandt en grav med to urner under udgravning af grunden til fyret i 1852; at der er fundet urner i højnsiden på Bybjerg (sb. 26); at urner er fundet i Bissebjerg (sb. 6); at 5–6 urner med brændte ben er blevet fundet i Grønnebjerg (sb. 8); og at der har været endnu en høj ved Sejerby med urner og et bronzesværd. Desuden må meget være blevet ødelagt uset ved dyrkning af de overpløjede høje. I betragtning af denne sørgelige liste burde man

måske være tilbageholden med hensyn til at udtale sig om de dele af bronzealderen, hvor der *ikke* fandtes bosættelse.

Borrebjerg og Bybjerg

Der kendes en lille gruppe bakker, der er kunstigt afgravet med flad top og afsatser i siderne og som betragtes som oldtidshelligdomme. Det bedste eksempel er nok Smörkull i Halland. Ifølge overlevering var der også afsatser og flad top på Borgbjerg i Boelslunde på Sjælland, men de blev ødelagt i 1800-tallet, før der var nogen der interesserede sig for dem ¹⁷. Jens Winther har beskrevet lignende anlæg på Solbjerget på Langeland og Egeskov på Midt-Fyn ¹⁸, og hertil slutter sig Borrebjerg og Bybjerg på Sejerø.

Borrebjerg er en stejl oval banke, der måler ca. 80×100 m ved foden og rejser sig 12–15 m over den omkringliggende jævne lerflade. Ved herredsberedningen i 1892 mente man blot, der var tale om en større gravhøj på toppen af en naturlig banke. I 1897 fik Nationalmuseet et brev fra sognefoged Anders Pedersen om, at man var stødt på sort jord med potteskår og dyreknogler nord for bakken. Sognefogeden blev anmodet om at foretage en mindre undersøgelse, og samtidig med at han indsendte udbyttet, gjorde han opmærksom på, at der fandtes en kunstig terrasse på bakkens vestside samt desuden på østsiden resterne af en lignende terrasse, som „forinden den blev pløjet over, var lige så skarpt afgrænset som den anden“. Museet var tilstrækkelig interesseret til at foretage en udgravning, som varede ca. 3 uger hver i somrene 1897 og 1898 og blev ledet af Carl Neergaard og Hans Kjær. På grundlag af deres beretning i Nationalmuseets arkiv kunne Sophus Müller skrive om udgravningens resultater i Aarbøger 1906 ¹⁹, men alle oplysninger kan med fordel gennemgås en gang til.

Fotografiet, fig. 10, er taget i 1897 af banken fra nord. Der kan ses, at bakkens top er gjort flad, vistnok af mennesker. Neergaard mente, gruset var blevet smidt ud, hvor toppen har en udløber mod NV, (se fig. 11), men i 1905 foretog Sophus Müller en lille kontrolgravning, som ikke kunne støtte denne antagelse. Afsatsen på bakkens vestside ses meget klart til højre i fig. 10. Det ser ud til, at fylden, der fremkom fra at grave afsatsen ind i bakkens skråning, er blevet hældt ud på skrænten således, at

Fig. 10: Borrebjerg i 1897 set fra nord. T.h. ses afsatsen med kartoffelrækker, t.v. spor af den anden, nu forsvundne, afsat. Den arkæologiske udgravning er i gang i midten. (Nationalmuseet fot.).

den gjorde afsatsen bredere. Det meget stejle fald til bakkens fod synes i hvert fald at tyde på, at der her findes nedkastet jord. Den 5–6 m brede afsats løber, som beskrevet af Müller, i en bue omkring bakkens vestre og sydvestre side og når op til ca. 4 m under bakkens flade top i midten, og skrånér herfra ned i begge retninger og løber mere eller mindre ud på det omkringliggende terræn. Afsatsen på den modsatte side ses kun på et af fotografierne fra 1897 (fig. 10), så man har i virkeligheden kun sognefogedens ord for dens tidligere tilstedeværelse, og man ved ikke, om han udtalte sig fra selvsyn eller blot gengav en tradition.

Selv om der kom meget frem under Neergaards og Kjærs udgravning, var de ikke i stand til at løse de arkæologiske problemer på tilfredsstillende vis. På bakkens top gravedes der 3 prøvefelter (A, D og E i fig. 11), men da der i alle tre kom fast undergrundssand og grus umiddelbart under grønsværen „skønnedes det ikke nødvendigt at fortsætte gravningen

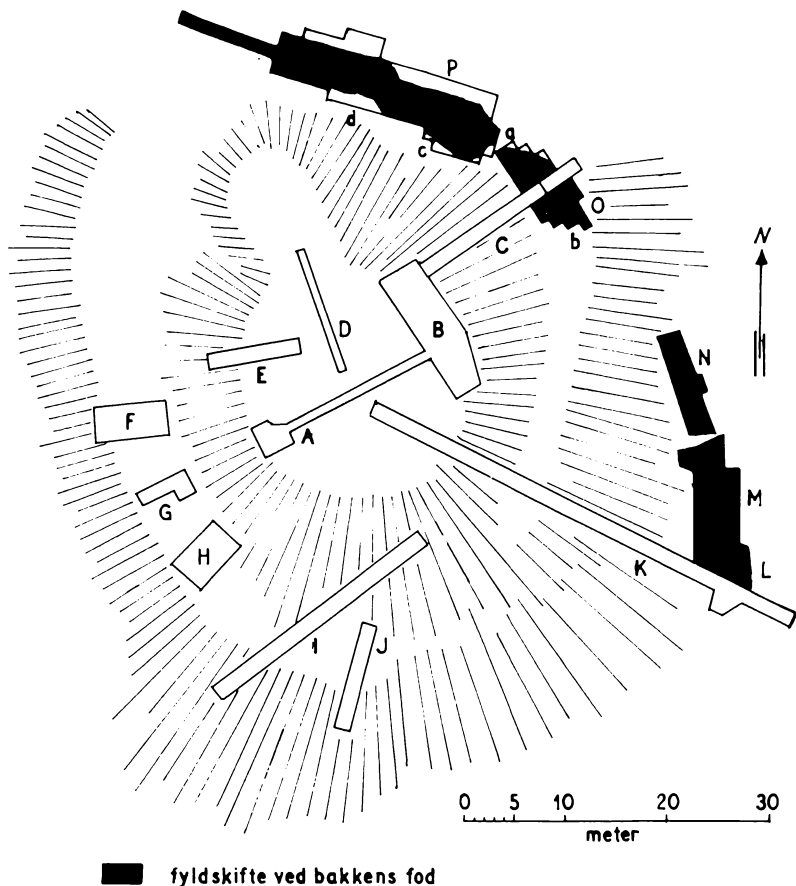

Fig. 11: Borrebjerg – plan over udgravningen. Placeringen af snittene i fig. 12, 13 og 14 er angivet med små bogstaver.

her“. På den vestlige afsats blev der gravet i alt 5 felter. I felt F, midt for afsatsen, fandt man et 20–50 cm tykt kulturlag med lerkarskår, og i de andre felter (G, H, I og J) gav pletter af mørk jord og fund af lerkarskår antydning af, at der oprindelig havde været kulturlag over hele afsatsen. Konstateringen er meget vigtig, fordi den beviser, at afsatsen må være ældre end kulturlaget, men dens rækkevidde synes ikke rigtig at være gået op for Neergaard, som ikke beholdt skårene. Da han ikke an-

fører andet, må de dog antages at være af samme slags som de, der blev fundet i stor mængde i kulturlaget ved bakkens fod, d.v.s. fra sen førromersk jernalder. Neergaard lagde heller ikke mærke til, om kulturlaget i afsatsens yderside hvilede på omkastet fyld. Hvis det forholdt sig, som jeg har foreslået, skulle det have været muligt at se en fyldgrænse i bunden af feltet mellem naturlig bakkegrus og omkastet grus, henholdsvis inderst og yderst på afsatsen. Sådanne finesser var dog ikke kendt på Neergaards tid.

Øverst på bakkens hældning mod NØ udgravede Kjær i felt B et indtil 40 cm tykt kulturlag, hvor der fandtes adskillige stenkuber og en 1,4 m bred og 50 cm dyb grube. Herefter var det klart, at der havde været bosættelse både på afsatsen og nær bakkens top.

Derefter fortsatte han ved bakkens nordlige fod, hvor der, som sognefogeden allerede havde påvist, var et tykt kulturlag med rigt indhold af dyreknogler og potteskår. Det fremgår af udgravningsberetningen, at dette materiale fandtes i en bred bue langs bankens nordlige og østlige fod, hvor dets beliggenhed blev afgørende for placeringen af udgravningsfelterne L til P (fig. 11). I Kjærs felter O og P er dets inder- og ydergrænse desuden tegnet ind, så de kan anføres i planen. Lagets dybde var indtil 2 m, men normalt synes dybden snarest at have været ca. 1 m. Kjær blev opmærksom på, at det inde mod bankens fod lå på en stejl afgraved skrænt, hvoraf han tegnede et lodret snit (fig. 12). Han gjorde ikke op-

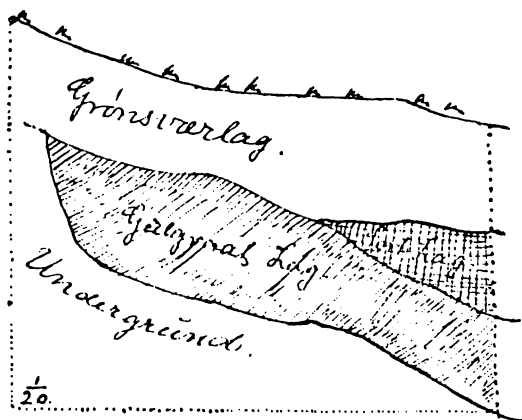

Fig. 12: Snit "a" på fig. 11, set fra øst. (Efter Hans Kjær).

Fig. 13: Snit "d" i fig. 11, set fra øst. Udgravningsfotografi fra 1897. (Nationalmuseet fot.).

mærksom på, at kulturlaget også udefter syntes at være afgrænset af en afgravet skrænt, hvilket vil sige, det lå nede i en grøft. Tværsnit over denne grøft med både dens indre og ydre sider ses i nogle af Kjærs udgravningsfotografier (f.eks. fig. 13), og den er yderligere dokumenteret ved et længdesnit gennem felt O (fig. 14). Dette snit ser ud til at gå fra grøftens inder- til yderside, men har en meget skrå retning i forhold til grøftens bredde, således at grøften ser bredere ud i snittet end den i virkeligheden var. Fyldskiftets virkelige bredde, som den fremgår af fig. 11,

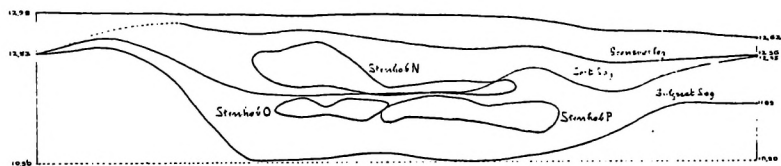

Fig. 14: Snit "a-b" på fig. 11, set fra syd. (Efter Hans Kjær).

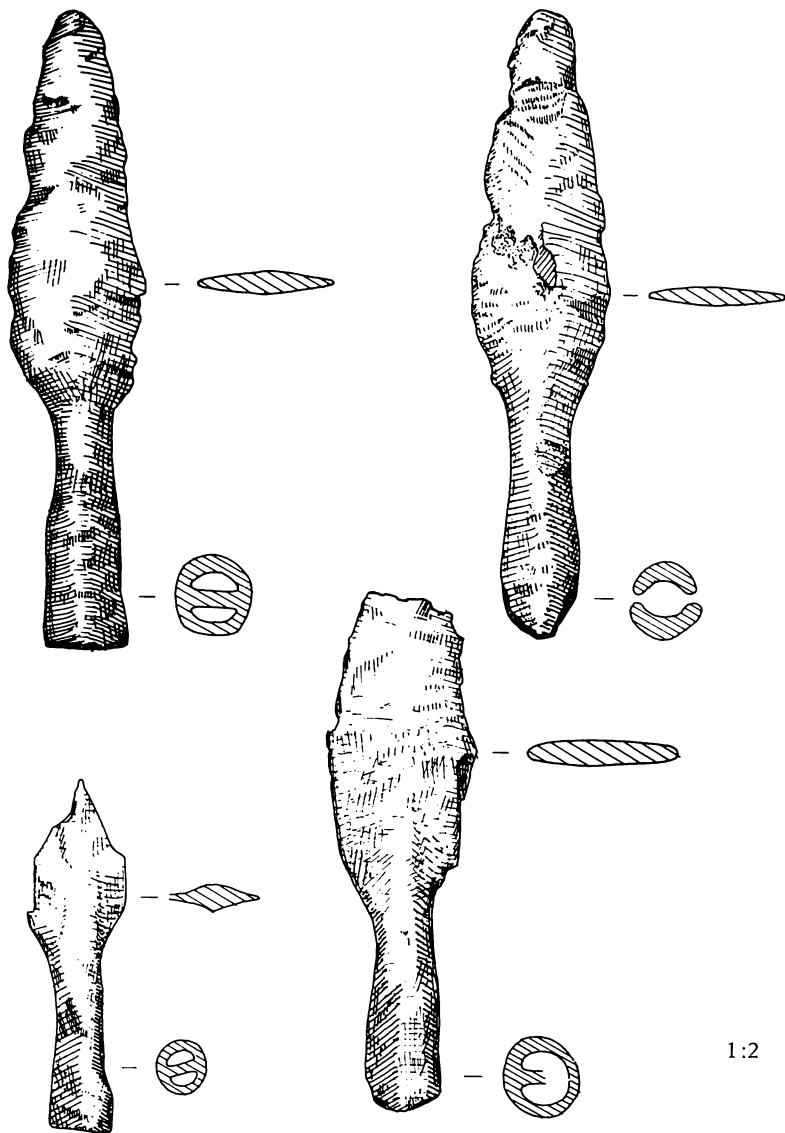
var 3–5 m. I Neergaards felter, L–N, blev fyldskiftets grænser ikke konstateret. I den mørke jord fandtes en del stenkunker, som blev indmålt overordentlig omhyggeligt, men, som anført af Sophus Müller, godt kunne være rullet ned fra oven.

Ovenstående redegørelse sandsynliggør, at kulturlaget lå i en grøft, som gik i en bue langs Borrebjergs nordlige og østlige sider. Kjær blev selv kun klar over grøftens inderside, men ydersiden afsløres af hans omhyggelige dokumentation. Müller mente, at Borrebjerg var en borg. Denne antagelse byggede han først og fremmest på de fund af våben, der blev gjort overalt i kulturlaget ved bakkens fod, hvor de lå nede i samme dybde som stenkunkerne og lerkarskårene. Der var tale om 6 spydspidser af jern og 26 bentspidser, hvoraf de bedst bevarede, heriblandt to bentspidser med ornament, afbildes her i fig. 15.

På andre jernalderboplader er fund af våben ganske sjældne, og Borrebjerg har en klar særstilling i denne henseende. I samme figur afbildes en hel og 2 ufuldstændige bennåle, den ene med spor af gennemboret hoved. De bidrager til vores viden om de ting, der var i daglig brug i sen førromersk jernalder. Desuden forelå der keramik i store mængder, med skår af såvel større som mindre, grovere som finere lerkar. Materialet dateres ikke som anført af Sophus Müller til tidlig romersk jernalder, men til periode IIIa af den førromerske jernalder, d.v.s. rundt regnet til mellem ca. 200 og 50 f. Kr.

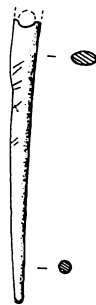
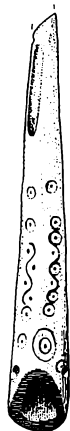
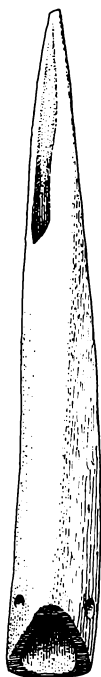
Der er imidlertid et forhold, der må rejse en vis tvivl. Hvis der var tale om et forsvarsanlæg, virker den 3–5 m brede og de fleste steder kun ca. 1 m dybe sænkning temmelig meningsløs. Kan det være, at grøften oprindelig var gravet med en dybde i forhold til dens bredde og virkelig kunne betegnes som voldgrav? Hvis voldgravens nederste lag allerede var fyldt op med rent grus, da man begyndte at smide affald ned fra bopladsen, ville udgraverne næppe have fundet anledning til at grave dybere end til bunden af det fundbærende lag. Men alt dette er bare gisninger. Det eneste sikre er, at afsatsen er ældre end eller samtidig med en bosættelse i sen førromersk jernalder.

Sejerøs anden bakke med afsats er Bybjerg, som ligger ved kysten ca. 700 m VNV for Borrebjerg. I 1892 blev den beskrevet på følgende måde: „En høj, Bybjerg kaldet, på toppen af en banke. Højen, der er 9' høj og 70' i tværmål, er om foden omsat med randsten, der navnlig står tæt for

1:2

Fig. 15: Spydspidser af jern, benspidser og bennåle fra kulturlaget ved foden af Borrebygd. NMK C 9097. (Tegnet af Grete Karl Sørensen).

den NV, den N og den NØ side. Mindre gravninger i toppen, samt i den nordre og søndre side“. Under udgravningen af Borrebjerg blev man opmærksom på, at der foruden højen på Bybjergs top fandtes en afsats på siden mod Borrebjerg. Et fotografi, der blev taget i dette år, findes i Nationalmuseets arkiv²⁰. I 1905 skrev Sophus Müller, „På den mod Borgbjerg vendende side har Bybjerg en afsats, der i eet og alt ganske svarer til afsatserne på Borgbjerg. Den er skarp og tydelig, så frisk i sin form, at det må undre, at den skriver sig fra Oldtiden. Bredden er som ved Borgbjerg; også går den i en bue, højest ved midten og sænkende sig mod enderne. Toppen af banken hæver sig noget mere over afsatsen end ved Borgbjerg“. Müller gravede en række prøvehuller over toppen af Bybjerg, hvor han fandt meget tilført jord, men var noget i tvivl om der virkelig var tale om en gravhøj. Imidlertid taler bronzealder-gravfundet¹⁰ og forskellige rester af randsten til fordel herfor, på trods af, at dens konturer går i ét med bakkens iøvrigt.

Desværre er afsatsen siden den blev fotograferet i 1897 og beskrevet i 1905 kommet under plov, og nu er kun en svag rest, som man næppe kan se, uden at vide den skal være der, tilbage. Til forskel fra øens otte fredede gravhøje nyder de to formodede bronzealderhelligdomme ingen særlig tinglyst beskyttelse udover, hvad loven yder gravhøje, stengrave, voldsteder, forsvarsanlæg, ruiner o.s.v. i almindelighed. Foreløbig pløjes afsatsen på Bybjerg ikke mere, men det går stadigvæk ud over kulturlaget ved Borrebjerg. Det er ikke gået så galt som forudset af Neergaard, der skrev „Afsatserne på Borrebjerg vil iøvrigt efterhånden helt forsvinde eller tabe deres nuværende udseende . . . I nordsiden tages der fyld, og der pløjes stadig mere og mere opad og ind i bankens fod mod syd, vest og nord“. Grunden er, at man ikke nu i traktortiden pløjer så langt op på bakkerne som tidligere. Dog er det underligt, at det enestående par, Borrebjerg og Bybjerg, ikke står under lovens allerstærkeste beskyttelse.

Jernalderen iøvrigt – især yngre jernalder

De førromerske og romerske perioder er i arkæologisk henseende rige perioder, kendetegnet især af store fladmarksgravpladser og bopladser med svære kulturlag. Det er imidlertid ikke givet, at Sejerø fik andel i den almindelige fremgang. Udover kulturlaget fra Borrebjerg kendes kun

2:3

Fig. 16: Bæltespænde og fragmenter af en syl, begge af jern, fra en grav på Marebjerg. NMK C 24177. (Tegnet af Grete Karl Sørensen).

én boplads, og den er en 3–600 år yngre. Der er tale om et kraftigt kulturlag ikke langt fra øens nordspids, hvor Brøndsted og Thorsen foretog en prøvegravning i 1927²¹. De fundne lerkarskår er ikke meget karakteristiske, men er formodentlig fra tiden 200–400 e. K. Der er en del i fundbilledet fra landet i øvrigt, der tyder på, at man var kommet ind i krigsriske tider præget af folkevandringer og tendens til nedadgående befolkningstal. Bopladsen ligger som om husene og de tilhørende marker skulle skjules for forbisejlene.

Syd for denne plads udgravede Thorsen i 1940 en skeletgrav, der lå ved toppen af brinken på Marebjerg. Skelettet blev fundet ved stenrydning og lå med optrukne ben og hoved i syd under et stentæppe. Som gravgods fandtes et rektangulært bæltespænde af jern og nogle fragmenter, formentlig af en syl (fig. 16). Bæltespænder af denne slags fandt anvendelse gennem en længere periode, og graven kunne meget vel være samtidig med den lige omtalte boplads fra yngre romersk jernalder²².

Fra den yngre jernalder, fra 400 til 1000 år e. Kr., har vi foreløbig ingen bopladser, men derimod en del nedlæggelser af guld og sølv samt et antal skeletgrave. Guld- og sølvfundene betragtes som skjulte skatte, der blev gravet ned, da fare truede, og som ikke blev reddet op igen – hvilket kan tyde på at ejerens værste anelser gik i opfyldelse. De er altså indicier for tider, hvor landet blev plyndret og folk slået ihjel.

I 1957 blev en betalingsring af guld (fig. 17 b) fundet ved harvning i Sejerby. Den består af en let facetteret stang af guld (85 % lødighed),

som blev viklet til en kort spiral men ikke videre forarbejdet. Øjensynlig betragtedes guldets mere som værdimetal end som noget smukt. Guldringe af denne type dateres i almindelighed til ca. 400–600 e. Kr.

Armringen (fig. 17 a) er derimod et virkeligt smykke, et af de køneste eksempler af sin art. Den indkom til Nationalmuseet gennem pastor Ravn i 1873 og angaves at være blevet fundet på stranden. Ifølge mundtlig overlevering fik finderens så mange penge, at han kunne købe en båd, men han forliste ved Odden på turen hjem. Godtgørelsen var på 54 Rd. 48 sk. Ved herredsberejsningen i 1892 blev det dog bemærket, at „efter fleres sigende“ stammede guldringen ikke fra stranden, men fra højen Tynnemonnebjerg; fisker Jens Pedersen husker at have fået at vide, at den blev fundet ved at grave grund til en vindmølle på Tynnemonnebjerg, og da de to kilder er uafhængige af hinanden, må rettelsen være rigtig og havariet fortjent. Guldringen, som er en flettet armring, er fra tiden ca. 900–1000 e. Kr. og kan være blevet skjult og ikke reddet op igen i forbindelse med den samme formodede katastrofe som den berømte sølvskat.

Historien om den sidstnævnte giver et indtryk af, hvordan det gik til med oldtidsfund, før der fandtes samme kommunikation og folkeoplysning, som man har idag.

Den 21. oktober 1858 indsendte pastor Ravn dele af en sølvhalsring, som, han skrev, „er fundet i jorden (nemlig en skråning af en bank på den såkaldte herskabsjord på Sejerø). Metallet er formentlig bly, og dets værdi bedes udbetalt til finderens, Madame Olsen i Sejerby“.

C. J. Thomsen kunne i sin tak på Oldnordisk Museums vegne meddele, at „de fundne sølvstykker er fra slutning af Hedenold, og at det efter den erfaring jeg har til fund, hvori slige genstande forekommer, ikke vil være usandsynligt, at flere lignende kostbare stykker kunne findes sammesteds. Dog beder jeg Dem pålægge finderens, at, hvis hun for fremtiden måtte finde flere lignende oldsager, da behandle dem med større varsomhed end de medindsendte, der ikke alene, således som De har opgivet, er brudt fra hinanden efter at de er fundne, men også i ny tid øjensynligt er forbukkede med hammerslag“.

Som Thomsen formodede, kom der også efterhånden flere sølvsager frem. Nytårsdag 1859 skrev pastor Ravn, „Hermed tilsendes . . . en del genstande, formentlig alle af bly, fundet (af tjenestekarl Niels Sørensen) på hans moders jordlod, matr. nr. 35 af Sejerby. Alle disse sager fandtes

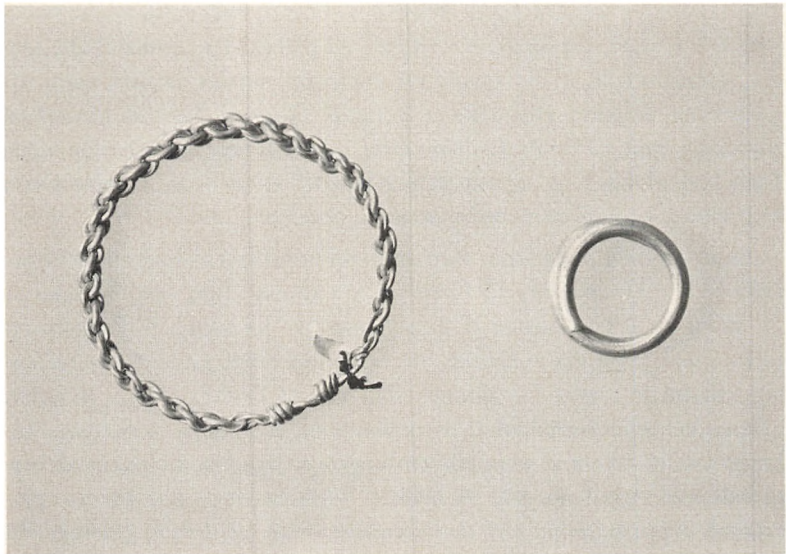

Fig. 17: a.: Guldarmring fra Tynnemonnebjerg, sb. 30, NMK C 1617. b.: Betalingsring af guld fra Sejerby, sb. 155. (David Liversage fot.).

på en lille banke, ikke langt fra den nordre strand; en lille flad sten lå over dem. Til finderen, forannævnte Niels Sørensen, bedes betalt så megen godtgørelse som herfor kan tilkomme ham“. Efter ordet „fundet“ er der bagefter indføjet „i december 1858“, d.v.s. efter at den første halsring allerede var indsendt. Sandheden, der gemmer sig i begge breve, var vistnok den, at fundet blev gjort på en bakke. Det rigtige findested blev først afsløret senere. Det er i hvert fald højst usandsynligt, at sølvsager fra Vikingetiden kunne findes indenfor to måneder på to forskellige steder på Sejerø. For denne del af skatten blev der udbetalt i alt 36 Rd., og nu begyndte lavinen at skride.

Først kom nogle småsendinger af mønter til Myntkabinetet, og så den 28. februar indsendte pastoren en stor del af skatten med den forklaring, at Niels Sørensen blot havde søgt i hullet efter et efterslæt, men havde fundet mange fine ting. Thomsen vidste sikkert, da han modtog brevet, at der efter nyheden slap ud, ikke længe kunne være noget efterslæt at finde, men han sagde ingenting. Godtgørelsen for denne sending var i alt 98 Rd. 48 sk., og nu med pengene bragt i sikkerhed på præstegården

slap sandheden ud. Da pastor Ravn den 1. april indsendte Niels Sørensens kvitteringer, var disse forsynet med en påskrift fra husmand Ole Jensen, der erklærede, at oldsagerne var gravet op på hans jordlod, matr. 97, uden hans tilladelse. Pastor Ravn fortsatte, „Jeg ved ikke om Museet og Myntkabinetet vil betale findeløn efter i dette tilfælde at eftersøgningen har været ulovlig, og jeg har derfor ikke villet undlade, at gøre Deres Højvelbårenhed bekendt med omstændighederne“.

Thomsens svar var en klar men samtidig udførlig redegørelse for danefælloven, med henvisning til Christian V's Danske Lov, forordningen af 22. marts 1737 og plakaten af 7. august 1752, der hjemlede finderens ret til fuld erstatning, og indføjede, at „Staten nu ifølge Grundloven må antages at træde istedet for Kongen som ejer af Danefæ“. Han fortsatte, „Deres Velærværdighed vil af ovenstående indse, at der i nærværende tilfælde aldeles ikke kan være tale om nogen godtgørelse til *ejeren* af herskabsloden, matr. no. 97, på hvilken Niels Sørensen har fundet sølv-sagerne. At sidstnævnte som den egentlige finder af dem er berettiget til godtgørelsen for deres metalværdi, er derimod vist; men en anden sag er det, at han næppe har været berettiget til uden husmand Ole Jensens vidende og vilje at grave på den af denne lejede jordlod, og det burde derfor vel være, at den mindelige overenskomst, der er truffen imellem dem, er den for begge parter mest tjenlige. For museets vedkommende må jeg altid anse det ønskeligt, at slige sager afgøres i mindelighed, og forsåvidt Deres Velærværdighed har nogen part i at dette er sket, beder jeg Dem modtage min tak derfor“.

Efter at været blevet takket på forhånd, synes det at være lykkedes pastoren at bringe parterne til enighed, idet der står i museets protokol, at Ole Jensen fik 50 Rd. af den sidste godtgørelse. Der står intet om, hvad der skete med Niels Sørensens udbytte for tidligere indsendte fund og med Madame Olsens 2 Rd. 80 sk. for den med hammerslag forbukkede halsring.

Man havde endnu ikke fået hele fundet hjem. I 1882 modtoges fra væver Jens Peter Sørensen en sølvhalsring, fundet „ved den høj, hvor man fandt sølvskatten“. Familien havde åbenbart i en generation beholdt et minde fra depotet og ville nu realisere dets værdi.

Sølvskatten er beskrevet og de velbevarede smykker afbildet i Roar Skovmands arbejde om de danske skattefund²³. Den omfatter 143 sølv-

1:1

Fig. 18: Tre kufiske mønter fra Sejerø-skatten. Til venstre en mønt fra Abbasiden, Al-Amin, slået i Balch, år 800/01; i midten mønt af Samaniden Nasr-ibn-Ahmed, slået i As-sas 922/23 og til højre en mønt af samme fyrste, slået i Nisabur 926/27. (Nationalmuseet fot.).

mønter, hvoraf flertallet er kufiske mønter fra Persien – et vidnesbyrd om vikingernes vidtstrakte forbindelser (fig. 18). De yngste mønter er fra tiden omkring 950, de ældste fra ca. 800, og skatten er kommet i jorden i det 10. århundredes anden halvdel. Smykkerne bestod af 4 halsringe, 6 armringe, en Thors-hammer med dertil hørende sølvkæde, 4 fili-gransmykker, fra det ene hænger 3 kæder, der afslutter forneden i tynde ringe, en fingerring, en forgyldt ørenring, to skiver med pressede bukler og endelig en del brudsølv, d.v.s. stumper af barrer og smykker, som øjensynlig er blevet hugget op og vejet ud for deres metalværdi, uden hensyn til, om de havde større værdi forarbejdede til smykker.

Det er klart, at vi i guldarmringen og sølvskatten finder formuer, som tilhørte vel nok øens egne beboere i det 10. århundrede. At der boede vikinger på Sejerø synes også at fremgå af et skålformet spænde med temmelig udvisket mønster, der blev fundet i en strandvold ved Kongstrup, uden at de nærmere omstændigheder er kendt ²⁴.

Den kan have stammet fra en skeletgrav, hvoraf en del er fundet på øen. Til den allerede omtalte grav med flintdolk i Sejerø Vester, den af

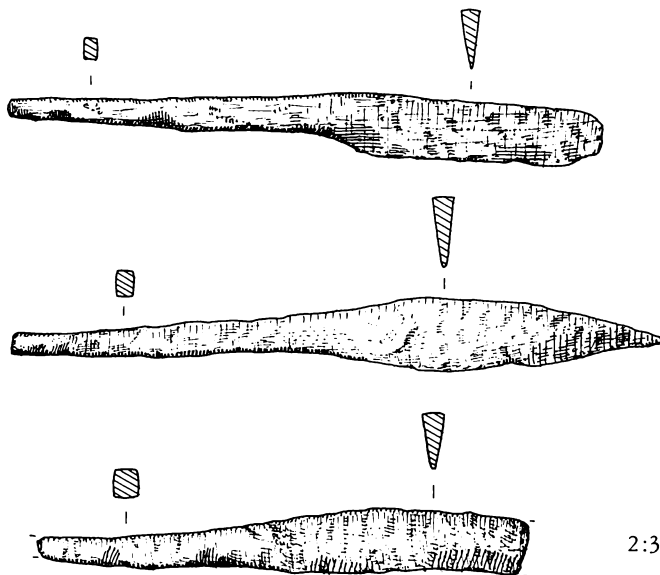
J. Brøndsted udgravede rammegrav uden gravgods, og graven med jernbæltspændet på Tynnebjerg slutter sig flere andre. Nogle var uden gravgods, og er derfor af usikker alder. Af denne slags er 3 skeletter fundet i 1901 i 8–9 fods dybde på Sønderstranden, et skelet i rygleje med hoved i SV, gravet ned i det allerede omtalte kulturlag ved sydspidsen, udgravet af Jens Pedersen, to skeletter fundet før 1892 „i den lave forstrand“ ved havnen, samt en massegrav fundet ved bygning af havnen ca. 1902²⁵.

Hertil kommer en særpræget gruppe af grave liggende i lerjorden ved toppen af brinken til havnen. Gravgodset gav ingen findatering, men da gravskikken mangler sidestykker i førromersk og romersk tid, hvorfra der kendes et stort materiale i landet iøvrigt, kan de med temmelig stor sikkerhed henvises til tiden mellem 400 e. Kr. og indførelsen af den kristne gravskik. Gravene synes at danne en slags spredt kirkegård.

Den første omtale af en grav findes i herredsberejsningen af 1892. „Efter sigende skal der på brinken ud mod havet tæt under jordens overflade være fundet et skelet liggende i retn. N-S . . . Ved skelettet lå et

Fig. 19: Grav med skelet og jernkniv fundet ved Sejero havn. (Foto: Werner Johansen).

2:3

Fig. 20: Jernknive fra tre grave ved Sejero havn. (Tegnet af Grete Karl Sørensen).

næsten fuldstændig fortæret jernsværd i træskede“. I 1901–02 skal Jens Pedersens far og skolelæreren have udgravet en grav med „jerdolk“.

I 1968 udgravede Werner Johansen et skelet, der lå på højre side med hovedet i NØ. Den døde havde en jernkniv ved hagen og var dækket af en stenbunke. Året efter blev der fundet skeletter henholdsvis ca. 150 og 180 m NV for den sidstnævnte. Ligesom denne var de begravet lige bag toppen af brinken og lå vinkelret på kystlinien med fødderne pegende mod havet. Den ene grav indeholdte to skeletter over hinanden med jord imellem. Det nederste lå på ryggen med en jernkniv ved skulderen, det øverste på venstre side med optrukne ben uden gravgods. Skelettet i den anden grav lå på ryggen og havde en jernkniv ved højre hånd (fig. 19). Alle grave var oprindeligt dækket af sten, som først gjorde opmærksom på deres tilstedeværelse, og de højest liggende knogler var forstyrret og ødelagt ved pløjning. Der er sagt, at mange sten tidligere er blevet gravet op på denne mark, og det er muligt, der har været flere grave. Jernknivene afbildes i fig. 20. Det kan være, at gravgodset i de tidligere fundne grave bestod af lignende store knive, som blev større i genfortællingen.

Fig. 21: Tadebækstenen, Sejerø. (David Liversage fot.).

Måske stammer denne mærkelige gravplads fra en af perioderne, hvor guldfundene vidner om, at øen var beboet, d.v.s. 5.–7. og 10. århundreder. Gravenes placering synes at give udtryk for tanken, at de døde skulle kunne spejle til havs og se, hvem der var ude at sejle. Her føler vi for første gang, at vi møder de nuværende Sejerøboeres direkte forfædre, og vi nikker genkendende, når vi hører om den formodede massegrav ved havnen.

Vores gennemgang af Sejerøs forhistoriske minder kan passende afsluttes med de to bautasten, der står ved sydkysten – Tadebækstenen (fig. 21) og Tynnebjergstenen (fig. 22), som blev fredlyst henholdsvis i 1899 og 1942. Såvidt det er forfatteren bekendt, er der ingen bevis for, hvor længe de har stået, men de er vel nok fra forhistorisk tid. Navnlig er Tynnebjergstenen så stor, at man ikke vil have rejst den uden god grund.

Måske har man fra de foregående sider fået et bedre indtryk af Sejerø i nyere end i forhistorisk tid. Pastor Ravn, der ikke synderligt interesserede sig for oldtid men loyalt støttede sin flok i deres kontakter med myndighederne, Niels Sørensen med sølvskatten, den udmærkede sognefoged Anders Pedersen, der blandt andet bidrog ved de første fredninger af mindesmærker på øen, lokalarkæologen Thor Thorsen, og de forskellige bønder, der betragtede gravhøjene udelukkende fra landbrugets side, er alle typer vi kender den dag i dag og hvis bevæggrund vi forstår. Men hvad ved vi egentlig om den forhistoriske Sejerø? Hvordan så den ud og hvordan levede folk på den? Der er stor sandsynlighed for, at øen har været kontinuerlig bebygget siden vikingetiden. Før denne tid kan der meget vel have været århundreder ad gangen, hvor den lå øde hen, selv om det ikke kan bevises hverken på den ene eller den anden måde. Gennem

årtusinder var alle tekniske midler uhyre lidt udviklet, og landets befolkning som helhed meget lille. På en måde kommer de mest instruktive oplysninger fra Therkel Mathiassens *Nordvestsjælland Oldtidsbebyggelse*, som trods enkelte fejl i detaljer fører meget væsentligt frem. Fra sammenligningsmaterialet i denne bog kan man se, at Sejerø trods afstanden fra andet land i ældre stenalder var et vigtigt jagtområde, kun overgået på afgørende vis af Åmosen, og at den i senneolitisk tid og bronzealder fik fordel af bebyggelsens tendens til at foretrække kystområder. I jernalderen og i dragtbægerkulturens tid derimod er øens rolle ret uklar. Man kan dog ikke ud fra mangel på fund af bopladser slutte, at bopladser ikke findes. Der er da ingen sikre bopladser fra bronzealderen, men befolkning er påvist gennem de mange gravfund fra to af bronzealderens perioder. Det samme gælder den yngre jernalder med dens skeletgrave og guldskatte, og der kendes heller ikke bopladslag fra middelalderen, i hvilken periode kirken, skriftlige kilder og stednavne alle bevidner om en fast befolknings tilstedeværelse. Men alt taget i betragtning burde vi måske snarere beundre, at vi er i stand til at vide så meget om de utallige århundreder, der gik forud for vores egen litterære civilisation, end beklage, at vi ved så lidt.

Fig. 22: Tynnebjergstenen, Sejerø. (David Liversage fot.).

Noter:

- ¹ Et tilhugget flintstykke og en kærneøkse, NMK A 48293–94, indsendt af fisker Jens Pedersen.
- ² NMK A 45266–67, sb. 151. Indsendt af Jens Pedersen.
- ³ Begge i privateje.
- ⁴ For typen og dens udbredelse se **P. V. Glob: Danske Oldsager**, bind 2, nr. 319, og **C. J. Becker: Den grubekeramiske kultur i Danmark**. Aarb. 1950.
- ⁵ Sb. 106. Desværre mangler nærmere oplysninger om øksernes nuværende tilstedeværelse.
- ⁶ Undersøgt af Jens Pedersen i 1962.
- ⁷ Nogle flere høje blev registreret i 1892, men man har senere ment, at de var naturlige banker. Alligevel er de talt med i **Therkel Mathiassen: Nordvestsjællands Oldtidsbebyggelse** (København 1959) og **Trap Danmark**.
- ⁸ Sb. 46. NMK 15505–10.
- ⁹ Sager fra ældre bronzealder afbildes ikke her. Dette vil for de flestes vedkommende ske i bind 2 af K. Kersten og E. Aners kommende serie om den ældre bronzealder. Bronzealderfund fra Sejerø, der nu findes på Kalundborg Museum, er omtalt i **J. L. Østergaard Christensen: Oldsager fra Sejerø, Neksøl og Hesselø**, der findes i nærværende årgang af Fra Holbæk Amt.
- ¹⁰ Dobbeltknap, syl og lancet, afbildet hos **H. C. Broholm, Danmarks Bronzealder**, bind III, s. 30.
- ¹¹ NMK B 12154–59. Findestedet blev aldrig sat på kortet, men lå vistnok mellem Kils ås og Kils hoved.
- ¹² Sb. 34. NMK B 12488–89.
- ¹³ Sb. 8. NMK B 12909–13.
- ¹⁴ Sb. 54. NMK A 35560–61 og B 12648. Anført hos Mathiassen, anf. st. både som hellekiste og som høj med fund. Karl Kersten har fået oplyst lokalt, at man intet kender til at der nogensinde har ligget en gravhøj på stedet.
- ¹⁵ **G. Hatt: Oldtidsagre**, København 1949, nr. 35. Keramikken er af Hatt urigtigt dateret til jernalderen.
- ¹⁶ På Kalundborg Museum.
- ¹⁷ **Hans Kjær: Var Boeslunde banke et oldtidshelligsted?** Årbog f. Hist. Samf. f. Sorø Amt, 1928.
- ¹⁸ **J. Winther: Tillæg til Troldebjerg, en bymæssig bebyggelse fra yngre stenalder**, Rudkøbing 1938.
- ¹⁹ **S. Müller: Bopladsfundene, den romerske tid**. Aarb. 1906, ss. 170 ff.
- ²⁰ Desværre har vi ikke negativet.
- ²¹ Sb. 36 a. Den er taget med af Mathiassen, anf. st., både som jernalder og bronzealder, hvilket er forkert.
- ²² Mathiassens datering, anf. st. er ikke ret sandsynlig.
- ²³ **Roar Skovmand: De danske skattefund**, Aarb. 1942, på ss. 130 ff.
- ²⁴ NMK C 27159.
- ²⁵ Oplysning fra Jens Pedersen.

OM ”AT HAVE DAG” PÅ SEJERØ

Af Else-Marie Jeppesen.

„At have dag“ er en gammel skik, der forsvandt omkring århundredeskiftet. Den synes kun at have været kendt i et begrænset område af Danmark, iflg. Aug. F. Schmidt findes der optegnelser fra ialt 40 landsbyer om denne skik, disse byer ligger hovedsageligt på Djursland, Sejerø, Samsø og Kalundborg-egnen.

Skikken går under flere forskellige betegnelser, som „at gøre vejr“, „at have vejr“, „at holde dag“ og „at have dag“, for at nævne de fleste af dem. „At have dag“ synes at have været den mest brugte betegnelse på Sejerø, selv om „at holde dag“ også findes i en enkelt optegnelse.

Sejerø vil blive taget som udgangspunkt for skikken, da den kun varierer ganske lidt i formen, men ikke synderligt i indholdet.

På Sejerø holdtes skikken i hævd til omkring 1900. Acton Friis skriver bl. a. i sit værk „De Danskes Øer“ fra 1928, at skikken overholdtes indtil nogle få år før, og Rasmus Nielsen fortæller i „Sejerø Sogns Historie“ fra 1923, at „for nogle År siden regnede man med „Dagen“, og nogle havde Selskab på deres „dag“; men nu er der vist ingen, der taler om „at have Dag“.

Fremgangsmåden ved denne skik var, at konerne skulle stå for vejret en bestemt dag. På Sejerø havde konerne „dag“ i februar, og denne måned kaldtes da også her for hustrumåned. Her var det kun gårdmandskonerne, præstekonen og degnekonen, der havde „dag“. Man havde altid

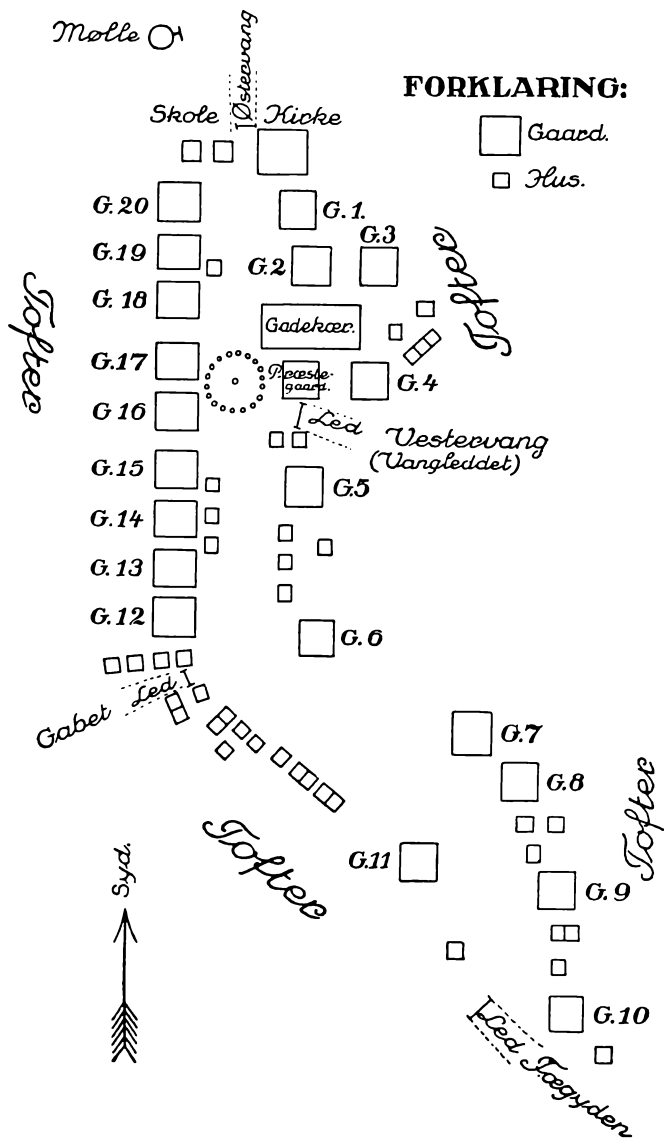

Fig. 1: Kort over Sejerby i 1795 – inden udskiftningen. Gårdmandskonen i gård nr. 1, nærmest ved kirken, startede med at have dag den første februar. (Efter Rasmus Nielsen 1923).

„dag“ efter en nøje bestemt rækkefølge. Man begyndte ifølge Rasmus Nielsen med kirkebyen Sejerby, således at gårdmandskonen i gård nr. 1 (fig. 1), den gård, der ligger nærmest kirken, havde „dag“ den 1. februar. Man gik så siden gårdene rundt, til man nåede kirken igen. Præste- og degnekone havde „dag“ henholdsvis efter præstegårdens og skolens beliggenhed. Således blev der 22 dage til Sejerby før udskiftningen 1795, (gård nr. 1 blev nedlagt i forbindelse med denne), så herefter blev der kun 21 dage. Derefter kom turen til konerne i Kongstrup (fig. 2). Her begyndte man med den gård, der lå nærmest Kongstrup Mølle. Den sidste kone kunne kun få „dag“ hvert fjerde år efter udskiftningen, før den havde hun aldrig haft „dag“. Konerne i Mastrup fik aldrig „dag“.

Efter udskiftningen beholdt udflyttergårdene den „dag“, de havde fået tildelt efter deres gamle plads i byen. Hvis en gård var delt i to, havde hovedgården „dag“ om formiddagen, mens den anden gård havde „dag“ om eftermiddagen.

Konerne havde altid „dag“ i februar, mens mændene i de forskellige egne kunne have „dag“ enten i januar eller marts. På Sejerø havde de

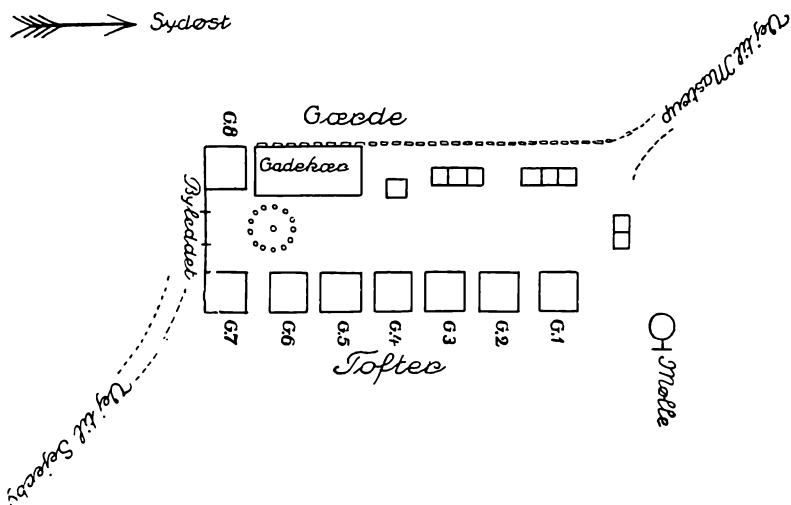

Fig. 2: Kort over Kongstrup 1795. Man startede her fordelingen af „dagene“ i gården nærmest ved møllen. (Efter Rasmus Nielsen 1923).

„dag“ i marts. Marts har som bekendt flere dage end februar, så derved kunne, ifølge Rasmus Nielsen, to gårdmænd fra Mastrup få „dag“, og man begyndte med den gård, der lå længst mod syd, mens mændene, ifølge P. K. Thorsens optegnelse, fik hver en halv dag. (Mastrup 4 gårde, fig. 3).

Gårdmændene havde „dag“ i samme orden som konerne. Havde konen „dag“ f. eks. den 5. februar, så havde manden „dag“ den 5. marts. Manglede manden eller konen på gården, da måtte henholdsvis forvalteren eller husholdersken stå for skud.

Det skulle helst være godt vejr, når man havde „dag“, da det viste vedkommendes sindelag. Var det ikke godt vejr, så hed det: „Hun er vist gal i dag“. Det er det samme, vi har med hensyn til fødselsdage i dag, hvor det hedder: „Sikke et dårligt vejr, du har vist ikke opført dig godt i det forløbne år, eller hvis vejret er godt: du må have været et godt barn“. Det hedder da også i Thorsens meddelelse om konerne: „Kjællingerne regerer i februar; i dårligt vejr raser de; i gråt vejr er de gnavne; i storm de skælde ud på pigerne; i solskin ser de mildt; i regn græder de og i snevejr ryster de blå“.

På sin „dag“ gav konen et lille gilde for sine naboer. Var vejret så dårligt, ja så skulle man nok sørge for at få lokket vedkommende ud under et eller andet påskud for f. eks. at binde personen til et træ, så hun rigtig kunne få sit eget vejr at mærke, eller pigerne på gården kunne jage konen ud i hønsehuset og holde hende indespærret dér, til hun lovede at traktere med kaffe og kager. På denne dag havde enhver lov til at straffe synderen. Man havde iøvrigt også lov til at drille præstekonen på samme måde. Traktementet for mændenes vedkommende bestod nok af øl eller brændevin; men iøvrigt var det mest konerne, der holdt „dag“, mens mændene nok var med på deres egen „dag“, og karlen havde fri.

Man var ansvarlig for vejret; var vejret godt, fik man f. eks. på Samsø serveret kaffe på sengen, for at vejrholderen kunne bevare sit gode humør og dermed også det gode vejr (en slags lighedsmagi). Men blev vejret dårligt, da gik det ud over synderen, som allerede nævnt før kunne vedkommende ende i hønsehuset, man har endog hørt om folk, som endte i storkereden. Man kunne kun løskøbe sig ved at love at traktere med kaffe, øl eller brændevin. Det kunne sommetider udarte til grove løjer, men det skulle heller ikke opfattes som andet end en spøg.

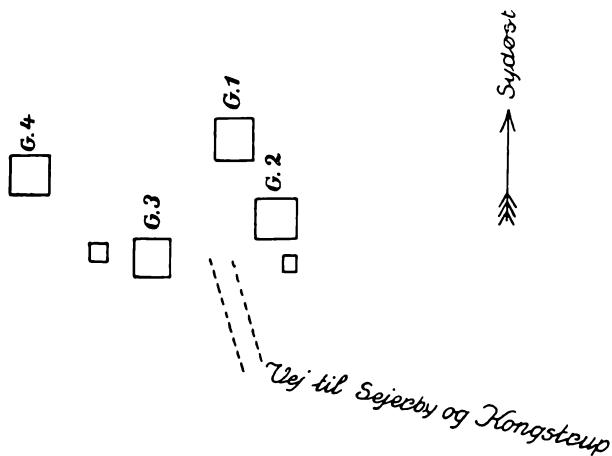

Fig. 3: Kort over Mastrup 1795 – her fik kvinderne aldrig dag, mens mændene fik tildelt hver en halv dag. (Efter Rasmus Nielsen 1923).

Dette vejrgilde er et af de mange gilder, som indgår i landsbyens liv. Grunden til, at denne skik netop er henlagt til årets første måneder, er vel den, at man på denne årstid trængte til adspredelse, idet det var de måneder, hvor man havde mindst at bestille. Man fordrev tiden med at gå på besøg hos hinanden; gildet var så lille, at det næppe kunne overstige økonomien, og man har jo altid kunnet bruge det uopslidelige samtaleemne „vejret“. Når man så til dette „at have vejre“ på Sejerø tilføjer, at man til fastelavn dansede på omgang hos bønderne, både gamle og unge, så ser det ud til, at man har forstået at slå den lange vintertid ihjel på fornuftig vis!

Hvornår disse gilder er opstået, skal jeg ikke kunne sige, men jeg vil give August F. Schmidt ret i, at der ikke er noget i skikken, der tyder på ret høj alder, idet den hverken har tilknytning til livets højtider eller årets fester. Han mener, at denne skik er fra samme tid som kaffegilderne (kaffen vinder almindelig indpas her i landet omkring 1820); men jeg vil tro, at den i alle tilfælde for Sejerøs vedkommende er ældre, idet gårdene havde „dag“ efter deres gamle placering i byen (1795). Hvor meget ældre den skal være, ville kun blive rent gæteri fra min side, og en sådan spekulation ville være helt hen i vejret, om man vil.

Fig. 4: Udbredelsen af skikken „at have vejr“ i Nordrestsjælland og på Samsø. 1: Bakkendrup sogn, 2: Ars herred, 3: Raklev sogn, 4: Nekselø, 5: Bregninge sogn, 6: Jordløse, 7: Sejero, 8: Odden sogn, 9: Samsø. På Samsø kendes traditionerne fra Brundby, Kolby sogn, Onsbjerg sogn, Vadstrup, Alstrup, Agerup og Nordby sogn. (Udbredelseskort tegnet af William Panduro).

Har skikken været kendt i andre egne end de før nævnte? Det er der ikke noget, der tyder på. Man kender kun en enkelt optegnelse af Jeppe Aakjær, som siger, at den skulle have været kendt i Fjends Herred. Det er for spinkelt et grundlag til at kunne påstå, at den har været kendt i hele landet. Men vi har da også andre skikke, der kun kendes fra et begrænset område, som f. eks. pinseblus i Vestjylland.

Tidligere satte man denne vejrsik i forbindelse med en sik på Island, der havde flere lighedspunkter med den danske. De har lighedspunkter i den ydre form, men de har ikke samme funktion, derfor kan man ikke ligestille dem. Den islandske sik har sin oprindelse i en gammel vårmagi, som jeg ikke her skal komme ind på, mens den danske sik kun tjener til en hyggelig adspredelse i vintertiden, formodentlig.

Det var oprindelig Axel Olrik, der så en forbindelse mellem de to skikke. Denne opfattelse går igen hos en række forfattere, bl. a. hos August F. Schmidt, som imidlertid senere er gået væk fra den. Spørgsmålet er, om et kulturelement opstår ved diffusion eller rent spontant? Det er en velkendt sag, at samme ydre vilkår kan resultere i ensartede skikke og forestillinger, endog i to meget forskellige kulturer. Kulturelementer skal ikke kun være identisk i den ydre form, de må også have samme funktion, for at der kan være tale om den samme sik.

Litteratur:

P. K. Thorsen: Sprogarten paa Sejerø. 1887–89.

Rasmus Nielsen: Sejerø Sogns Historie. 1923.

Achton Friis: Sejerø. De Danskes Øer. Bind III. 1928.

J. S. Møller: Fester og Højtider. Bind II. 1933.

August F. Schmidt: Gøre Vejr. Sprog og Kultur 1936.

August F. Schmidt: Leksikon over landsbyens gilder. 1950.

August F. Schmidt: Mærkedage og Vejrregler. 1963.

Om den islandske skik henvises til **Jón Árnason: Islenzkar Þjóðsö og Æfintýri** II. 1864–65.

Endvidere er anvendt følgende **optegnelser i Dansk Folkemindesamling: DFS** 1910, top. 321. Meddeler Holst / pensioneret lærer, DFS 1885, top. 321. Meddeler

P. K. Thorsen / optegner Feilberg, DFS 1906/23, top. 1690.

ET UDVALG AF LITTERATUR OM HELSELØ, NEKSELØ OG SEJERØ

af Ellen Rørbech.

Denne bibliografi medtager bøger samt artikler i bøger og tidsskrifter, men ikke avisstof. Den omfatter litteratur, der omhandler øernes arkæologi, historie, kulturhistorie og naturforhold.

Bibliografien foregiver ikke at være fuldstændig. Der er foretaget en skønmæssig udvælgelse efter stoffets omfang og anslåede betydning.

Oversigtsværker

Beskrivelse til Geologiske Kort over Danmark. Kortbladene Sejerø, Nykøbing, Kalundborg og Holbæk. Ved K. Rørdam og V. Milthers. 1900. 143 s. Danmarks geologiske Undersøgelser, 1. Rk. nr. 8.

Both, L.: Danmark. En historisk-topografisk Beskrivelse. 1881–82. Bd. 1–2. Bd. 1: Holbæk amt.

Broholm, H. C.: Danmarks Bronzealder. 1943–49. Bd. 1–4. ill.

Brøndsted, Johannes: Danmarks Oldtid. 2. udg. 1957–60. Bd. 1–3. ill.

Danmark. Gyldendals egnebeskrivelse. Red. af Bent Rying. 1969–
Bd. 1– . Bd. 9: Nordsjælland.

Danmark. Land og Folk. Udg. af Daniel Bruun. 1919–23. Bd. 1–5 + Registerbind. Bd. 5: Holbæk Amt.

Det danske fyrvæsen 1560 – 8. juni – 1960. 167 s. ill. Heri omtale af fyrene på Hesselø og Sejerø.

- Mathiassen, Therkel: Nordvestsjælland gennem 10.000 år.* 1963. 133 s. ill.
- Mathiassen, Therkel: Nordvestsjællands oldtidsbebyggelse.* 1959. 176 s. ill.
- Milthers, V.: Nordvestsjællands geologi.* 1943. 185 s. ill. Danmarks geologiske Undersøgelser, 5 Rk. nr. 6.
- Møbl, Ulrik: Fangstdyrene ved de danske strande.* Kuml 1970 s. 297–329.
- Pontoppidan, Erik: Den danske Atlas. 1763–1781.* (Fotografisk optryk 1969–72). Bd. 1–7. Bd. 2, s. 401–403.
- Vore Fortidsminder.* Arkæologiske kort. Udg. af Geodætisk Institut og Nationalmuseet. 1936–. Bd. 1–. Nordvestsjælland. 2. udg. 1957.

Hesselø

- Becker, C. J.: Den grubekeramiske Kultur i Danmark.* Årbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie. 1950. s. 153–263. ill. S. 164–166: Hesselø.
- Buchwald, N. Fabritius: Om en masseforekomst af Judasøre på Hesselø.* Meddelelser fra Foreningen til Svampekundskabens Fremme. 1928. s. 21–24.
- Christiansen, Tage: Vi går i land på Hesselø . . . Sælernes og de døde mænds ø i Kattegat.* Det skønne Odsherred. 1944, s. 27–30, ill.
- Friis, Acton, De danskes Øer.* 1926–28 (ny udgave 1964–65). Bd. 1–3, ill. Bd. 3, s. 193–210: Hesselø.
- Hilsøe, A.: Hesselø Kirkegaard.* Vore Kirkegaarde, bd. 14. 1941–44, s. 126–128. ill.
- Larsen, J. H.: Holbæk Amt topographisk beskrevet.* 1832–42. Bd. 1–2. Bd. 1, s. 66–67: Hesselø.
- Mariboe, W.: Et par Dage paa Hesseløen.* Fra alle Lande 1866. Bd. 4, s. 1–11.
- Nordmann, V.: Menneskets Indvandring til Norden.* 1936. 242 s. ill. Danmarks geologiske Undersøgelser, 3. Rk. nr. 27. S. 71–72: Pilespidser, Hesselø.
- Rabøl, Jørgen: Hesselø (fugleliv).* Feltornithologen. 1969. s. 182–187. ill.
- Rabøl, Jørgen: Sjældnere fugle på Hesselø, især 1964–1967.* Dansk ornitologisk forenings tidsskrift. 1969, s. 115–127.
- Reedtz-Thott, O.: Fra Hesseløen.* Dansk Jagttidende. 1896/97. S. 34–37.

Skaarup, Jørgen: Hesselø – Sølager. Jagdstationen der siidskandinavischen Trichterbecherkultur. Arkæologiske Studier bd. 1. 1973. 146 s. ill.

Trap, J. P.: Danmark. 5. udg. 1953–72. Bd. III, 2. s. 541.

Westborg, John: Drengear på Hesselø. Skrevet af en 12-årig. 1950. 31 s. ill.

Nekselø

Becker, C. J.: Den grubekeramiske kultur i Danmark. Årbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie. 1950. s. 153–263. ill. S. 164: Ørnekul, Nekselø.

Becker, C. J.: Ørnekul på Nekselø. En sjællandsk stenalderboplads med bustomter. Årbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie, 1952. s. 60–107. ill.

Blandskoven på Nekselø. Danmarks Natur. 1967–72. Bd. 1–12. ill. Bd. 6, s. 329.

Christensen, Tyge: Nekselø fredet. Dansk Naturfredning. 1951. s. 42–45. ill.

Dahl, Knud: Nekselø – en storbakket ø i Sejerø Bugten med et flor af vilde blomster. Danske Småøer. 1970. s. 92–100. ill.

Dahl, Knud: Strejftog gennem fredede egne på øerne. 1961. 176 s. ill. S. 64–67: Nekselø.

Friis, Achton: De danskes Øer. 1926–28 (ny udg. 1964–65). Bd. 1–3. ill. Bd. 3, s. 88–108: Nekselø.

Hansen, Poul: Strejftog gennem Holbæk Amt. 1906. 61 s. S. 29–30: Nekselø.

Jensen, Knud: Fra et lille stykke Danmark. Jul i Kalundborg. 1958. s. 18–19. ill.

Korsholm, L.: Nekselø. Husvennen 1895/96 s. 230.

Larsen, J. H.: Holbæk Amt topographisk beskrevet. 1832–42. Bd. 1–2. Bd. 1, s. 179–180: Nekselø.

En prik på Danmarkskortet. Jul i Kalundborg 1966. s. 24–25. ill.

Schmidt, Aug. F.: Fra Føllenslev og Nekselø. Jul i Kalundborg. 1962. S. 23–24. ill.

Trap, J. P.: Danmark. 5. udg. 1953–72. Bd. III, 2 s. 514 ff. ill.

Sejerø

Benzon, Gorm: Klokkeren der ville hjem. Vore gamle kirker og klostre. s. 210–11. 1972, ill.

Christiansen, N.: Et tidsbillede fra Sejerø for 50–60 år siden. Jul i Kalundborg 1950 s. 9–10. ill.

Da Sejerø fik sin „Sejerø“. Jul i Kalundborg 1970. s. 11–14. ill.

Friis, Achton: De danske Øer. 1926–28 (ny udg. 1964–65). Bd. 1–3 ill. Bd. 3, s. 109–57: Sejerø.

Geel, Jan: Sejerø Kirke. 1964. 14 s. ill.

Hansen, Poul: Strejftog gennem Holbæk Amt. 1906. 61 s. S. 30–33: Sejerø.

Heide, Frits: Sejerø Skoves Historie. Dansk Skovforenings Tidsskrift. 1925. s. 428–453.

Keiding, J.: Nogle iagttagelser over floraen på Sejerø i 1958 og 1960. Botanisk Tidsskrift. 1960. s. 255–58.

Kirkeklokken paa Sejerø. Morskabslæsning for den danske Almue. 1841. s. 13–15.

Larsen, J. H.: Holbæk Amt, topographisk beskrevet. 1832–42. Bd. 1–2. Bd. 1, s. 223–228: Sejerø.

Maltesen, Asbjørn: Fornemmelig angående Sejerø og Grundtvigs slægt dersteds. Fra Holbæk Amt 1968. s. 28–38.

Müller, Sophus: Bopladsfundene, den romerske Tid. Årbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1906. s. 93–224. ill. S. 168–70: Borgbjerg.

Møller, Vald.: Da Kirkeklokken kom tilbage til Sejerø. Fra Holbæk Amt 1949. s. 98–100.

Nielsen, Rasmus: Pastor Winsløw og Sejerøboerne. Fra Holbæk Amt 1947. s. 34–50.

Nielsen, Rasmus: Sejerø Kirkebøger. Fra Holbæk Amt 1945. s. 27–41.

Nielsen, Rasmus: Sejerø. Slægtsgården 1946 nr. 26. s. 8–11. ill.

Nielsen, Rasmus: Sejerø Sogns Historie. 1923–51. Bd. 1–2. ill. kort.

Petersen, Jørgen: Sejerø beboet i 3000 år. Slægtsgården 1957 nr. 89. s. 12–13. ill.

Schiøtt, Hans H.: Sejerø. Jul i Kalundborg 1950 s. 26–27. ill.

Seiersen, Bo: Ornithologiske Iagttagelser på Sejerø. Dansk ornithologisk Forenings Tidsskrift. 1938. s. 84–88.

Skovniand, Roar: De danske Skattefund fra Vikingetiden og den ældste

Middelalder indtil omkring 1150. Årbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1942. s. 5–182. ill. S. 103–107: Sejerø.

Sørensen, S.: *Det religiøse Livs Frembrud og Vækst på Sejerø*. 1917. 32 s.

Thorsen, P. K.: *Sprogarten paa Sejerø*. 1894.

Trap, J. P.: *Danmark*. 5. udg. 1953–72. Bd. III, 2 s. 536–38.

Wiinstedt, K.: *Om Vegetationen paa Sejerø*. *Botanisk Tidsskrift* 1920. s. 83–106.

Østergaard, Jens: *Kristtornlunden på Sejerø*. *Botanisk Tidsskrift*. 1953. s. 260–271.

HISTORISK SAMFUND 1973

Generalforsamlingen afholdtes på Hotel Isefjord i Holbæk torsdag den 26. april. Formanden, kammerherre Estrup, aflagde beretning og gennemgik det omdelte regnskab, begge dele godkendtes af generalforsamlingen. På valg til styrelsen var K. G. Kaaber og O. Bruun Jørgensen, begge genvalgte. De to revisorer ønskede at trække sig tilbage, istedet valgtes gartner Gunnar Christiansen, Uggerløse, og civilingeniør Knud P. Danø, Holbæk.

Efter generalforsamlingen holdt stud. mag. Mogens Schou Jørgensen foredrag med lysbilleder om „Votivfund og depotfund fra Nordvestsjællands bronzealder“.

Sommerudflugten afvikledes i weekenden 8.–9. september og gik til Viborgeggen, den var tilrettelagt i samarbejde med museumspædagog, mag. art. Marianne Bro-Jørgensen, Viborg Stiftsmuseum. Turen gik over Odden–Ebeltoft til Tjele, hvor forvalter Hansen viste rundt på herregården, i kirken og i parken, hvorefter der var frokost på Tjele. Herfra kørtes til Hvolris, hvor lærer Henrik Jensen viste rundt i oldtidsområdet. Derefter gik turen til Viborg, hvor kirketjener Holger Jensen foreviste Domkirken. Man indkvarteredes i Viborg på Missionshotellet, hvor museumsinspektør, mag. art. Peter Seeberg efter middagen lørdag aften fortalte om Viborgegnens historie og topografi.

Søndag startede med besøg på Viborg Stiftsmuseum under ledelse af Marianne Bro-Jørgensen, herefter besøgte Skovgaard-museet. Efter frokost på Kongenshus Hotel kørtes gennem Kongenshus Mindepark og de store hedearealer til Dollerup bakker og Hald Sø, hvorfra turen gik tilbage til Sjælland.

I udveksling af udgivelser har Historisk Samfund modtaget 11 danske årbøger og 14 svensk/norske udgivelser. En fortegnelse over hvilke institutioner og foreninger der udveksles med, findes i „Fra Holbæk Amt“ 1971–72 side 135–36. Bøger med historiske emner er tilgængelige på Holbæk Centralbibliotek, museal og arkæologisk litteratur er tilgået Holbæk Museum.

Medlemstallet var 1. december 1972: 519, pr. 1. oktober 1973 var der i Samfundet 506 medlemmer.

Historisk Samfunds Styrelse

Godsejer, kammerherre I. Estrup, Kongsdal, formand
Museumsformand Bent G. Calov, Kalundborg
Ingeniør Søren Gregersen, Skamlebæk
Sognepræst O. Bruun Jørgensen, Undløse
Stud. mag. Mogens Schou Jørgensen, Nykøbing
Sparekassedirektør K. G. Kaaber, Holbæk
Amtsborgmester J. H. Monrad, Høng
Landinspektør S. Rud-Petersen, Nykøbing
Antikvar, cand. mag. J. L. Østergaard Christensen, Holbæk

Historisk Samfund for Holbæk Amt

v/ antikvar, cand. mag. J. L. Østergaard Christensen
Holbæk Museum
Klosterstræde 14–16
4300 Holbæk
Telefon (03) 43 23 53
Postgirokonto 5 26 07

DRIFTSREGNSKAB 1972

Indtægt:

Tilskud:			
Staten	kr.	2.200,00	
Amtsråd og kommuner	kr.	850,00	
Pengeinstitutter	kr.	1.300,00	kr. 4.350,00
Kontingenter (incl. porto)			kr. 10.784,40
Salg fra lager			kr. 6.045,20
Renterindtægter			kr. 1.392,75
Andel i overskud Dansk Historisk Fællesforening			kr. 2.925,00
Overskud fra udstillingen Bronzealderens Monumental-			
kunst			kr. 2.415,97
Overskud fra udflugt			kr. 697,05
			<u>kr. 28.610,37</u>

Udgift:

Årbogens fremstilling:			
Trykningsudgifter	kr.	18.657,27	
Honorar	kr.	2.769,30	kr. 21.426,57
Årbogens udsendelse			kr. 594,30
Møder og udflugter			kr. 1.332,21
Tryksager og porto			kr. 1.154,25
Diverse			kr. 1.050,35
			kr. 25.557,68
Overskud			kr. 3.052,69
			<u>kr. 28.610,37</u>

STATUS pr. 31/12 1972:

Aktiver:

Indestående i sparekasser		kr. 16.016,58
Indestående på postgiro		kr. 1.589,63
Lagerbeholdning		kr. 1,00
		<u>kr. 17.607,21</u>

Passiver:

Formue		<u>kr. 17.607,21</u>
--------------	--	----------------------

Holbæk, den 11. april 1973.

K. G. Kaaber.

REGISTER

udarbejdet af Kirsten Lindbard.

I. Personnavne

Bjørnboe, P. H., fyrmester, Hesselø	50
Boeg, A. P., glarmester, Nykøbing Sj.	16, 29
Brøndsted, Johs., rigsantikvar	101 f
Christian III	38
Christian IV	38
Daa, Claus, rigsadmiral	38
Estrup, I., kammerherre	7
Fencker, læge, Sejerø	97, 99
Frederik II	38
Friis, Achton, forfatter.	40 ff
Hildur af Hvitsten, bark	50
Holm, Poul, bankfuldmægtig, Fredensborg	65 f
Holmgreen, arkitekt	50
von Holstein-Rathlou, A. V. R. H., stamhusbesidder	61, 63, 65
von Holstein-Rathlou, C. F. E., hofjægermester	16, 40 ff, 50 ff
von Holstein-Rathlou, J. E. Hertha.	57
von Holstein-Rathlou, N. Rosenkrantz	50
Jensen, Egon, bestyrer, Hesselø	66
Jensen, Grethe, Hesselø	43, 63 ff
Jensen, Ole, husmand, Sejerø	116
Jensen, Svend, bestyrer, Hesselø	35, 43, 63 ff
Jeppesen, Else-Marie, stud. mag.	123 ff
Jeppesen, P., gårdejer, Ellinge	50
Jerichau, J. A., billedhugger	50, 65
Jerichau, Sophue	50

Johansen, Werner, Sejerø	85 f, 89, 119
Jørgensen, M. Schou, stud. mag.	29 ff, 64
Jørgensen, O. Bruun, sognepræst, Undløse	6, 7
Jørgensen, Søres, gårdmand, Sejerø	99
Kapel, Holger	86, 89
Kjær, Hans, museumsinsp.	104 ff
Krokeide, N. Nielsen, tømrer, Bergen	46
Kyhne, Knud, maler	57, 66
Liversage, David, museumsinsp.	85 ff
Lundbye, J. T., maler	38
Madsen, A. P., kaptajn	92, 99
Mariboe, W., løjtnant	16, 37, 43 ff
Milthers, V., geolog	99
Müller, Sophus, museumsinsp.	97, 99, 104 ff
Möhl, Ulrich, zoolog	89
Neergaard, C., museumsinsp.	97, 92, 104
Nordman, C. A., museumsdir.	17
Nyrop, Martin, arkitekt	52
Olsen, mad., Sejerby	114, 116
Pedersen, Anders, sognefoged, Sejerø	104, 120
Pedersen, Jens, fisker, Sejerø	85, 92, 103, 114, 118, 122
Pedersen, Marius, fisker, Sejerø	85, 102
Petersen, Julius, færgekaptajn, Sejerø	93
Rasmussen, Thomas, postbådfører, Hundested	66
Rantzow, Gert, lensmand	38
Ravn, præst, Sejerø	99, 114 ff
Robert, kaperkaptajn	40 ff
Rostrup, lektor	99
Refstrup, Ole, gartner	37 ff
Rørdam, geolog	99
Skaarup, Jørgen, museumsinsp.	15 ff, 45, 65
Smidth, F. L. & Co.	14, 63
Steenstrup, K. I. V., dr.	92, 99
Sørensen, J. P., væver, Sejerø	116
Sørensen, Niels, tjenestekarl, Sejerby	114 ff, 120
Tesdorpf, Iver, godsejer	65
Thorsen, Thor, lærer	87 ff, 99 ff
Tunny, postbåd	62 f
Ulfeldt, Jørgen	38
Vind, Jørgen, Gundestrup	38
Winge, viceinsp.	99
Winge, H., zoolog	25
Østergaard Christensen, J. L., antikvar	71 ff

II. Stednavne

Anholt	23
Bakkendrup	128
Bissebjerg Sejerø	103
Borgbjerg, Boeslunde	104
Borrebjerg, Sejerø	93, 104 ff
Bregninge	128
Bybjerg, Sejerø	100, 103 ff
Egeskov, Fyn	104
Eskebjerggård, Sejerø	75
Fornæs	48
Grønnebjerg, Sejerø	103
Harrevig	46
Havnsø	67, 81
Hesselgård, Hesselø	40 ff, 52
Hesselhus, Hesselø	48 ff, 52 ff
Hesselø	8, 11 ff, 71 ff, 132 f
Hirsholmene	48
Hundested	11
Jordløse	128
Jydeknoppen, Hesselø	42, 48 f
Kils ås, Sejerø	86, 89, 99, 101 f
Knoldebjerg, Sejerø	103
Kongstrup, Sejerø	84, 102, 117, 125 ff
Kongstrup Mølle, Sejerø	125
Lykhøj, Sejerø	103
Marebjerg, Sejerø	86, 113
Mastrup, Sejerø	83, 97, 126 ff
Nekselø	67 ff, 128, 133
Nordby, Sejerø	74
Odden	128
Ohlsbjerg, Sejerø	89 ff
Polkbjerg, Sejerø	101, 103
Ragelbjerg, Sejerø	93
Raklev	128
Rathlousdal, Odder	50, 52
Refsnæs	48
Rodstenseje, Odder	52
Røddensbjerg, Sejerø	103
Rødhals, Sejerø	86, 88, 93
Samsø	128
Sejerby, Sejerø	103, 113, 124 ff

Sejerø	71 ff, 81 ff, 131 ff
Sejerø havn	118 ff
Sejerø Vester	94, 117
Sjællands Odde	40
Skelbjerg Hage, Sejerø.....	96
Solbjerget, Langeland	104
Sprogø	48
Statshospitalet, Nykøbing S.	61
Svinehøjene, Sejerø	97, 103
Tadebækstenen, Sejerø	78, 120
Tjørnebo, Hesselø	35, 58, 61 f
Tynnebjerg, Sejerø	86, 102, 118
Tynnebjergstenen, Sejerø	120 f
Tynnemonnebjerg, Sejerø	103, 114 f
Tynnemonnehøj, Sejerø	103, 114 f

BØGER TIL SALG

De anførte priser gælder kun for Historisk Samfunds medlemmer og abonnenter.

Årbøger „Fra Holbæk Amt“ (1907 ff):

Årgangene 1907, 08, 11, 12, 19, 22–43, 46–52 à kr. 15,00

Årgangene 1953–72 à kr. 20,00

Andre publikationer:

H. V. Clausen: „Fra Holbæk Amt“, topografisk-historiske skildringer, 2. udgave, 1–6 hefte kr. 40,00

J. S. Møller: „Fester og Højtider“, 2 bind, 1055 s. kr. 60,00

J. P. Jensen: „Holbæk Amts Valgkreds og deres valgte Mænd 1848–1918“ (Ruds Vedby og Svinningekredsene), 236 s. kr. 5,00

J. C. Jessen: „Løve Herreds Skolehistorie indtil 1860“, 120 s. kr. 5,00

Otto Smith: „En dansk Købstadhavns Historie“ (Holbæk), 130 s. kr. 10,00

„Bronzealderens Billedkunst“ red. af O. Bruun Jørgensen og M. Schou Jørgensen. Udgivet i forbindelse med helleristningsudstillingen 1972. 112 s. kr. 20,00

Minna Holm Kragelund og Ingeborg Christmas-Møller: „Litteratur om Lammefjorden“. 20 s. Udgivet 1973 kr. 5,00

Holbæk Museums publikationer:

Jubilæumsskrift Holbæk Museum 1910–60. 40 s., ill. kr. 1,50

En by og dens egn. 1969. 246 s., ill.	kr. 35,00
På min vej gennem Holbæk. 1970. 44 s., ill.	kr. 6,00
Museum og undervisning. 1971. 45 s., ill.	kr. 20,00
Kirker og kirkekunst i Holbæk. 1972. 56 s., ill.	kr. 10,00
Formidlingsproblemer. 1973. 72 s., ill.	kr. 15,00
Særtryk heraf: Udstilling af oldsager og jordfund. 32 s.	kr. 6,00
Ældre årgange af museets årsberetning	à kr. 0,50

Ekspedition:

Historisk Samfund for Holbæk Amt

v/ antikvar, cand. mag. J. L. Østergaard Christensen

Holbæk Museum

Klosterstræde 14–16

4300 Holbæk

Telefon (03) 43 23 53

Postgirokonto 5 26 07